

Донишгоҳи давлатии Бохтар  
ба номи Носири Хусрав

*Бо ҳуқуқи дастнавис*

Таваров Дилшодҷон Саидмуродович

**РАВАНДИ ТАШАККУЛЁБИИ  
ҶОМЕАИ ИТТИЛООТӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР  
(ТАҶРИБАИ ТОҶИКИСТОН)**

Ихтисоси 23.00.02 – ниҳодҳо, равандҳо  
ва технологияи сиёсӣ (илмҳои сиёсӣ)

**ДИССЕРТАТСИЯ**

барои дарёфти дараҷаи илмии  
номзади илмҳои сиёсӣ

**Роҳбари илмӣ:**

номзади илмҳои сиёсӣ,  
дотсент Сафарализода  
Хучамурод Қуддусӣ

Бохтар – 2018

## М У Н Д А Р И Қ А

Муқаддима.....	3
<b>БОБИ I. ҚАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ОМЎЗИШИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ.....</b>	<b>18</b>
1.1. Мафҳум ва моҳияти қомеаи иттилоотӢ.....	18
1.2. Заминаҳои асосии рушди қомеаи иттилоотӢ ва хусусиятҳои онҳо.....	44
<b>БОБИ II. ОМИЛҲОИ СИЁСИИ ТАШАККУЛӢБИИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ.....</b>	<b>65</b>
2.1. Нақши давлат дар ташаккули қомеаи иттилоотӢ.....	65
2.2. Истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ..	85
<b>БОБИ III. ТАШАККУЛӢБИИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ ДАР МАСИРИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ СИЁСӢ.....</b>	<b>106</b>
3.1. ТашаккулӢбии қомеаи иттилоотӢ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: меъёрҳои асосӣ ва татбиқи онҳо.....	106
3.2. Мушкилот ва дурнамои рушди қомеаи иттилоотӢ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	129
Хулоса.....	149
Рӯйхати адабиёти истифодашуда.....	155

## МУҚАДДИМА

**Муҳимияти омӯзиши мавзӯ.** Рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, ба амал омадани инқилоби иттилоотӣ ва ниҳоятан ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъсири амиқ расонида, рафтори одамон, муносибатҳои ҷамъиятӣ ва шарту шароити қору фаъолиятро ба қуллӣ тағйир дода истодаанд. Дар ин раванд ҳаёти сиёсии ҷомеа низ дар қанор намонда, дар зери таъсири дигаргуниҳои технологияю иттилоотӣ қарор гирифта, шакл ва мазмуни худро тағйир медиҳад. Пеш аз ҳама, дар раванди идорақунии давлатӣ истифода қардидани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ сиёсати давлатиро ба дигарқунии қиддӣ рӯ ба рӯ намуда, дар назди он вазифаҳои навро меқузорад. Қунонқӣ, ташакқули ҳуқумати электронӣ, ба амал омадани ҳузури ҳуқумат дар шабақай интернет, сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотии соҳавӣ, таъмин намудани хизматрасониҳои давлатӣ дар заминаи системаҳои иттилоотӣ ва ғ. дигарқуниҳое мебошанд, қи сиёсати иттилоотонии давлатро мазмуни нав мебахшанд.

Қузашта аз ин, ташакқулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ талаботи давру қамон буда, марқилаи навқатии рушду инқишофи мамлақат маҳз дар шароити инфрасохтори иттилоотии ташакқулёфта имқонқазир меқардад. Аввалин маротиба ташакқулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар давлатҳои Аврупои Қарбӣ, ИМА, Қанада ва Қопон ба амал омадааст. Давлатҳои мақкур рушду инқишоф ва пешрафти соҳаҳои қуноқуни ҳаёти ҷамъиятии мамлақати худро маҳз дар заминаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ таъмин намудаанд. Зеро дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба таври васеъ истифода қардида, дар соҳай сиёсат ҳуқумати электронӣ, дар соҳай иқтисодиёт тиқорати электронӣ, дар соҳай иқтимоиёт хизматрасониҳои электронӣ ва дар соҳаҳои дигар низ муносибатҳои иттилоотию коммуникатсиониро ба

вучуд меоранд. Бинобар ин, гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ, ташаккулдиҳии инфрасохтори иттилоотии мамлакат ва дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти мамлакат ба таври васеъ мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ хеле муҳим буда, рушду инкишофи ояндаи ҷомеа аз онҳо вобастагии калон доранд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ дар зери таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои иттилоотии олам ворид гардида, дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ корҳои назаррасеро анҷом додааст. Дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба оташи ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуд ва чунин вазъият имкон наметод, ки аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолият Ҳукумати кишвар ба ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ тавачҷуҳ зоҳир намояд. Танҳо баъди ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ, ва махсусан баъди паси сар намудани давраи баъдичангӣ, яъне аз ибтидои солҳои 2000 дар мамлакат ба масъалаи рушду инкишофи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ диққати зарурӣ дода мешавад. Солҳои 2000 то 2010 дар мамлакат як қатор қонунҳо қабул карда мешаванд, ки онҳо ба масъалаҳои ҷудогонаи инфрасохтори иттилоотии мамлакат бахшида шудаанд. Аз ҷумла, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» (2001), «Дар бораи иттилоот» (2002), «Дар бораи алоқаи барқӣ» (2002) ва «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» (2002) ба онҳо мисол шуда метавонанд. Инчунин соли 1999 «Дар бораи меъёрҳои таъмини дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ», соли 2003 «Дар бораи тасдиқи Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон», соли 2003 Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ барои рушди ҶТ» Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо мерасанд, ки дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ заминаи муосид фароҳам меоваранд. Ғайр аз ин, соли 2001 «Дар бораи таъсиси шабакаи ҷумҳуриявии интиқоли

маълумот ва меъёрҳои ба тартиб даровардани дастрасӣ ба шабакаи иттилоотии ҷаҳонӣ», соли 2002 «Барномаи компютеркунонии мактабҳои маълумоти ҳамагонии асосӣ ва миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон», соли 2004 «Барномаи таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2005-2010», соли 2005 «Қоидаҳои оид ба шарту шароити ҳифзи иттилоот дар воситаҳои техникаии коркарди иттилоот», соли 2004 «Стандарти миллии дар клавиатураи компютерҳо гузоштани рамзҳои алифбои забони тоҷикӣ», соли 2005 «Дар бораи тасдиқи Барномаи истифодабарӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ бо забони тоҷикӣ», соли 2004 «Барномаи давлатии ҷоринамоя ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», соли 2005 «Дар бораи дастгирии давлатии рушди инкишоф, истифодабарӣ ва ҳифзи манбаъҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон», соли 2011 «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ» Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мегарданд, ки онҳо дар раванди ташаккулёбии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии мамлакат марҳилаи сифатан навро ба амал меоранд.

Зарурати истифодабарии ТИК дар низоми идоракунии давлатӣ ва ташаккули ҳукумати электронӣ соли 2012 дар Паёми солонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле хуб садо дода буданд. Президенти мамлакат вобаста ба ин масъала иброз намудаанд, ки: «Истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар самтҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа ва дар асоси он ташаккули ҳукумати электронӣ аз масъалаҳои муҳими замони муосир мебошад. Кишварҳое, ки дар татбиқи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва рушди ҳукумати электронӣ ба пешравии назаррас ноил гардидаанд, пеш аз ҳама ба масъалаҳои омода намудани кадрҳои баландхатисоси ин соҳаи муҳим, рушди инфрасохтори иттилоотӣ, зина ба зина баланд бардоштани сатҳи

дониши хизматчиёни давлатӣ ва татбиқи усулҳои идоракунии электронӣ диққати зарурӣ медиҳанд»<sup>1</sup>.

Воқеан ҳам рушду инкишофи ояндаи мамлакат ва таъмин намудани пешрафти соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятии кишвар аз рушди ТИК ва инфрасохтори иттилоотии мамлакат вобастагии зич дорад. Ҳарчанд дар мамлакат айни замон заминаҳои ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ба вуҷуд оварда шуда бошанд ҳам, нокифоя будани мутахассисон, дар сатҳи паст қарор доштани саводнокии компютери шаҳрвандон, ҳанӯз ҳам дар сатҳи паст қарор доштани истифодабарии шабакаи интернет ва аз ҳама муҳим то ҳанӯз ба вуҷуд оварда нашудани системаҳои иттилоотии соҳавӣ мушкилиҳое мебошанд, ки дар ояндаи наздик бояд ҳаллу ҷасл карда шаванд. Дар алоқамандӣ бо чунин зарурият омӯзиши паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ, муайян намудани хусусиятҳои муҳими он, илман асоснок намудани қонуниятҳои ташаккулёбии он яке аз самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ мебошад. Масъалаи мазкур дар шароити Тоҷикистон то ҳанӯз мавриди омӯзиш қарор дода нашудааст. Муҳимияти омӯзиши мавзӯи низ бо чунин вазъият асоснок карда мешавад.

**Дарачаи омӯзиши мавзӯи.** Аз солҳои 50-уми асри XX инҷониб масъалаи ҷомеаи иттилоотӣ аз ҷониби олимони соҳаҳои гуногуни илм мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Дар самти омӯзиши ин масъала олимони Ғарб таваҷҷӯҳи бештар зоҳир намуда, дар таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни он саҳми арзанда гузоштаанд. Пеш аз ҳама, дар ин самт олимони амрикоӣ Дэниел Бел, Элвин Тоффлер<sup>2</sup> ва олими испаниягӣ Мануэл Кастелс<sup>3</sup> таҳқиқоти арзишманд анҷом додаанд. Асарҳои

---

<sup>1</sup> Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи истифодабарӣ: 15.08.2018)

<sup>2</sup> Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Академия, 1999. – 956 с.; Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 784 с.

<sup>3</sup> Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М., 2000. – 606 с.; Кастельс М. Галактика Интернет: размышления об интернете, бизнесе и обществе. Пер. с англ. – Екатеринбург: У-Фактория,

олимони мазкур аввалин иқдоми илман асоснок намудани ҷомеаи навин буд, ки дар шакли ҷомеаи иттилоотӣ зоҳир гардида истода буд. Инчунин дар самти омӯзиши хусусиятҳои бевоситаи ҷомеаи иттилоотӣ олими рус Владислав Иноземтсев<sup>1</sup> низ саҳми хеле калон гузоштааст. Дар Шарқ бори аввал ба омӯзиши ҷомеаҳои иттилоотӣ олимони машҳури Ҷопон Ё.Масуда ва Ю.Хаяши машғул гардидаанд. Ҳатто Ё.Масуда асареро зери унвони «Ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун ҷомеаи постиндустриалӣ» нашр намудааст<sup>2</sup>. Андешаҳои Д.Бел, Э.Тоффлер, М.Кастелс, В.Иноземтсев, Ё.Масуда ва Ю.Хаяши дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи мутамаддин заминаи хуб фароҳам оварда, концепсияҳои классикии ҷомеаи иттилоотиро ташаккул додаанд.

Тули се даҳсолаи охир як қатор олимону муҳаққиқон бевосита ба омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ машғул гардида, дар таҳқиқоти онҳо ин масъала ба сифати объекти таҳқиқот қарор дода шудааст. Дар миёни онҳо таҳқиқоти илмии Фридман М.Ф., Бехман Г., Волочаева О.Ф., Мелюхин И.С., Моргунов А.А., Соколов А.А., Курносков И.Н., Литвак Н.В., Юрикова С.А., Дятлов С.А., Лаврухин А.Н., Маркина Ю.В., Ракитов А.И.<sup>3</sup> ва чанде дигарон аҳамияти калони илмию назариявӣ доранд.

---

2004. – 328 с. Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояние: Финская модель / Пер. с англ. А.Калинина, Ю.Подороги. –М.: Логос, 2002. –219 с.

<sup>1</sup> Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация / В.Л.Иноземцев. – М.: Наука, 1999. –740 с.; Иноземцев В.Л. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – 640 с.; Белл Д., Иноземцев В.Л. Эпоха разобщенности: размышления о мире XXI века. –М.: Центр исследования постиндустриального общества, 2007. – 304 с.

<sup>2</sup> Masuda Y. The information Society as Post-Industrial Society. Wash., 1981.

<sup>3</sup> Ниг.: Фридман М.Ф. Теория глобальной научно-образовательной политики информационного общества: социально-философский анализ и прогноз. Монография. – М.: Изд-во «Перо», 2015. –448 с.; Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Пер. с нем. А.Ю.Антоновского. – М.: Логос, 2010. – 248 с.; Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / О.Ф. Волочаева. –Пятигорск, 2015. – 300 с.; Мелюхин И.С. Информационное общество: проблемы становления и развития (философский анализ): дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.08; 09.00.11. – М., 1997. – 276 с.; Моргунов А.А. Информационное общество и перспективы его трансформации: философско-культурологический анализ: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 24.00.01 / А.А.Моргунов. – Казань, 2016. – 24 с.; Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. –СПб.: Алетейя,

Дар раванди омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ дар таҳқиқоти мазкур ба омилҳои сиёсии ин масъала таваҷҷӯҳи бештар зоҳир карда шудааст. Бинобар ин, муайян намудани нақши давлат дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ ва рушди ҳукумати электронӣ низ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудаанд. Паҳлуҳои гуногуни масъалаҳои мазкур аз ҷониби як қатор олимону муҳаққиқон мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Аз ҷумла дар ин самт таҳқиқоти Волокитин А.В., Курносков И.Н., Голубева А.А., Павлютенкова М.Ю., Сваруп А.А., Положихина М.А., Сморгунув Л.В., Вершинин М.С., Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б.<sup>1</sup> ва дигарон хеле аҳамиятнок мебошанд.

Олимони ватанӣ ба омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ он қадар таваҷҷӯҳи ҷиддӣ зоҳир накардаанд. Ин масъала то ҳанӯз объекти алоҳидаи таҳқиқоти олимони ватанӣ қарор дода нашудааст. Аммо масъалаҳои ҷудоғонаи соҳаи иттилоотии ҷомеа, аз қабيلي амнияти

---

2012. – 352 с.; Курносков И.Н. Информационное общество: планы и программы зарубежных стран. –М.: Книжный мир, 1997. – 217 с.; Литвак Н.В. Информационное общество: перманентная революция. –М.: Колос, 2008. – 416 с.; Юрикова С.А. Философские проблемы техники и информационного общества / С.А. Юриков. –Орел: Горизонт, 2012. – 106 с.; Дятлов С.А. Принципы информационного общества // Информационное общество. –2000. –№2. –С.77-85.; Лаврухин А.Н. Информационное общество: надежды и результаты информатизации // Сборник трудов ВНИИСИ. –М., 1989. Вып. 12. –С.42-52.; Маркина Ю.В. Концепт «Информационное общество»: эволюция понятия и современное понимание / Ю.В. Маркина // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Том 2 (68). –2016. –№4. –С.12-21.; Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу // Теория и практика общественно-научной информации. –М.: ИНИОН, 1989. –С. 50-78.

<sup>1</sup> Волокитин А.В., Курносков И.Н. Роль государства в развитии информационного общества // Информационное общество. – 2000. –№1. –С.8-11.; Голубева А.А. Электронное правительство: введение в проблему // Вестник СПбУ. Серия 8. – СПб., 2005. – Вып. 2 (№ 16). – С. 120–139.; Павлютенкова М.Ю., Сваруп А.А. Социально-политические аспекты концепции «Электронного правительства» // Технологии информационного общества - Интернет и современное общество: труды VII Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 10-12 ноября 2004 г.). СПб., 2004. –С.193-195.; Положихина М.А. Изменение организации государственного управления при переходе к информационному обществу / М.А. Положихина // Экономические и социальные проблемы России. –2015. – №5. –С.12-47.; Сморгунув Л.В. От электронного государства к электронному правлению: Смена парадигмы // Политическая наука: Сб. науч. тр. – М., 2007. – № 4. – С. 20–49.; Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С.Вершинин. – М.: Ягуар, 2006. – 256 с.; Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. – М.: Горячая линия-Телеком, 2003. – 450 с.



иттилоотӣ, чанғҳои иттилоотӣ, истифодабарии ТИК, таҳдидҳои иттилоотӣ, кибертерроризм ва монанди инҳо аз ҷониби як қатор муҳаққиқони ватанӣ омӯхта шудаанд. Дар миёни онҳо таҳқиқоти Муҳаммад А.Н., Раджабов С.А., Ибодов А.Х., Маҳмадов П.А., Сафарализода Х.Қ., Обидзода О.С., Сафиев Қ.И., Давлатов Р.Л.<sup>1</sup> ва дигарон аҳамияти илмию назариявӣ доранд.

Ба масъалаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ, ҳукумати электронӣ ва истифодабарии ТИК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор олимони тавачҷуҳ зоҳир намуда, масъалаҳои мазкурро ба таври умумӣ баҳогузорӣ намудаанд. Дар миёни онҳо мақолаҳои илмию таҳқиқотии чунин муҳаққиқон, ба монанди Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е., Ниёзов А.С., Шамсов И.С.<sup>2</sup> ва дигарон барои баррасии баъзе паҳлуҳои масъалаи мазкур аҳамиятнок мебошанд. Аммо дар маҷмӯъ ҳанӯз ҳам масъалаи ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври алоҳида таҳқиқ нагардидааст ва объекти алоҳидаи таҳқиқоти илмӣ қарор наёфтааст, ки чунин вазъият муҳимияти омӯзиши ин

---

<sup>1</sup> Муҳаммад А.Н. Киберчиноятҳо ҳамчун зухуроти кибертерроризм: моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АИ ҶТ. –2017. –№3-1. –С.56-61.; Маҳмадов А.Н., Ибодов А.Х. Нақш ва мавқеи интернет дар сиёсат // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. –2014. –Қ.1. –№3-8 (150). –С.132-136.; Ибодов А.Х. Информационная безопасность: новые вызовы и угрозы в процессе перехода к информационному обществу: дис.. канд. полит. наук. –Душанбе, 2015. –151 с.; Маҳмадов П.А. Информационная безопасность в системе политической коммуникации: состояние и приоритеты обеспечения (на материалах государств Центральной Азии): дис. ... д-ра полит. наук. – Душанбе, 2018. – 323 с.; Раджабов С.А. К вопросу о разработке универсального механизма борьбы с киберпреступностью // Известия Института философии, политологии и права им. А.Баҳоваддинова АН РТ. –2018. –№2. –С.128-132.; Сафарализода Х. Кибертерроризм ҳамчун таҳдид ба амнияти миллии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми 2. –2017. –№2/4. –С.271-275.; Сафарализода Х.Қ., Таваров Д.С. Ташаккулёбии ҳукумати электронӣ заминаи муҳими рушди ҷомеаи иттилоотӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. –2018. –№6. –С.252-257.; Обидзода О.С. ВАО дар масири истиқлолияти сиёсӣ (таҷрибаи Тоҷикистон). –Душанбе: Эр-граф, 2018. – 160 с.; Сафиев Қ.И. Информационная безопасность Республики Таджикистан в контексте современного политического процесса: сущность и приоритеты ее обеспечения: дис... канд. полит. наук. –Душанбе, 2014. – 147 с.; Давлатов Р.Л. Роль современных информационных технологий в глобализации и взаимодействие культур: автореф. дис. ... канд. филос. наук. –Душанбе, 2014. –28 с.

<sup>2</sup> Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане // Информационное общество. –2006. –№5-6. –С.5-27.; Ниёзов А.С., Шамсов И.С. Э-правительство Республики Таджикистан как эффективная технология оказания государственных услуг: состояние и перспективы // Вестник Астраханского технического университета. Серия: Экономика. –2016. –№3. –С.77-84.

масъаларо боз ҳам бештар менамояд. Таҳқиқоти мазкур метавонад барои мутахассисони соҳаҳои гуногуни илм, ки ба омӯзиши паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ машғуланд, заминаи илмию назариявӣ фароҳам оварад.

**Объекти таҳқиқот** – раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ва хусусиятҳои муҳими он дар шароити ба даст овардани истиқлолият.

**Предмети таҳқиқот** – заминаҳои пайдоиш, монетаҳо, мушкилот, дурнамо ва хусусиятҳои муҳими ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

**Мақсади таҳқиқот** – мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор додани раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ва дар заминаи он муайян намудани қонуниятҳои рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Барои дар амал татбиқ гардидани мақсади таҳқиқот иҷро намудани вазифаҳои зерин пеш гузошта шуда буд:

– дар заминаи таҳлилу баррасии адабиёти илмӣ мавриди таҳқиқ қарор додани ҷомеаи иттилоотӣ ва нишон додани мазмуну моҳият ва хусусиятҳои бевоситаи он;

– дар асоси омӯзиши қонуниятҳои рушди инкишофи ҷомеаҳои муосир муайян намудани заминаҳои асосии рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ ва паҳлуҳои гуногуни он;

– муайян намудани нақш ва мавқеи давлат дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва асоснок намудани омилҳои сиёсии ин раванд;

– нишон додани хусусиятҳои муҳими истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ;

– мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор додани заминаҳои рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– нишон додани дурнамои рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асоснок намудани мушкилиҳои ҷойдоштаи ин соҳа.

**Асосҳои методологии таҳқиқот.** Дар раванди таҳқиқот методҳои муқоисавӣ, таҳлили системавӣ, функционалӣ, сохторӣ, типологӣ, таҳлил ва таҷзия ба таври васеъ истифода гардидаанд. Методи таҳлил ва таҷзия имкон додаанд, ки таърифҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, хусусиятҳои бевоситаи онҳо нишон дода шаванд. Истифодаи методи муқоисавӣ барои омӯзиши таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ ва ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар ин давлатҳо шароити хуби методологӣ фароҳам овард. Методи типологӣ барои муайян намудани навъҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ ва қонуниятҳои рушди инкишофи он хеле мувофиқ ба шумор меравад. Таҳлили системавӣ ва сохторию функционалӣ барои омӯзиши унсурҳои таркибии ҷомеаи иттилоотӣ шароити мусоид фароҳам оварда, ба воситаи он таркиби ҷомеаи иттилоотӣ ва тағйирёбии мундариҷаи инфрасохтори иттилоотии мамлакат муайян карда шуд. Инчунин дар раванди таҳқиқот методи диалектикӣ низ истифода гардидааст. Бо ёрии ин метод ҷомеаи иттилоотӣ дар қолаби рушди таърихӣ баррасӣ гардида, занҷираи «ҷомеаи аграрӣ - ҷомеаи саноатӣ - ҷомеаи пасосаноатӣ» ҳамчун қонуниятҳои диалектикӣ доништа шуда, ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун марҳилаи навбатии рушди инсоният муаррифӣ гардидааст.

Дар раванди таҳқиқот муаллиф ба консепсияҳои классикӣ ва назарияҳои замони муосир такя намуда, қонуниятҳои рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотиро бо назардошти онҳо муайян намудааст. Дар диссертатсияи мазкур назарияҳои «постиндустриализм», «ҷомеаи донишгаро», «мавҷи сеюм», «иртиботи оммавӣ», «иқтисоди иттилоотӣ», «ҳукумати электронӣ» ва ғ. ба таври васеъ истифода гардидаанд.

**Навоварии таҳқиқот** – дар диссертатсияи мазкур бори аввал масъалаи ҷомеаи иттилоотӣ, хусусиятҳои бевоситаи он ва раванди ташаккулёбии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор

дода шудааст. Дар раванди таҳқиқот як қатор масъалаҳо дар алоқамандӣ бо объект ва предмети таҳқиқот мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудаанд, ки онҳоро мушаххасан ба таври зерин нишон додан мумкин аст:

– концепсияҳои илмӣ ва назарияҳои сиёсӣ мавриди омӯзиш, таҳлил ва баррасӣ қарор дода шуда, дар заминаи онҳо моҳият, хусусият ва инчунин нишонаҳои аввалиндараҷаю дуюмдараҷаи ҷомеаи иттилоотӣ нишон дода шудаанд;

– раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, хусусиятҳои муҳими ин марҳилаи рушду инкишофи ҷомеа муайян карда шудааст;

– нақш ва мавқеи давлат дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, инфрасохтори иттилоотии мамлакат, рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва таъмини амнияти иттилоотии кишвар нишон дода шудааст;

– дар мисоли ташаккулёбии ҳукумати электронӣ нақш ва мавқеи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ, пешбурди сиёсати иттилоотӣ ва сиёсати иттилоотонии давлат муайян карда шудаанд.

– раванди ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотӣ ва заминаҳои пайдоиш ва рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон нишон дода шудааст;

– мушкилиҳое, ки дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотии Тоҷикистон монета эҷод мекунанд, муайян карда шуда, дар асоси он дурнамои рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон нишон дода шудааст.

**Ба ҳимоя нуқтаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:**

1. Ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи навбатии рушди ҷомеа ба шумор рафта, бо мақсади таъмини рушди устувор он ҳамчун идеал ҳаматарафа ташаккул дода мешавад. Концепсияҳои классикии ҷомеаи

иттилоотӣ ин навъи ҷомеаро ҳамчун марҳилаи навбатии рушди инсоният ва ҷомеаи постиндустриалӣ муаррифӣ намудаанд. Концепсияҳои замони муосир бошанд ба нишонаҳои ҷомеаи иттилоотӣ таваҷҷӯҳи бештар зоҳир намуда, онҳоро ба таври зайл муайян кардаанд: дараҷаи баланди компютерикунони соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ; мавҷудияти инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта; имконияти дастрас намудани иттилооти зарурӣ; ба манбаи стратегӣ табдил ёфтани иттилоот ва системаҳои иттилоотӣ; ҳузури ҳукумат дар шабакаи интернет ва ташаккули ҳукумати электронӣ; сохта ба истифода додани порталҳо ва системаҳои иттилоотӣ; дар соҳаҳои гуногун ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ.

2. Рушди ҷомеаи иттилоотӣ бо рушди ТИК робитаи қавӣ дорад, аммо дар баробари ин рушди соҳаҳои илм, маориф, навоариҳои техникӣ, рушди иқтисодиёт, мундариҷаи саноати иттилоотӣ, фарҳанг ва махсусан сиёсати давлатӣ дар ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ нақши ҳалқунанда мебозанд. Истифодаи телефонҳои мобилӣ, компютерҳои фардӣ, телевизионҳои рақамӣ, шабакаи интернет ва дигар технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ тарзи пешбурди ҳаёт, қору фаъолият, таҳсилу фароғат ва муоширати одамонро ба кулӣ тағйир медиҳанд. Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) то он дараҷа унсури муҳимтарини инфрасохтори ҷомеа ба шумор мераванд, ки на танҳо пешрафти технологӣ, балки пешрафти иҷтимоӣ, рақобатпазирии иқтисодии мамлакат, мавқеи он дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ, нақши давлат дар тақсимои байналхалқии меҳнат, имконият ва қобилияти рушди ниҳодҳои демократӣ, ба вучуд овардани ҷойҳои нави қорӣ ва ғ. аз онҳо вобастагии қалон пайдо намудаанд.

3. Сиёсати иттилоотонии давлат метавонад то дараҷаи зарурӣ рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотиро таъмин намояд. Сиёсати

иттилоотонӣ характери сифатӣ дорад ва дигаргуниҳои сифатии ҷомеа аз миқёси истифодабарии ТИК вобаста мебошад. Сиёсати иттилоотонӣ фаъолияти давлатие мебошад, ки барои дастраси кулли ҷомеа гардонидани иттилооти зарурӣ ба амал бароварда мешавад. Дар маҷмӯъ иттилоотониро раванди дар соҳаҳои гуногун сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотӣ муаррифӣ намудан мумкин аст. Чунин навъи сиёсат аввалин маротиба солҳои 70-80-уми қарни гузашта дар як қатор давлатҳои Аврупои Ғарбӣ, ИМА ва Ҷопон ба амал омада буд. Аллақай дар ибтидои асри XXI як қатор давлатҳои пешрафта Консепсияҳои миллии ҷомеаи иттилоотиро ташаккул додаанд, ки дар заминаи он рушди ҷомеаи худро марҳила ба марҳила таъмин менамоянд.

4. Дар охири асри XX дар раванди фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ мавриди истифода қарор додани ТИК яке аз воситаҳои ташаккулдиҳии системаи идоракунии давлатӣ ва сиёсати давлатӣ дониста мешавад. Бо ин мақсад дар давлатҳои Ғарб дар заминаи истифодабарии ТИК консепсияи «New Public Management» (NPM) ташаккул дода мешавад. Чунин иқдом яке аз аввалин қадамҳои ба талаботи давраи замони мутобиқ гардонидани системаи идоракунии давлатӣ ба шумор меравад. Дар охири солҳои 1990 ва ибтидои солҳои 2000 вобаста ба принципҳои ташкили идоракунии давлатӣ муносибати нав ба вуҷуд оварда мешавад, ки онро «Good Governance», яъне идоракунии хуб ва ё дар сатҳи зарурӣ ба амал баровардани идоракунии давлатӣ номидан мумкин аст. Қаме дертар дар зери таъсири рушди бемайлоии ТИК ва баланд гардидани иқтидори имконияти техникаю технологияи онҳо консепсияи «e-government» (ҳукумати электронӣ) ташаккул меёбад ва дере нагузашта дар ҷаҳони капитализм ва давлатҳои демократӣ шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо менамояд. Баъди ташаккулёбии консепсияи мазкур маълум гардид, ки дар раванди идоракунии давлатӣ мавриди истифода қарор гирифтани

технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ на ҳамчун механизми ислоҳоти маъмурӣ баррасӣ гардад, балки ин раванд воситаи гузариш аз як модел ба модели дигари идоракунии давлатӣ доништа шавад.

5. Ҳарчанд заминаҳои ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ва сиёсати иттилоотонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ду даҳсола пеш оғоз гардида бошад ҳам, дар шароити муосир, ки рушди бемайлони ТИК ба мушоҳида мерасад, барои мамлакат ташаккул додани концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Нақш ва мавқеи мамлакат дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ, иқтисори рақобатпазирии мамлакат, рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа, рушди шахсият, сатҳу сифати зиндагӣ, рушди саноати иттилоотии мамлакат, рушди фарҳанг ва забони давлатӣ, таҳкими ягонагии иттилоотии мамлакат ва дар маҷмӯъ рушду инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат аз мавҷудияти концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ ва меъёрҳои мушаххаси он вобастагии калон доранд. Солҳои 2000 то 2010 дар мамлакат як қатор қонунҳо қабул карда мешаванд, ки онҳо ба масъалаҳои ҷудоғонаи инфрасохтори иттилоотии мамлакат бахшида шудаанд. Чи гунае, ки таҳлили санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва қарорҳои аз ҷониби ҳукумат қабулшуда шаҳодат медиҳанд, масъалаи рушди ҳукумати электронӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз аз ибтидои солҳои 2000 оғоз гардида буд. Аммо рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон ва истифодаи ТИК дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар марҳилаҳои аввали ташаккулёбии худ қарор доранд.

6. Дар замони муосир рушду инкишофи давлатҳои олам аз рушду инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат вобаста мебошад. Зеро интиқоли босуръати иттилоот аз як корхона ба корхонаи дигар, анҷом додани амалҳо ва фаъолиятҳои ғайриҳузурӣ, аз фосилаи дур истифода намудани хизматрасониҳои гуногун, бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ ба роҳ мондани хизматрасониҳои соҳавӣ ва ғ. дар шароити мавҷудияти инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта имконпазир

мегарданд. Аммо чунин дастоварди инсоният дар баробари таъмин намудани рушду инкишоф, инчунин як қатор мушкилиҳоро ба вуҷуд овардааст. Дар миёни хавфу хатарҳое, ки аз рушди илму техника ва технологияҳои иттилоотӣ вобастаанд, кибертерроризм ва киберэкстремизм падидаҳое мебошанд, ки дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотии замони муосир зоҳир мегарданд ва ба амнияти миллии мамлакатҳои алоҳида таҳдид менамоянд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз таҳдиди чунин хатар дар қанор буда наметавонад. Ба ҳамаи ин ингоҳ нақарда гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва шароити мусоид фароҳам овардан барои ташаккули он хеле зарур аст. Зеро ин талаботи даври замон мебошад ва барои таъмини рушди соҳаҳои гуногуни мамлакат муҳим арзёбӣ мегардад.

**Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот.** Таҳқиқоти мазкур дар заминаи таҳлили адабиёти илмӣ ва омӯзиши равандҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода шуда, дар он нисбат ба рушди ҷомеаи иттилоотии мамлакат ҳулосаҳои илман асоснокшуда байн гардидаанд. Бинобар ин, таҳқиқоти мазкур, пеш аз ҳама, дар шароити Тоҷикистон барои таҳқиқоти минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ ва рушду инкишофи он заминаи илмию назариявӣ ба шумор меравад. Инчунин, дар асоси таҳлилу таҳқиқи концепсияҳои илмӣ зарурати ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ нишон дода шудааст, ки он барои асоснок намудани дурустии стратегияҳои давлатӣ ва сиёсати иттилоотии мамлакат аҳамиятнок мебошад.

**Аҳамияти амалии таҳқиқот.** Дар раванди таҳқиқот дар баробари омӯзиши омилҳои сиёсии ҷомеаи иттилоотӣ инчунин хусусиятҳои байнифанни он ба инобат гирифта шудааст. Зеро ҷомеаи иттилоотӣ на танҳо сиёсат, балки тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро мегирад. Аз ин рӯ, натиҷаҳои таҳқиқот ва маводи диссертатсия дар раванди таълими фанҳои сиёсатшиносӣ, амнияти миллий, амнияти иттилоотӣ, ҷомеашиносӣ ва монанди инҳо метавонанд истифода бурда шаванд.



Инчунин натиҷаҳои таҳқиқот барои муҳаққиқоне, ки ба омӯзиши дигаргуниҳои сифатӣ ва равандҳои сиёсии замони муосир машғуланд, аҳамияти илмию назариявӣ доранд. Инчунин хулосаҳои таҳқиқоти мазкурро дар самти таҳияи барномаҳои давлатӣ ва стратегияҳои рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ истифода намудан мумкин аст.

**Апробатсияи диссертатсия.** Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳтавои асосии диссертатсия дар 1 монография, 6 мақолаи илмӣ ва 2 маърузаи илмӣ муаллиф инъикос гардидаанд. Аз ҷумла, дар конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ «Таҳсилот ва илм дар асри XXI: тамоюлоти муосир ва дурнамои рушд» (Душанбе, ДМТ, 2018) ва дар конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ «Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ» (Душанбе, ДМТ, 2018) натиҷаҳои таҳқиқот маъруза гардида, муҳтавои асосии диссертатсия дар 6 мақолаи илмӣ муаллиф, ки дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда ҷоп шудаанд, пешкаши олимону муҳаққиқон гардонида шудааст. Диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи сиёсатшиносӣ ва муносибатҳои байналхалқӣ Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав муҳокима гардида, бо қарори ҷаласаи кафедраи мазкур барои Ҷимоя тавсия шудааст.

**Сохтори диссертатсия.** Диссертатсияи мазкур аз сарсухан, се боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад.

# БОБИ I. ҶАНБАҶОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ОМУЗИШИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ

## 1.1. Мафҳум ва моҳияти қомеаи иттилоотӣ

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI як қатор олимону муҳаққиқон вобаста ба рушду инкишофи қомеаҳои мутамаддин ва инчунин дар бораи ояндаи қомеаҳои мазкур андешаронӣ намуда, дар доираи таҳқиқоти худ концепсияҳои гуногуни илмиро ташаккул додаанд. Онҳо барои ифодаи моҳияти қомеаҳои мазкур мафҳумҳои гуногунро истифода бурдаанд. Чунончӣ, «қомеаи электронӣ», «қомеаи иттилоотӣ», «қомеаи постиндустриалӣ», «қомеаи кибернетикӣ», «қомеаи мутамаддин», «қомеаи дорой мутахассисони касбӣ», «қомеаи донишгаро», «капитализми иттилоотӣ» ва монанди инҳо. Дар миёни онҳо концепсияи қомеаи иттилоотӣ мавқеи марказиро ишғол намуда, паҳлуҳои гуногун ва хусусиятҳои муҳими қомеаҳои мутамаддинро ифода менамояд. Бе шакку шубҳа маҳз мафҳуми «қомеаи иттилоотӣ» метавонад моҳияти асосии дигаргуниҳои технологӣ, пешрафти иқтисодӣ, тағйирёбии сохтори иҷтимоӣ ва рушди қомеаро ифода намояд.

Бояд гуфт, ки концепсияи қомеаи иттилоотӣ дар раванди рушду инкишофи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ пайдо гардида, соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятиро (иқтисодиёт, фарҳанг, сиёсат, илм, маориф ва ғ.) фаро мегирад ва аз ин рӯ, олимону муҳаққиқони гуногун моҳият ва хусусиятҳои ташаккулёбии қомеаи иттилоотиро дар аксар маврид бо назардошти рушди соҳаи мушаххас шарҳ медиҳанд, ки дар натиҷа вобаста ба моҳияти ин масъала андешаҳои мухталиф ба вучуд оварда мешавад. То ба имрӯз дар мавзӯи ташаккулёбии қомеаи иттилоотӣ ва хусусиятҳои муҳими ин раванд шумораи зиёди корҳои илмию таҳқиқотӣ анҷом дода шудааст.

Аммо то ҳанӯз вобаста ба моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ андешаи ягона вучуд надорад. Як қатор олимон пайдоиши ҷомеаи иттилоотиро бо пешрафти технологияҳои коммуникатсионӣ ва техникаи ҳисоббарор алоқаманд менамоянд, ки ин раванд ҳанӯз дар ибтидои асри ХХ ба амал омада буд<sup>1</sup>.

Вобаста ба он, ки аввалин маротиба мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» аз ҷониби кӣ истифода гардидааст, андешаи ягона мавҷуд нест. Ба андешаи гурӯҳи аввали олимон, мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» бори аввал аз ҷониби профессори Донишкадаи технологии Токио Юдзиро Хаяши истифода бурда шудааст. Ба андешаи гурӯҳи дигари олимон, муаллифи ин мафҳум олими канадагӣ Маршалл Маклюэн мебошад. Бояд қайд намуд, ки аллақай дар солҳои 20-30-юми асри гузашта як қатор олимону муҳаққиқон дар бораи таназзули тамаддуни саноатӣ ва оғози рушди хизматрасониҳои иттилоотӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ андешаҳои худро баён намуда буданд. Масалан, олими амрикоӣ Элвин Тоффлер воситаҳои коммуникатсиониро омили асосии рушду инкишоф ва пешрафти ҷомеа муаррифӣ намуда буд. Олими дигари амрикоӣ Даниел Белл пешгӯӣ менамуд, ки рушди технологияҳои компютерӣ боиси иттилоотонии ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва шабакаҳои компютерӣ бошанд боиси ба вучуд омадани бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ мегардад.

Дар солҳои 60-уми асри ХХ як қатор муассисаҳои илмӣ ва вазорату кумитаҳои ҳокимияти давлатии Ҷопон дар бораи рушди ояндаи мамлакат гузоришро таҳия менамоянд, ки дар он нишонаҳои муҳими ҷомеаи иттилоотиро асоснок намуда буданд. Дар солҳои 80-ум аллақай консепсияи «ҷомеаи иттилоотӣ» яке аз назарияҳои афзалиятноки ҷомеаи постиндустриалӣ дониста мешавад. Ба андешаи намояндагони назарияи мазкур, пешрафти илмӣ-техникӣ боиси ба вучуд омадани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва

---

<sup>1</sup> Ниг.: Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. –СПб.: Алтейя, 2012. – С.34.

самаранок гардидани истехсоли донишҳои илмӣ мегардад, ки дар натиҷа суръати рушди иҷтимоӣ иқтисодии ҷомеаҳои муосир меафзояд.

Дар миёни олимону назариячиёни масъалаи ҷомеаи иттилоотӣ андешаҳои ҷомеашиносони шинохта Д.Белл, Э.Тоффлер ва В.Л.Иноземтсев<sup>1</sup> хеле муҳим мебошанд. Олимони мазкур ба омӯзиши ҷомеаҳои постиндустриалӣ ба таври ҷиддӣ машғул гардида, дар асарҳои илмӣ худ паҳлуҳои гуногуни ин масъаларо таҳлилу таҳқиқ кардаанд, ки андешаҳои онҳо барои дарки ҷомеаи иттилоотӣ хеле арзишманданд. Дар таҳқиқоти олимони мазкур ҷомеаи иттилоотӣ ҳамшабеҳи ҷомеаи постиндустриалӣ дониста мешавад.

Ҷомеашиноси машҳури ИМА Даниел Белл асосгузори назарияи ҷомеаи постиндустриалӣ ба шумор меравад. Ӯ дар асоси таҳлили се марҳилаи рушди таърих консепсияи худро ташаккул додааст. Ба ақидаи Д.Белл, тамаддуни инсонӣ се марҳилаи асосии рушду инкишофро аз сар гузаронидааст: 1) тоиндустриалӣ; 2) индустриалӣ ва 3) постиндустриалӣ. Ба андешаи ӯ, дар ҷомеаи тоиндустриалӣ муносибати инсон бо табиат хеле сода ба назар мерасад. Зеро дар чунин навъи ҷомеа барои қонеъ намудани талаботи инсон усулҳои анъанавии меҳнат ва меҳнати ғайрикасбӣ истифода гардида, онҳо аз насл ба насл интиқол дода мешуданд. Дар ин марҳилаи тамаддун одамон маҳсулоти бадастовардаи худро бе коркарди иловагӣ истифода мебуданд. Дар ҷомеаи индустриалӣ бошад аллақай дар байни одамон ва табиати ба тағйирот дучоршуда муносибати мутақобила барқарор гардида, маҳсулоти бадастомада дар шароити истехсолоти сунъӣ мувофиқ бо шавқу завқи одамон коркард гардида, ин соҳа ба воситаи мутахассисони касбӣ ва таъминоти техникаю энергетикӣ ташаккул дода мешавад. **Дар ҷомеаи постиндустриалӣ**

---

<sup>1</sup> Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Академия, 1999. – 956 с.; Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 784 с.; Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация / В.Л.Иноземцев. – М.: Наука, 1999. – 740 с.

бошад муносибатҳои мутақобилаи байни одамон афзалияти муҳим касб намуда, рушди ҳамаи соҳаҳои ҳаёти инсонӣ аз ҳуди одамон вобаста мегарданд. Дар ҷомеаи мазкур муҳандисон ва олимони кувваҳои пешбарандаи ҷомеа ба шумор рафта, иттилоот ва донишманбаи асосии пешрафти ҷамъияти доништа мешавад. Д.Белл пешниҳод менамояд, ки ҷомеаи постиндустриалӣ ҷомеаи иттилоотӣ номида шавад. Зеро дар ин навъи ҷомеа мубодилаи дониш ва иттилоот ба воситаи телекоммуникатсия ва шабакаҳои иттилоотию компютерӣ амалӣ карда мешаванд.<sup>1</sup>

Мазмун ва мундариҷаи назарияи Д.Белл оид ба моҳияти ҷомеаи постиндустриалӣ (иттилоотӣ) чунин ҳолатҳоро ифода менамояд:

– донишҳои назариявӣ ва технологияҳои муосири компютерӣ имкон медиҳанд, ки дар ҷомеа модернизатсияи истеҳсолот ва истифодаи технологияҳои нави замонавӣ таъмин карда шаванд. Рушди илм имкон медиҳад, ки ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ боло бурда шавад, ки дар чунин шароит ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеаи маърифатӣ унвон мешавад. Ба ақидаи Д.Белл, «агар дар ҷомеаҳои индустриалӣ моликият ва меҳнат унсурҳои муҳими ҷомеа ба шумор раванд, пас дар ҷомеаи постиндустриалӣ иттилоот ва дониш асоси ҷомеаро ташкил медиҳанд».<sup>2</sup>

– соҳаҳои гуногуни хизматрасонӣ, ки то ин дам бахши сеюмдараҷаи ҷомеа доништа мешаванд, дар муносибат бо бахшҳои якумдараҷа (истеҳсолот ва хоҷагии қишлоқ) ва дуумдараҷа (саноат ва сохтмон) мавқеи аввалиндараҷаро ишғол менамояд. Соҳаҳои хизматрасониро ба таври зайл муайян намудан мумкин аст: тиҷорат, молия, нақлиёт, тандурустӣ, фароғат, фаъолияти иттилоотӣ (таҳқиқоти илмӣ, таҳсилот, идоракунии давлатӣ) ва ғ.;

---

<sup>1</sup> Ниг.: Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Academia, 1999. – С.615.

<sup>2</sup> Ҳамон ҷо. – С.655.

– дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ шумораи мутахассисони баландхаттисосе, ки ба меҳнати фикрӣ машғул мегарданд, зиёд мешавад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ мутахассисони касбӣ гурӯҳҳои иҷтимоӣ ба шумор нарафта, баръакс синфи касбӣ-техникии ҷомеаро ташаккул медиҳанд. Ин синфи ҷамъиятӣ аз ҷаҳор категорияи мутахассисон иборат мебошад: мутахассисони илмӣ, техникӣ, маъмурий ва фарҳангӣ;

– баланд гардидани нақши дониш ва илм боиси ташаккулёбии меритократия мегардад. Минбаъд маҷеи иҷтимоии инсон на аз рӯи дороӣҳо ва мансубияти синфӣю табақавӣ, балки аз рӯи қобилият ва касбияти ӯ муайян карда мешавад. Дар чунин шароит системаи сиёсии ҷомеа низ ба дигаргунии ҷиддӣ рӯ ба рӯ мегардад;

– ҷомеаи иттилоотӣ аз рӯи хусусиятҳои худ ба меритократияи демократӣ табдил меёбад. Яъне системаи сиёсии ҷомеа ба дигаргунии ҷиддӣ дуҷор гардида, дар самти таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва ҳамчунин тақсими неъматҳои ҷамъиятӣ шароити мусоид фароҳам меоварад. Зеро дар раванди идоракунии давлатӣ низ шахсони дорои донишҳои наву замонавӣ ба фаъолият машғул мегарданд, ки рушди системаҳои иттилоотии давлатӣ ва ташаккулёбии ҳукумати электронӣ аз онҳо вобаста мебошад;

– дар ҷомеаи индустриалӣ одамон аз норасоии маҳсулот танқисӣ мекашиданд, ки дар натиҷаи он рақобати одамон барои ба даст овардани неъматҳои моддӣ мушоҳида гардида, баъзан шиддати иҷтимоиро ба вучуд меоварданд. Дар ҷомеаи постиндустриалӣ норасоии маҳсулот дида намешавад, аммо норасоии иттилоот ба мушоҳида мерасад. Дар ҷомеаи постиндустриалӣ, ки онро ҷомеаи иттилоотӣ номидан мумкин аст, инқилоби иттилоотӣ ба вучуд меояд. Яъне одамон дар миёни донишҳои гуногун ва иттилооти беохир дигар имкони аз бар намудани онҳоро аз даст медиҳанд. Бинобар ин, дар ин навъи ҷомеа одамон бинобар сабаби норасоии вақт наметавонанд

худро ба таври зарурӣ ташаккул диҳанд. Онҳое, ки қобилияти самаранок истифода бурда тавонистани вақтро пайдо менамоянд, метавонанд талаботҳои маънавии худро хубтару беҳтар қонеъ созанд.<sup>1</sup>

Бояд ёдовар шуд, ки Д.Белл ҳангоми баррасии масъалаҳои чудоғона андешаҳоеро ҷонибдорӣ менамояд, ки онҳо баъзан ҳилофи ҳамдигаранд. Чунин ҳолат аз мавқеи сиёсӣ идеологии ӯ вобаста мебошад. Д.Белл дар яке аз мулоҳизаронии худ қайд намуда буд, ки: «Ман нисбат ба соҳаи иқтисодиёт сотсиалист, нисбат ба соҳаи сиёсат либерал ва нисбат ба фарҳанг консерватор мебошам»<sup>2</sup>. Бинобар ин, ҳангоми таҳлили концепсияи Д.Белл чунин ҳолат бояд ба инобат гирифта шавад.

Концепсияи навбатии ҷомеаи иттилоотӣ аз ҷониби файласуфи амрикоӣ Элвин Тоффлер ташаккул дода шудааст. Ӯ низ ба монанди Д.Белл таърихи рушду инкишофи ҷомеаи инсониро дар шакли се мавҷи тамаддуни инсонӣ баррасӣ намудааст. Мавҷи аввалро тамаддуни тоиндустриалию аграрӣ номидааст. Ба андешаи Э.Тоффлер, дар ин марҳилаи рушди тамаддун, ки тахминан аз асри VIII т.м. то солҳои 1650-1750-ро дар мегирад, меҳнати дастӣ афзалиятнок дониста мешуд. Мавҷи дуюми рушди тамаддун бо пайдоиш ва рушду инкишофи ҷомеаи индустриалӣ рост меояд, ки аз миёнаҳои асри XVII оғоз гардида, то миёнаҳои асри XX идома ёфтааст. Албатта Э.Тоффлер бо назардошти рушди ҷомеаи амрикоӣ чунин мулоҳизаронии худро ташаккул додааст. Зеро нуқтаи ниҳоии рушди ҷомеаи индустриалӣ дар миёнаҳои асри XX маҳз дар ИМА ба амал омада буд. Аммо ҷомеаҳои дигар ҳанӯз дар нимаи ин масир мебошанд. Ба андешаи Э.Тоффлер дар ҷомеаи индустриалӣ шумораи кормандони соҳаҳои хизматрасонӣ афзун гардида, рушди соҳаҳои мазкурро таъмин менамоянд. Мавҷи сеюми рушди тамаддун бошад ба

---

<sup>1</sup> Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл. – М.: Academia, 1999. – С.665.

<sup>2</sup> Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. – СПб.: Алетейя, 2012. – С.171.

вучуд омадани тамаддуни постиндустриалӣ мебошад, ки он бо пайдоиши технологияҳои пешрафтаи замони муосир асос меёбад. Ба андешаи Э.Тоффлер, ба вучуд омадани тамаддуни нав боиси тағйир ёфтани муносибатҳои оилавӣ, муносибатҳои меҳнатӣ, тағйир ёфтани тарзи пешбурди зиндагӣ ва ниҳоятан боиси тағйир ёфтани шуури инсон мегардад. Э.Тоффлер дар заминаи концепсияи худ низоҳои сиёсии замони муосирро низ таҳлил намуда, ба хулосае меояд, ки онҳо натиҷаи бархӯрди мавҷҳои тамаддуни инсонӣ мебошанд. Ба андешаи ӯ, «миллионҳо одам тарзи зиндагии худро бо талаботҳои оянда мутобиқ гардонида, баръакс қисми дигари онҳо аз оянда дар ҳарос мебошанд ва аз ин рӯ, онҳо доимо ба гузаштае, ки дигар ҳеҷ ғоидае надорад, рӯ меоваранд. Ин гурӯҳи одамон кӯшиш менамоянд ҷаҳонро, ки аз байн рафта истодааст, барқарор намоянд».<sup>1</sup>

Э.Тоффлер дар асарҳои худ ҷаҳор сарчашмаи қудрати ҷомеаҳои мутамаддинро ба таври зайл муайян менамояд: технологияҳои компютерӣ, таҳқиқоти кайҳонӣ, манбаъҳои муҳими уқёнусҳо ва саноати генетикӣ. Муттаҳид намудани сарчашмаҳои мазкур боиси ба вучуд омадани пешрафти технологӣ мегардад. Оё ҷомеаи мутамаддинро, ки Э.Тоффлер тасвир менамояд, ҷомеаи иттилоотӣ номидан мумкин аст. Бе шакку шубҳа. Зеро ӯ дар асари худ дар бораи инқилоби иттилоотӣ, бомбаи иттилоотӣ ва мавҷи сеюми иттилоотӣ низ суҳбат менамояд, ки бечунучаро онҳо хусусиятҳои муҳими ҷомеаи иттилоотиро ифода менамоянд. Ба андешаи Э.Тоффлер, инқилоби иттилоотӣ муносибатҳои оилавӣ, муносибатҳои ҷамъиятӣ, институтҳои сиёсӣ ва тафаккури одамонро ба дигаргунии ҷиддӣ рӯ ба рӯ менамояд.<sup>2</sup>

Э.Тоффлер дар китоби сеюми худ, ки дар он андешаҳои пештар гуфтаашро хулосаронӣ менамояд, иброз медорад, ки барои ҷомеаҳои муосир чунин ҳолат хос мебошад: шахсони алоҳида ва ё гурӯҳҳои

---

<sup>1</sup> Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – С.31.

<sup>2</sup> Ҳамон ҷо. – С.263.



алоҳида танҳо дар шароите ҳокимият дошта метавонанд, ки агар манбаъҳои мушаххасеро дар ихтиёр дошта бошанд. Манбаъҳои мазкурро Э.Тоффлер ба таври зерин номбар намудааст: қувва, боигарӣ ва дониш. Ба андешаи ӯ, «ҳокимиятеро, ки асосашро дониш ташкил медиҳад, шакли олии ҳокимият номидан мумкин аст».<sup>1</sup>

Яке аз олимони дигаре, ки дар самти омӯзиши ҷомеаи иттилоотӣ саҳми бениҳоят зиёд гузоштааст, ҷомеашинос ва иқтисоддони рус В.Л.Иноземтсов мебошад. Ӯ баррасиҳои Д.Белл ва Э.Тоффлерро ба таври амиқ дақиқ таҳлил намуда, концепсияи «тахаввулоти раванди рушди тамаддун»-ро ташаккул додааст. Ба ақидаи В.Л.Иноземтсов, чи гунае, ки рушди инсон бе таъминоти моддӣ он номумкин аст, пешрафти технологӣ низ бе назардошти рушди инсон ғайриимкон аст. Ӯ низ ба монанди Д.Белл ва Э.Тоффлер таърихи инсониятро ба се марҳилаи асосӣ тақсим намудааст: марҳилаи тоиқтисодӣ, иқтисодӣ ва баъдииктисодӣ. Ба андешаи ӯ, то пайдоиши иқтисодиёт ғайриимконии меҳнати одамон хеле паст мебошад ва онҳо доимо барои зинда мондан мубориза мебаранд. Аммо баъди пайдоиши иқтисодиёт одамон ба меҳнати бошуурона машғул гардида, барои беҳтар намудани шарту шароитҳои зиндагӣ ва қору ғайриимконӣ кӯшиш намудаанд. Дар марҳилаи сеюм, ки ба замони муосир рост меояд, рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз ҳисоби одамони дорои зехну тафаккури баланд таъмин карда мешавад. Ғайриимконии эҷодии зиёиён асоси пешрафти ҷомеаи доништа мешавад. Эҷодиёт бошад аз ҳама бештар дар соҳаи иттилоот ба назар мерасад. Дар ҷомеаҳои муосир манбаи асосии истеҳсолӣ иттилоот ба шумор меравад. Аз он сабабе, ки дар марҳилаи сеюм - марҳилаи баъдииктисодӣ иттилоот манбаи асосии истеҳсолот доништа мешавад, бинобар ин онро ҷомеаи иттилоотӣ низ номидан мумкин аст.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Пер с англ. – М.: Изд-во АСТ, 2003. – С.23.

<sup>2</sup> Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация / В.Л.Иноземцев. – М.: Наука, 1999. – С.183.

Ҳамин тариқ, муаллифони назарияҳои классикии ҷомеаи иттилоотӣ ба таҳаввулоти ҷамъиятӣ таъя намуда, ин равандро ивазшавии марҳилаҳои таърихии рушди инкишофи ҷомеа муаррифӣ намудаанд. Ба андешаи онҳо пайдоиш ва рушди соҳаи нави истеҳсолот, ки бо масъалаи таҷзияи иттилоот, таҳлили автоматикии маълумот алоқаманд аст, бо гузашти як муддати муайян дар соҳаи иҷтимоию иқтисодӣ афзалияти бештар пайдо менамояд.

Бояд гуфт, ки дар таълимоти як қатор ҷомеашиносон ба гурӯҳҳои афзалиятнок тақсим намудани соҳаҳои ҷомеа ба мушоҳида мерасад. Одатан, дар асарҳои илмию таҳқиқотии онҳо хоҷагии қишлоқ ва қувваҳои бавучудоварандаи ашёи хом соҳаи аввалиндараҷа, соҳаи саноат ва корхонаҳои коркарди ашёи хом соҳаи дуюмдараҷа, соҳаи хизматрасониҳо соҳаи сеюмдараҷа муаррифӣ гардидаанд. Аммо муҳаққиқони масъалаи ҷомеаи иттилоотӣ ба соҳаи хизматрасониҳо тавачҷӯхи бештар намуда, онро соҳаи аввалиндараҷа муаррифӣ кардаанд. Олимони мазкур соҳаи хизматрасониҳоро дар навбати худ боз ба се гурӯҳи дигар тақсим намудаанд. Якум, соҳаҳои хизматрасоние, ки бо таъминоти моддии аҳоли алоқаманданд. Дуюм, соҳаҳои хизматрасоние, ки бо тиҷорат, молия, суғурта ва моликият алоқамандӣ доранд. Сеюм, соҳаҳои хизматрасоние, ки бо хизматрасониҳои шахсӣ, касбӣ, расмӣ ва соҳаи идоракунии давлатӣ алоқаманданд. Ба андешаи онҳо, гурӯҳи сеюми соҳаҳои хизматрасонӣ ҳамаи истеҳсолкунандагони иттилоотро муттаҳид намуда, онҳоро ба қувваи муҳими истеҳсолӣ табдил медиҳанд, ки дар натиҷа мутахассисони ин соҳа дар низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ мавқеи махсусро ишғол менамоянд.<sup>1</sup>

В.И. Иноземтсев раванди ба амал омадани ин гуна таҳаввулотро дар мисоли ҷомеаи ИМА таҳлил намуда, бо мисолҳои мушаххас хусусиятҳои ин равандро нишон додааст. Ба андешаи ӯ, дар солҳои 80-

---

<sup>1</sup> Иноземцев В. Перспективы постиндустриальной теории в меняющемся мире // Новая постиндустриальная волна на западе. Антология. – М., 1999. –С.256.

уми асри XX дар ИМА зиёда аз 60% кормандон ба категорияи кормандони иттилоотӣ дохил мегарданд. Яъне, кормандони иттилоотӣ нафароне мебошанд, ки бевосита ба истехсоли иттилоот машғуланд: олимон, машваратчиён, кормандони биржаҳои гуногун, таҳлилгарон, аудиторҳо, муҳосибон, омӯзгорон, кормандони васоити ахбори омма, мутахассисони системаҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ғ. Зиёда аз 70% вақти корӣ дар ихтиёри кормандони соҳаҳои мазкур қарор гирифтааст. Зиёда аз 70% музди меҳнатро маҳз кормандони соҳаи иттилоотӣ дастрас намудаанд. Айни замон низ музди меҳнати онҳо нисбат ба кормандони соҳаҳои дигар се маротиба зиёд мебошад<sup>1</sup>.

Ташаккулдиҳандагони назарияи ҷомеаи иттилоотӣ дар раванди мулоҳизарониҳои худ дар бисёре аз мавридҳо мафҳуми «дониш»-ро хеле зиёд ба кор бурдаанд. Кам нестанд ҳолатҳое, ки онҳо дар зери мафҳуми ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеаеро дар назар доштаанд, ки дар асоси дониш ва иттилоот рушду инкишоф меёбад. Масалан, Э.Тоффлер ва П.Бурде дар асарҳои худ исбот менамоянд, ки чунин сармояи рамзӣ ба монанди «иттилоот» ва «дониш» аз сармояҳои анъанавӣ тафовути ҷиддӣ доранд<sup>2</sup>. Онҳо ин гуна фарқиятро ба таври зерин асоснок намудаанд:

– замоне, ки замин ва сармояи моддӣ манбаҳои маҳдуд мебошанд, дониш ҳамчун сармояи манбаи беохир аст;

– замоне, ки замин ва сармояи моддӣ бо доираи муайяни истифодабарандагони худ маҳдуд мегарданд, дониш ҳамчун сармоя ба ҳамаи истифодабарандагон дастрас мегардад;

– замоне, ки замин ва сармояи моддӣ ҳоси одамони доро ва қудратманд ҳастанд, дониш ҳамчун сармоя ва ҳамчун рамзи инқилоби маънавӣ дастраси ҳам камбизоатон ва ҳам бибизоатон мегардад.

---

<sup>1</sup> Иноземцев В.Л. Очерки истории экономической общественной формации. – М., 1996. С.298.

<sup>2</sup> Тоффлер Э. Метаморфозы власти. – М., 2002. - С. 24.; Бурдьё П. Социология социального пространства. - М., 2007.

Ҳанӯз дар замони фаъолияти худ муовини директори генералии ЮНЕСКО оид ба иттилоот ва коммуникатсия Абдул Воҳид Хон дар яке аз гузоришҳои худ ҷомеаи иттилоотиро ҳамчун унсури «ҷомеаи донишгаро» муаррифӣ намуда, концепсияи ҷомеаи иттилоотиро бо навоариҳои технологӣ алоқаманд намуда буд. Ба андешаи ӯ, «ҷомеаи донишгаро» мафҳуми дорой мазмуни хеле васеъ мебошад ва дар он унсурҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳукуқии ҷаҳони муосир, махсусан дастовардҳои навини соҳаҳои мазкур дохил мегарданд<sup>1</sup>.

Аз чунин баррасиҳо ба хулосае омадан мумкин аст, ки яке аз хусусиятҳои муҳими ҷомеаи иттилоотиро дастрасии одамон ба иттилоот ва дониш ташкил медиҳад. Яъне, дар ҷомеаи иттилоотӣ дар зери таъсири рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва рушди инфрасохтори иттилоотӣ мамлакат имкони бо иттилооти зарурӣ ва донишҳои муфид таъмин намудани қишрҳои гуногуни мамлакат ба вуҷуд меояд, ки дар чунин шароит сатҳи сифати касбии одамон тағйир ёфта, дар соҳаҳои гуногуни фаъолият пешрафт ба амал меояд.

Ғайр аз ин, моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ солҳои минбаъда низ мавриди таҳлил қарор дода шуда, таърифҳои мухталифи он дар заминаи таҷзияи таърифҳои пештар мавҷудбуда ба вуҷуд оварда шудаанд. Муҳаққиқони замони муосир кӯшиш ба харҷ додаанд, ки хусусиятҳои муҳими ҷомеаи иттилоотиро ба инобат гирифта, таърифи мукаммали онро ба вуҷуд оваранд. Дар натиҷаи саъю талоши онҳо муайян карда шудааст, ки ҷомеаи иттилоотӣ дорой чунин нишонаҳо мебошад: 1) ҳар як узви ҷомеаи иттилоотӣ ҳар лаҳза метавонад бо аъзоёни дигари ҷомеа робита барқарор намояд; 2) ҳар як узви ҷомеа дар нуқтаҳои гуногуни ҷаҳон ба иттилооти зарурӣ дастрасӣ дошта, ҳатто метавонад дар фазои иттилоотӣ маълумотҳои дигареро илова

---

<sup>1</sup> Артюхин О.А., Змановский В.В. Политические коммуникации и государственная информационная политика в условиях перехода к информационному обществу // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – №6(85). – С.129.

намояд; 3) аксарияти аъзои ҷомеаи иттилоотӣ имкони дастрас намудани иттилооти заруриро доранд ва онҳоро бо мақсади дар амал татбиқ намудани фаъолияти касбии худ истифода менамоянд.<sup>1</sup>

Баъзан моҳияти ҷомеаи иттилоотиро ба воситаи шарҳи мафҳуми «инкилобҳои компютерӣ» низ нишон додан мехоҳанд, ки дар чунин шакл тасаввур намудани ҷомеаи иттилоотӣ моҳияти аслии масъаларо равшан наменаояд.<sup>2</sup> Зеро рушду инкишофи технологияҳои иттилоотӣ ва компютерӣ танҳо паҳлуҳои технологии ҷомеаи иттилоотиро дар бар гирифта, паҳлуҳои иҷтимоию фарҳангии он мадди назар мегарданд. Бинобар ин, хусусиятҳои иҷтимоию фарҳангии ҷомеаи иттилоотӣ низ хеле муҳим мебошанд. Аз ин рӯ, ба хулосае омадан мумкин аст, ки олимону муҳаққиқон вобаста ба ҷомеаи иттилоотӣ андешаҳои худро бо назардошти ин ё он омил ташаккул додаанд. Чунин ҳолатро ба инобат гирифта, олими немис Бехман Г.<sup>3</sup> шаклҳои мухталифи ҷомеаи иттилоотиро ба таври зерин муаррифӣ ва маънидод намудааст:

Якум, ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун иқтисоди иттилоотӣ: рушди соҳаи иқтисод марҳила ба марҳила аз сатҳи аграрӣ ба сатҳи саноатӣ мегузарад. Дар марҳилаи ниҳой иқтисоди иттилоотӣ ташаккул меёбад, ки он ба воситаи фаъолиятҳои иттилоотӣ ташаккул дода мешавад. Дар ин сатҳ технологияҳои пешрафтаи иттилоотию коммуникатсионӣ имкон медиҳанд, ки таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ бе сарфи қувваи зиёди фикрӣ ва ҷисмонӣ дар муддати хеле кӯтоҳ амалӣ карда шавад.

Дуюм, ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун ҷомеаи постиндустриалӣ: агар дар ҷомеаҳои саноатӣ истеҳсоли маҳсулот ба воситаи дастгоҳҳои механикӣ амалӣ карда шавад ва асоси моликияти хусусиро низ онҳо ташкил диҳанд, пас дар ҷомеаҳои постиндустриалӣ бошад истеҳсолот

---

<sup>1</sup> Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика // Аналитические доклады. Выпуск 2 (23). – М.: МГИМО, 2009. – С.21.

<sup>2</sup> Шабров О.Ф. Компьютерная революция // Политическая энциклопедия. В 2 т. Т.1. / Рук. проекта Г.Ю.Семигин. - М.: Мысль, 1999. - С.539-540.

<sup>3</sup> Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Г.Бехман. – М.: Логос, 2010. – С.106.

бо истифода аз технологияҳои зеҳнӣ ва иттилооти компютерӣ амалӣ карда мешавад. Дар чунин шароит нақш ва мавқеи илму дониш хеле боло меравад. Дар чунин фаҳмиш ҷомеаи иттилоотиро ҳатто ҷомеаи саноатии бо иттилоот таъмингардида низ муаррифӣ намудан мумкин аст.

Сеюм, ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун ҷомеаи донишгаро: дар ҳар як ҷомеа навъҳои гуногуни дониш мавҷуданд ва онҳо сарчашмаҳои гуногун доранд. Масалан, донишҳои динӣ, ҳикмати мардумӣ, донишҳои илмӣ, эҷодиёти халқ ва монанди инҳо. Аммо дар ҷомеаи иттилоотӣ одамон имкон пайдо менамоянд, ки бо донишҳои илмию назариявӣ дастрасии бештар дошта бошанд. Инчунин дар ин навъи ҷомеа донишҳои илмию назариявӣ аз ҷониби аксарият эътироф мегардад ва ин навъи дониш нисбат ба донишҳои дигар афзалияти бештар пайдо менамояд. Аз тарафи одамон аз бар гардидани донишҳои илмию назариявӣ имкон медиҳанд, ки барои ҳалли масъалаҳои гуногун ва бартараф намудани таҳдидҳои мухталиф донишҳои нав ба вучуд оварда шаванд. Дар чунин шароит дар миёни дониш ва иттилоот тафовути амиқ ба вучуд меояд. Дониш қобилияти ба таври самаранок амал намудан ва фаъолияти оқилона доштанро ба вучуд меоварад, аммо иттилоот бошад маҷмӯи донишҳое мебошанд, ки барои истифодаи қобилиятҳои инсонӣ зарур дониста мешаванд.

Ҳамин тариқ, таҳлили назарияҳои илмӣ ва концепсияҳои ҷомеаи иттилоотӣ нишон медиҳанд, ки мафҳумҳои «ҷомеаи постиндустриалӣ» ва «ҷомеаи иттилоотӣ» муродифи якдигар буда, асри иттилоотӣ, инқилоби иттилоотӣ ва постиндустриализм нишонаҳои асосии ҷомеаи иттилоотӣ мебошанд.

Дар Шарқ олимони машҳури Чопон Й.Масуда ва Ю.Хаяши дар омӯзиши ҷомеаҳои иттилоотӣ саҳми арзанда гузоштаанд. Ҳатто Й.Масуда асареро зери унвони «Ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун ҷомеаи

постиндустриалӣ» нашр намудааст<sup>1</sup>. Ба андешаи онҳо, ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеае мебошад, ки дар он иттилооти фаровони босифат ва воситаҳои паҳн намудану дастраси дигарон гардонидани онҳо мавҷуд аст.

Аммо паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ ва махсусан рушду инкишофи он аз ҷониби олимони Ғарб ба таври ҷиддӣ омӯхта шудаанд. Ба ибораи дигар, олимони Ғарб дар омӯзиши ҷомеаҳои иттилоотӣ ва ҳатто барои ташаккул додани он муваффақияти бештар пайдо намудаанд. Ба ақидаи онҳо, рушди технологияҳои иттилоотӣ ва машинаҳои ҳисоббарор асоси ҷомеаи иттилоотӣ мебошанд. Дар маҷмӯъ, консепсияҳои илмии олимони Ғарб нишонаҳои ҷомеаи иттилоотиро ба таври зерин муаррифӣ намуда буданд:

- дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ иттилоот хусусияти ҷаҳонӣ пайдо менамояд;

- ба раванди паҳншавии иттилоот монеаҳои ҷиддӣ ба вуҷуд оварда намешавад ва давлатҳои алоҳида низ ба он таъсири амиқ расонида наметавонанд;

- кӯшиши маҳдуд намудани иттилоот ба онҳое, ки ин иқдомро пеш гирифтаанд, зиёновар мегардад;

- имкониятҳои ҷамъоварӣ намудан, коркард кардан, нигоҳдорӣ намудан, паҳн намудан ва дастрасӣ пайдо намудан ба иттилоот беҳтар мегардад;

- ба рушди соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ таъсири иттилоот афзун мегардад;

- гузариш ба шаклҳои нави фаъолият ба амал меояд;

- аз ҳисоби афзоиши шумораи кормандони соҳаи саноати иттилоотӣ раванди ташаккулёбии манбаъҳои нави меҳнатӣ ва ҷойҳои нави корӣ ба амал меояд.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Masuda Y. The information Society as Post-Industrial Society. Wash., 1981.

<sup>2</sup> Лаврухин А.Н. Информационное общество: надежды и результаты информатизации // Сборник трудов ВНИИСИ. –М., 1989. Вып. 12. –С.43.

Дар аксар маврид мазмуну мундариҷаи ҷомеаи иттилоотӣ бо назардошти «иттилоот» баррасӣ гардидааст. Ба ибораи дигар, аксари муҳаққиқон хангоми баррасии ҷомеаи иттилоотӣ мафҳуми «иттилоот»-ро дар маркази диққат қарор додаанд. Масалан, олими англис Томас Стоунер таъкид менамояд, ки иттилоот ба монанди сармоя бояд ҷамъоварӣ ва нигоҳдорӣ карда шавад ва дар ҳолатҳои зарурӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои дилхоҳ мавриди истифода қарор гирад. Ба андешаи ӯ, дар ҷомеаҳои постиндустриалӣ манбаъҳои иттилоотии миллӣ сарчашмаи бузурги сарватҳои миллӣ ба шумор мераванд. Бинобар ин, дар шароити муосир соҳаи нави иқтисодиёт – соҳаи иқтисодиёти иттилоотӣ бояд ташаккул дода шавад. Иқтисоди иттилоотӣ иқтисодиёте мебошад, ки дар он соҳаи хизматрасониҳои гуногуни иттилоотӣ аз рӯи шумораи кормандон ва миқёси худ дар муносибат бо соҳаи саноат афзалияти бештар пайдо менамояд. Соҳаи хизматрасониҳо бошад бевосита соҳаи коркарди иттилоот ба шумор меравад.<sup>1</sup> Дар заминаи андешаҳои Т.Стоунер гуфтан мумкин аст, ки дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар ҳар як соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ хизматрасониҳои иттилоотӣ ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ афзалияти бештар пайдо менамояд. Чунин ҳолат шумораи кормандони иттилоотию технологиро зиёд мегардонад.

Роҷеъ ба ин масъала олими амрикоӣ Дэниел Белл, ки худ яке аз муаллифони назарияи «ҷомеаи постиндустриалӣ» мебошад, андешаҳои хеле ҷолиб пешниҳод намудааст. Ба ақидаи ӯ, дар шароити рушди саноати иттилоотӣ ва афзалият пайдо намудани ин соҳа нақш ва мавқеи хоҷагии қишлоқ ва истеҳсолот дуҷумдараҷа мегардад. Дигаргуниҳои ҷиддие, ки дар самти коркарди иттилоот ва рушди донишҳои нав ба амал меоянд, бешубҳа заминаи ташаккулёбии ҷомеаи постиндустриалӣ мегарданд. Нишонаҳои муҳимтарини ҷомеаи постиндустриалиро Д.Белл ба таври зерин муайян намудааст:

---

<sup>1</sup> Стоунер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. –М.: Прогресс, 1986. – С.394.



– гузариш аз ҷомеаи индустриалӣ ба ҷомеаи дорои хизматрасониҳои мухталифи иттилоотӣ;

– дар самти амалӣ намудани навоариҳои технологӣ нақши ҳалқунанда доштани донишҳои илмию назариявӣ;

– дар самти таҳлили равандҳои ҷамъиятӣ ва дар раванди қабули қарорҳо мавриди истифода қарор додани «технологияҳои компютерӣ» зарур мегардад.<sup>1</sup>

Як қатор олимон барои муайян намудани моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ нишонаҳои фарқкунандаи онро ба инобат гирифта, паҳлуҳои гуногуни ин масъаларо бо дарназардошти чунин омил шарҳу тавзеҳ додаанд. Масалан, яке аз олимони шинохтаи амрикоӣ Уолтер Мартин ба сифати нишонаҳои асосии ҷомеаи иттилоотӣ ҳолатҳои зеринро номбар намудааст: ба мушоҳида расидани тағйиротҳои сохторӣ дар соҳаи иқтисодиёт, аз ҷумла дар раванди тақсимоти қувваи қорӣ; дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ нақши ҳалқунанда бозидани иттилоот ва технологияҳои иттилоотӣ; зиёд гардидани талабот нисбат ба саводнокии компютерӣ; ба таври васеъ паҳн гардидани технологияҳои иттилоотӣ; рушди бемайлони раванди компютерикунонии соҳаҳои гуногун; иттилоотонии ҷомеа ва соҳаи илму маориф; аз ҷониби давлат дастгирӣ ёфтани рушди телекоммуникатсия ва технологияҳои компютерӣ; бо суръати баланд рушд намудани шабакаи интернет, зиёд гардидани истифодабарандагони он ва ҳамзамон зиёд гардидани барномаҳои компютерии зиёновар ва вирусҳои компютерӣ<sup>2</sup>.

Андешаҳои У.Мартин каме баҳсбарангез мебошанд. Зеро онҳо ифодагари қонуниятҳои объективии ҷомеа ҳастанд. Масалан, тақсимоти қувваи қорӣ дар ҳар як марҳилаи гузариш ба мушоҳида

---

<sup>1</sup> Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С.335.

<sup>2</sup> Фридман М.Ф. Теория глобальной научно-образовательной политики информационного общества: социально-философский анализ и прогноз. Монография. – М.: Изд-во «Перо», 2015. – С.60-61.

мерасад. Дар ҷомеаҳои ибтидоӣ ҳиссаи бодиянишинон бештар аст, аммо ҳангоми гузариш ба ҷомеаи аграрӣ ҳиссаи он нисбат ба заминдорон ва меҳнаткашон камтар мешавад. Дар ҷомеаи саноатӣ бошад ҳиссаи синфи заҳматкаш бештар мегардад. Албатта, ҳамчун қонуният дар ҷомеаи пасосаноатӣ низ ҳиссаи нафароне, ки дар соҳаи хизматрасонии иттилоотӣ қору фаъолият менамоянд, бештар мегардад. Ё ин ки ҳолати дигар. Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ на танҳо дастраси омма гардида, ба таркиби иҷтимоии ҷомеа ворид мешавад, балки дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамони алоҳида низ ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Фақат дар чунин шароит бояд дар назар дошт, ки истифодаи самаранокии онҳо аз саводнокии компютери одамон вобаста мегардад. Бинобар ин, масъалаи мутобиқ гардидани инсон ба муҳити ҷомеаи иттилоотӣ хеле масъалаи баҳснок мебошад. Масъалаи аз ҷониби давлат дастгирӣ гардидани рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ воқеияти даври замон аст. Ҳар як давлат барои таъмини рушди инкишофи соҳаҳои гуногуни ҷомеа кӯшиш ба харҷ медиҳад. Давлат ба рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба он хотир тавачҷӯх зоҳир менамояд, ки истифодаи онҳо дар шароити муосир барои рушди ҷомеа хеле аҳамиятнок мебошад. Инчунин давлатҳо дар раванди идоракунии ҷомеа низ аз технологияҳои гуногуни иттилоотию коммуникатсионӣ ба таври васеъ истифода менамоянд. Аммо дар қадом сатҳ истифода гардидани онҳо ва то қадом андоза муваффақият пайдо намудани давлатҳо албатта аз саводнокии компютери хизматчиёни давлатӣ ва шахрвандони он мамлакат вобаста мебошад.

Бояд қайд намуд, ки моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ ва паҳлуҳои гуногуни он бояд бо дарназардошти соҳаҳои ҳаётан муҳими мамлакат шарҳ дода шавад. Зеро ҷомеаи иттилоотӣ дар низоми инфрасохтори иттилоотии мамлакат, пеш аз ҳама, чунин соҳаҳоро фаро мегирад:

– **соҳаи иҷтимоиёт** (муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорон новобаста аз шароити ҷуғрофӣ, масофа, манбаъҳо ва қобилияти меҳнатӣ бояд ба ҳамагон дастрас бошанд; иқтидори бузурги санъат, адабиёт ва илм на танҳо дар китобхонаҳо ва осорхонаҳо, балки дар шабакаи интернет низ бояд дастраси ҳамагон бошанд; хизматрасониҳои иҷтимоию тиббӣ дар низоми фосилавӣ барои ҳамагон таъмин карда шаванд; имконияти корбарии электронӣ ва тавассути шабакаҳои иттилоотӣ қонеъ намудани талаботи одамон бояд дастраси ҳамагон гардонида шаванд).

– **соҳаи иқтисодиёт** (ба воситаи корбарии электронӣ ва шабакаҳои иттилоотӣ пешбурди фаъолиятҳои фосилавӣ ва ғайриҳузурӣ ба амал бароварда мешавад; ширкатҳои хурду бузург дар тамоми ҷаҳон фармоишҳои гуногуни байниҳамдигариро тавассути корбурди электронӣ анҷом медиҳанд; ҳар як инсон аз хонаи истиқоматии худ метавонад ба мағоза, беморхона ва ё бонкҳо муроҷиат намояд, филмҳо ва барномаҳои ҷадиди телевизиониро харидорӣ намуда, тамошо кунад).

– **соҳаи сиёсат** (дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ ҳар як инсон ба осонӣ метавонад бо хизматчиёни давлатӣ дар робита қарор гирад; дар миёни сохторҳои гуногуни мақомоти давлатӣ мубодилаи иттилоот тариқи шабакаҳои электронӣ сурат мегирад; бо мақсади беҳтару хубтар намудани сифати хизматрасониҳои гуногун ҳаҷми ҳуҷҷатгузорию қоғазӣ маҳдуд гардида, алоқаҳои электронӣ ва корбарии электронӣ тавсеа меёбад; шахрвандони мамлакат дар бораи воқеаву ҳодиса, равандҳои ҷамъиятӣ ва махсусан дар бораи сиёсати давлатӣ иттилооти заруриро саривақт дастрас менамоянд, хизматрасониҳои давлатӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дастраси аҳоли гардонида мешаванд.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Курносов И.Н. Информационное общество: планы и программы зарубежных стран. –М., 1997. –С.125.

Дар самти омӯзиши моҳият ва хусусиятҳои ҷомеаи иттилоотӣ олимони рус низ саҳми арзанда гузоштаанд. Чунончӣ, яке аз файласуфони шинохтаи рус Ракитов А.И. рушди ҷомеаи иттилоотиро бо беҳтар намудани фаъолиятҳои ҳаётии инсон ва баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасониҳо алоқаманд менамояд. Ба андешаи ӯ, ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеае мебошад, ки дар он ҳамаи технологияҳои иттилоотӣ – компютер, системаҳои иттилоотӣ, алоқаҳои ноқилӣ, махворавӣ ва навъҳои дигари алоқа, дастгоҳҳои видеоӣ, барномаҳои компютерӣ ва таҳқиқоти илмӣ барои дастраси ҳамагон гардонидани иттилоот бояд хизмат намоянд, то ки иттилоот ва маълумоти зарурӣ дар соҳаҳои гуногуни истеҳсолот ва дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамон ба таври фаъол истифода бурда шаванд.<sup>1</sup> Ба ақидаи Ракитов А.И., миқдор ва сифати иттилоот, коркард ва ба таври самаранок интиқол додани иттилоот меъёрҳои асосии ҷомеаи иттилоотӣ мебошанд. Иттилооти дастрас ва фаровон меъёри дигари ҷомеаи иттилоотӣ доништа мешавад. Чунин ҳолат маънои онро дорад, ки ҳиссаи хеле зиёди оммаи мардум аз соҳаҳои истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва хоҷагии қишлоқ ба соҳаи коркард ва интиқоли иттилоот ворид мегарданд. Дар чунин шароит иқтисодиёти иттилоотӣ ташаккул меёбад, ки он дар кишварҳои дорои саноати рушдёфта аҳамияти хеле калон дорад. Дар соҳаи иқтисодиёти иттилоотӣ ду бахши асосӣ ба вучуд меояд. Бахши аввал, барои истеъмолгарон маҳсулоти иттилоотӣ ва хизматрасониҳои иттилоотиро истеҳсол менамояд. Бахши дуввум бошад ба истеҳсоли маҳсулоти дигар машғул мегардад. Ҳамин тариқ, ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи муайяни рушди иқтисодӣ ба шумор рафта, дар он бахши иттилоотии иқтисодиёт аз рӯи шумораи кормандони худ дар мадди аввал қарор мегирад.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу // Теория и практика общественно-научной информации. –М.: ИНИОН, 1989. –С. 74.

<sup>2</sup> Современные средства телекоммуникации: технологический и политический аспект // Телекоммуникации и информатизация общества. –М.: ИНИОН, 1990. – С.73.

Дар таҳқиқоти як қатор олимони нишонаҳои фарқкунандаи концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, дар заминаи чунин баррасӣ навъҳои гуногуни он нишон дода шудааст. Масалан, Литвак Н.В. концепсияҳои мавҷудаи ҷомеаи иттилоотиро ба ду гурӯҳ ҷудо намудааст: технологӣ ва иҷтимоӣ. Концепсияи технологии ҷомеаи иттилоотӣ дар асоси ТИК, пешрафти илмию техникӣ ва ташаккулёбии фазои виртуалӣ ташаккул дода шудааст. Концепсияи иҷтимоии ҷомеаи иттилоотӣ бошад дар заминаи дигаргуниҳои иҷтимоӣ, махсусан, инқилобҳои иттилоотӣ, тағйирёбии мундариҷаи дониш, ташаккулёбии ҷомеаи мутамаддин ва ғ. ба вуҷуд оварда шудааст<sup>1</sup>. Муҳаққиқи рус Соколов А.В. концепсияҳои фалсафӣ, технократӣ ва гуманистии ҷомеаи иттилоотиро нишон додааст. Инчунин ба андешаи ӯ, хусусиятҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеаи иттилоотиро низ нишон додан мумкин аст<sup>2</sup>.

Муҳаққиқи дигари рус Курносков И.Н. ба раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таваҷҷӯҳ зоҳир намуда, паҳлуҳои гуногуни ин навъи ҷомеаро мавриди омӯзиш қарор додааст. Ӯ хусусиятҳо ва нишонаҳои ҷомеаи иттилоотиро ба таври зайл муайян намудааст: дар ҷомеаи иттилоотӣ иртиботи фосилавӣ ва фаъолияти фосилавӣ афзалияти бештар пайдо менамоянд; дар раванди истеҳсолот ва фаъолияти ҷамъиятӣ дар миёни одамон муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ташаккул меёбанд; ҳиссаи хеле бузурги маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) дар бахши иттилоот истеҳсол мегардад ва меҳнати шумораи зиёди одамон характери иттилоотӣ касб менамояд; рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, шабакаҳои компютерӣ ва технологияи коркарди иттилоот ба амал меояд; барои ифодаи иродаи сиёсии ҷомеа ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ имкониятҳои нави иртиботӣ ба вуҷуд меоянд, ки дар заминаи онҳо муносибатҳои мутақобилаи ҷомеа ва давлат сатҳу

---

<sup>1</sup> Литвак Н.В. Информационное общество: перманентная революция. –М.: Колос, 2008. – С.27.

<sup>2</sup> Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. – СПб.: Алтейя, 2012. – С.95-96, 169.

сифати навро сохиб мегарданд; дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ ва ҳамкориҳои байнидавлатӣ мамлакатҳои дорои иқтисоди бузурги иттилоотӣ нақши ҳалқунанда мебозанд.<sup>1</sup>

Олимони дигар Финко О.А. ва Нестеров Ю.М. ҷомеаи иттилоотиро ҷомеае тасвир менамоянд, ки дар он:

– компютери фардӣ, ки ба шабакаи интернет пайваст аст, ба ҳар як хона роҳ меёбад;

– ҳар як узви ҷомеа новобаста аз мавқеи ҷойгиршавии худ имкони дастрас намудани иттилооти заруриро пайдо менамояд;

– дар миёни одамон ва дар миёни сохторҳои ҷамъиятию давлатӣ алоқаҳо ва робитаҳои босифати фосолавӣ ба амал меоянд;

– фаъолияти васоити ахбори омма аз рӯи мазмун ва мундариҷаи иттилоот, коркард ва паҳн намудани он ба таври ҷиддӣ тағйир меёбад ва онҳо аз шабакаи интернет ва технологияҳои компютерӣ вобаста мегарданд;

– дар зери таъсири шабакаҳои мухталифи иттилоотӣ дар соҳаи иттилоот сарҳади геополитикӣ ва ҷуғрофии давлат аз байн меравад ва бархӯрди қонунгузори иттилоотии як давлат бо давлати дигар ба амал меояд;

– дар зери таъсири шабакаҳои иттилоотӣ шаклҳои нави фаъолияти инсонӣ ба вуҷуд меоянд: омӯзиши фосолавӣ, қору фаъолият, тиҷорат, тарғиботу ташвиқот, пешбурди эҷодиёт ва ғ.<sup>2</sup>

Як қатор олимони рус дар таҳқиқоти худ паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотиро мавриди омӯзиш қарор дода, кӯшиш намудаанд, ки нишонаҳои асосии онро бо назардошти тағйиротҳои техникаю технологӣ муайян созанд. Дар миёни онҳо чунин олимони, ба монанди Смолян Г.Л. ва Черешкин Д.С. муваффақияти бештар пайдо

---

<sup>1</sup> Курносов И.Н. Информационное общество и Россия: особый путь // Информ-ревью. – 1997. – №4 (24). – С.4-5.

<sup>2</sup> Финько О.А., Нестеров Ю.М. О программе нормативно-правового обеспечения формирования в России информационного общества // Доклад на Парламентских слушаниях. 10 июня 1997 г.

намудаанд. Онҳо нисбат ба дигарон нишонаҳои ҷомеаи иттилоотиро хубтару беҳтар муайян намудаанд. Ба ақидаи онҳо, ҷомеаи иттилоотӣ дорoi нишонаҳои зерин мебошад:

– ташаккулёбии фазои иттилоотии ҷаҳонӣ ва наздиктар гардидани ҳамгироии иттилоотию иқтисодии халқияту миллатҳо;

– дар соҳаи иқтисодиёт ба вучуд омадан ва афзалият пайдо намудани технологияҳои иттилоотӣ. Дар ин самт истифодаи шабакаҳои иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотӣ, мошинҳои ҳисоббарор, телекоммуникатсия ва ғ. ба воқеияти даври замон табдил меёбанд;

– дар баробари бозори манбаъҳои табиӣ ва бозори сармоя, инчунин ба вучуд омадани бозори иттилоотӣ ва бозори дониш ба мушоҳида мерасад. Дар бозори иттилоотӣ манбаъҳои иттилоотии ҷомеа аз ҳисоби дастрас гардонидани онҳо ба дигарон ба манбаъҳои муҳимтарини рушди иҷтимоию иқтисодии мамлакат табдил дода мешаванд;

– ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотӣ ва дар ҳаёти ҷамъиятӣ ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтани технологияҳои иттилоотӣ ба амал меояд (интиқоли пул, хариду фуруш, истифодаи хизматрасониҳо ва ғ.);

– талабот ба маҳсулоти иттилоотӣ ва хизматрасониҳои иттилоотӣ зиёд мегардад ва технологияҳои қонеъ намудани ин гуна талабот ба вучуд оварда мешавад;

– аз ҳисоби тавсеаи имкониятҳои иттилоотӣ беҳтар гардидани сатҳу сифати маълумотнокӣ ба амал меояд ва дар заминаи ин раванд нақши мутахассисон, касбияти онҳо, қобилият ва эҷодкории онҳо унсурҳои муҳимтарини меҳнат ва хизматрасониҳо доништа мешаванд;

– масъалаи таъмини амнияти иттилоотии шахс, ҷомеа ва давлат хеле муҳим гардида, системаи самараноки таъмини ҳуқуқ оид ба

дастрасӣ, истифода ва паҳн намудани иттилоот ба вучуд оварда мешавад.<sup>1</sup>

Ҳамин тариқ, дар асоси андешаҳои олимони рус ҷомеаи иттилоотиро аз рӯи се хусусияти умумӣ муайян кардан мумкин аст: аввал, дар ин навъи ҷомеа иттилоот ба сифати манбаи иқтисодӣ истифода мегардад. Ташкилот ва ширкатҳои гуногун бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолият ва ташаккул додани иқтидори рақобатпазирии худ ҳаҷми хеле зиёди иттилоотро истифода менамоянд. Дуюм, иттилоот барои аҳолии мамлакат ба маҳсулоти истеъмолӣ табдил меёбад. Сеюм, дар соҳаи иқтисодиёт рушди бомароми баҳши иттилоотӣ ба амал меояд, ки дар муқоиса бо бахшҳои дигари ин соҳа бо суръати хеле баланд ташаккул меёбад. Бо назардошти гуфтаҳои боло, бояд гуфт, ки тамоюли рушди ҷомеаи иттилоотӣ хоси кишварҳои мутараққӣ ва рӯбатараққӣ мебошад.

Яке аз унсурҳои муҳими ҷомеаи иттилоотиро саноати иттилоотӣ ташкил медиҳад. Саноати иттилоотӣ ба воситаи ташкилотҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ ташаккул дода мешавад ва онҳо одатан вазифаҳои зеринро иҷро менамоянд: ба вучуд овардани шаклҳои гуногуни иттилоот; муҳофизат намудани ҳуқуқи муаллиф ва ҳимояи моликияти зеҳнӣ; паҳн намудани иттилооти зарурӣ; ба вучуд овардани барномаҳои компютерӣ ва дастгоҳҳои, ки барои коркарди иттилоот ва паҳн намудани он заруранд. Саноати иттилоотӣ ба се соҳаи муҳим ҷудо карда мешавад, ки онҳо одатан ба офаридани иттилоот, коркарди он ва паҳн намудани иттилоот машғул мегарданд.

Онҳое, ки ба офаридани иттилоот ва моликияти зеҳнӣ машғуланд, ба соҳаи аввал дохил мегарданд. Чун қоида, иттилоот аз ҷониби нависандагон, шоирон, оҳангсозон, рассомон, олимон ва муҳандисон ба вучуд оварда мешавад. Дар ин самт ба онҳо як қатор муассисаҳо ва ташкилотҳо кӯмак мерасонанд.

---

<sup>1</sup> Смолян Г.Л., Черешкин Д.С. Социально-экономические предпосылки движения России к информационному обществу // Доклад на Парламентских слушаниях. 10 июня 1997 г.



Соҳаи паҳн намудани иттилоот бошад ба воситаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ташаккул дода мешавад. Ба онҳо ширкатҳои телекоммуникатсионӣ, шабакаи телевизионҳои ноқилӣ, паҳши барномаҳои маҳворавӣ, шабакаҳои радиои ва телевизионӣ, ширкатҳои алоқаи мобилӣ, шабакаи интернет ва ғ. дохил мешаванд.

Қорқарди иттилоот бошад, пеш аз ҳама, ба ширкатҳои созандагони техникаҳои компютерӣ, дастгоҳҳои мавҷпаҳшкунӣ ва инчунин ширкатҳои офарандагони барномаҳои компютерӣ тааллуқ дорад. Зеро онҳо бо мақсади хубтару беҳтар ба роҳ мондани фаъолияти ин ё он соҳа кӯшиш менамоянд, ки дастгоҳҳои мақбулро ба вуҷуд оваранд, то ки ба воситаи онҳо дастрасии иттилоот ва барои пешбурди қору фаъолият ба вуҷуд овардани иттилооти зарурӣ имконпазир гардад.

Ҳамин тариқ, таҳлили андешаҳои гуногун, ки паҳлуҳои технологӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ фарҳангии ҷомеаи иттилоотиро ифода менамоянд, имкон медиҳанд, ки ба таври комплексӣ се хусусияти муҳими ҷомеаи иттилоотиро муайян намоем: 1) сатҳи баланди компютерикунонӣ, рушди бемайлоии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, мавҷудияти инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта; 2) зиёд гардидани имконияти дастраснамоии иттилоот ва дастраси аксари аҳолии мамлакат гардонидани он; 3) дар ҷомеаи иттилоотӣ донишҳои назариявӣ ва иттилоот дар баробари захираҳои табиӣ, инсонӣ ва молиявӣ яке аз манбаъҳои стратегӣ давлату ҳукумат ва ҷомеа ба шумор мераванд.

Дар баробари ин нишонаҳои дуҷумдараҷаи ҷомеаи иттилоотиро низ номбар намудаанд, ки онҳо ба таври зайл мебошанд: 1) дар соҳаҳои хоҷагидорӣ, идоракунии қорҳои давлатию ҷамъиятӣ ва дигар соҳаҳо нақши иттилоот ва омили иттилоотӣ хеле боло меравад; 2) саноати иттилоотӣ рушди бесобиқаи худро соҳиб гардида, аз лиҳози иқтисодӣ фаъолияти фойданок ва самти афзалиятноки истехсолоти

чамбиятӣ ба шумор меравад; 3) дар заминаи истифодаи хизматрасониҳои иттилоотӣ рушди инфрасохтори иқтисодӣ ва иқтисоди бозаргонӣ ба амал меояд; 4) раванди иттилоотонӣ суръати тоза пайдо намуда, дар баробари ВАО-и анъанавӣ инчунин васоити ахбори оммаи электронӣ низ ба таври васеъ истифода бурда мешавад; 5) ташаккулёбии фазои иттилоотии ҷаҳонӣ ба мушоҳида мерасад, ки дар чунин шароит одамон ба манбаъҳои иттилоотии ҷаҳонӣ дастрасӣ пайдо менамоянд; 6) ҳамкориҳои чамбиятӣ ва тартиби пешбурди фаъолияти муассисаю корхонаҳо ба таври ҷиддӣ тағйир меёбанд<sup>1</sup>.

Ҳамин тариқ, таҳлили консепсияҳои классикии ҷомеаи иттилоотӣ ва назарияҳои сиёсии замони муосир нишон медиҳад, ки ҷомеаи иттилоотӣ мазмуни ягона надорад. Олимону муҳаққиқони гуногун мазмуни онро бо роҳу усулҳои мухталиф шарҳ медиҳанд. Аммо дар маҷмӯъ ва дар асоси омӯзишу баррасиҳои гуногун дар се шакл нишон додани моҳияти ҷомеаи иттилоотиро лозим мешуморем.

Якум, ҳамаи хусусиятҳо ва нишонаҳое, ки хоси ин навъи ҷомеа мебошад, бояд муайян карда шаванд. Аз рӯи чунин меъёри баррасӣ гуфтан мумкин аст, ки ҷомеаи иттилоотӣ дорои чунин нишонаҳо ва хусусиятҳо мебошад: дар ин навъи ҷомеа миқдори зарурии манбаъҳои иттилоотӣ ба вучуд оварда шудаанд; истехсол, нигоҳдорӣ, интиқол ва паҳн намудани шаклҳои гуногуни иттилоот ҷузъи муҳимтарини соҳаи иқтисодиёт ба шумор меравад; саноати иттилоотӣ ташаккул меёбад, ки дар он сохтани дастгоҳҳои компютерӣ ва телекоммуникатсионӣ, коркарди маълумоти гуногун, ба вучуд овардани барномаҳои компютерӣ ва ғ. дида мешаванд; шаҳрвандон барои дастрасӣ пайдо намудан ба сарчашмаҳои гуногуни иттилоотӣ имкониятҳои техникӣ ва ҳуқуқӣ ба даст меоранд. Дар заминаи омӯзиши паҳлуҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ номгӯи нишонаҳои онро метавон идома дод.

---

<sup>1</sup> Моргунов А.А. Информационное общество и перспективы его трансформации: философско-культурологический анализ: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 24.00.01 / А.А.Моргунов. – Казань, 2016. – С.13.

Дуюм, шарҳи мазмуну мундариҷаи ҷомеаи иттилоотӣ дар асоси қонуниятҳои рушди таърихӣ амалӣ карда мешавад. Дар ин раванд занҷираи «ҷомеаҳои аграрӣ - индустриалӣ ва постиндустриалӣ» ҳамчун раванди гузариш аз як марҳила ба марҳилаи сифатан нав барои дарки моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ хеле мувофиқ мебошад. Бо дарназардошти ин, гуфтан мумкин аст, ки ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи навбатии рушди ҷомеа ба шумор рафта, бо мақсади таъмини рушди устувор он ҳамчун идеал ҳаматарафа ташаккул дода мешавад.

Сеюм, ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи навбатии рушди инсоният ба шумор рафта, дар он маҳсулоти иттилоотӣ ва хизматрасониҳои иттилоотӣ объекти афзалиятноки соҳаи истеҳсолот ва истеъмолот ба шумор мераванд. Чунин ҳолат ҳеҷ гоҳ маънои онро надорад, ки маҳсулоти анъанавӣ дар байни одамон моҳият ва муҳимияти худро аз даст медиҳад. Танҳо дар ҳаёти ҳамарӯзаи одамон ва дар рафти қору фаъолияти онҳо маҳсулот ва хизматрасониҳои иттилоотӣ аз рӯи ҳаҷми истифодабарияшон афзалияти бештар пайдо менамоянд.

Бояд ёдовар шуд, ки баъзан гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва дар самти таъмини рушди устувор нақши прогрессивӣ доштани он аз ҷониби як қатор олимони инқор карда мешавад. Ба андешаи онҳо технологияҳои муосир фаъолияти бомароми ниҳодҳои иҷтимоиро, ки ба як қолаби муайян даромадаанд, то андозае ҳалалдор менамоянд. Аммо дар алоқамандӣ бо чунин андешаҳо гуфтан мумкин аст, ки технологияҳои иттилоотӣ ва самаранокии онҳо аз рӯи тарзи истифодабарияшон вобаста мебошанд. Инчунин самаранокии ҷомеаи иттилоотӣ аз рушди ҷомеа, рушди иқтисодиёт, рушди ниҳодҳои демократӣ, сатҳи сифати маълумот, саводнокии компютери одамон, ахлоқи ҷамъиятӣ ва дигар омилҳои иҷтимоӣ низ вобаста аст.

Хулоса, ба амал омадани рушди ҷомеаи иттилоотӣ сабабҳо ва заминаҳои худро дорад. Дар аксар маврид қабули стратегияҳои дарозмуддати рушди иқтисодӣ ва пешрафти технологӣ ба сифати ин

гуна сабабу замина муаррифӣ мегарданд. Зеро дар шароити мазкур сохтори иқтисодии ҷомеа тағйир меёбанд ва соҳаи хизматрасонӣ дар муқоиса бо соҳаҳои саноат ва хоҷагии қишлоқ афзалияти бештар пайдо менамояд. Баъзан хубтару беҳтар гардидани сатҳу сифати таълим, омода гардидани мутахассисони ба талаботи даври замон ҷавобгӯ ва самаранок истифода гардидани технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар раванди таълим заминаи муҳими ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ муаррифӣ мегарданд. Ба андешаи мо, дар баробари шарту шароитҳои мазкур, инчунин як қатор омилҳои техникийю технологӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва махсусан омилҳои сиёсӣ низ ба ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таъсиргузор мебошанд.

## **1.2. Заминаҳои асосии рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва хусусиятҳои онҳо**

Ҷомеаи иттилоотӣ – ин воқеияти иҷтимоию иқтисодӣ ва илмию технологии ҷаҳони муосир мебошад, ки дар тури се даҳсолаи охир дар ҳаёти инсоният дигаргуниҳои куллиро ба вуҷуд овардааст. Дар заминаи рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва шабакаҳои гуногуни компютерӣ интернетӣ бо ҳам алоқаманд гардидани ҷомеаҳои гуногун яке аз хусусиятҳои муҳими воқеияти охири асри XX ва ибтидои асри XXI мебошад. Раванди муттаҳидшавӣ ва омешишҳои ҷомеаҳои ҷаҳонӣ ва баҳамалоқамандгардии соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ ба раванди идоракунии давлатӣ таъсири амиқ расонида, мазмуну мундариҷаи сиёсатро низ каме ба дигаргунӣ дучор намудааст<sup>1</sup>. Чунин воқеияти инноватсионӣ шарту шароити мавҷудияти тамаддуни иттилоотӣ компютерӣ замони муосирро ташкил намуда, барои соҳаҳои гуногуни илм онро ба объекти муҳими

---

<sup>1</sup> Камарали А.В. Специфика управления информационным обществом / А.В. Камарали // Сборник конференций НИЦ Социосферы: Выпуск 25. – Донецк, 2014. – С.172.

таҳқиқоти илмӣ табдил додааст. Аз ҷумла, тӯли ду даҳсолаи охир ба омӯзиши ин воқеияти давру замон (хусусиятҳои ҷомеаи иттилоотӣ) сиёсатшиносон низ ба таври ҷиддӣ машғул гардида, дар афкори сиёсии ҷаҳонӣ вобаста ба он андешаҳои ҷолиберо пешниҳод намуда истодаанд.

Истифодаи дастовардҳои илмӣ-техникии замони муосир, марҳила ба марҳила таъмин намудани рушду инкишофи соҳаҳои алоҳидаи ҳаёти ҷамъиятӣ ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ масъалаҳои хеле муҳими ҳар як ҷомеа ба шумор мераванд. Дар низоми донишҳои сиёсӣ ва илмҳои сиёсӣ масъалаҳои мазкур айни замон хеле баҳсбарангез мебошанд. Ин аст, ки мазмуну мундариҷа ва хусусиятҳои муҳими равандҳои мазкур аз ҷониби олимони гуногун ба таври мухталиф шарҳу эзоҳ дода мешаванд. Дар миёни онҳо яке аз масъалаҳои баҳснок рушди ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Оид ба моҳият ва хусусиятҳои ин навъи ҷомеа андешаҳои гуногун ва концепсияҳои илмии мухталиф ба вучуд оварда шудаанд.

Саъю талоши ҷонибдорони инқилоби технологӣ ва дастгирӣ ёфтани онҳо аз ҷониби васоити ахбори омма дар солҳои 1990 боиси он гардид, ки концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ бештар бо омилҳои технологӣ алоқамандӣ пайдо намояд ва масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии он, ки ду даҳсола пеш аз ин дар таълимоти асосгузори концепсияи ҷомеаи постиндустриалӣ дида мешуд, қариб, ки мадди назар гарданд. Бояд гуфт, ки рушди ҷомеаи иттилоотӣ бо рушди телекоммуникатсия ва технологияҳои иттилоотӣ робитаи қавӣ дорад, аммо дар баробари ин рушди соҳаҳои илм, маориф, навоварии техникӣ, рушди иқтисодиёт, мундариҷаи саноати иттилоотӣ, фарҳанг ва махсусан сиёсати давлатӣ дар ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ нақши ҳалкунанда мебозанд<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Laszlo Z. Karvalics. Information Society – What is it exactly? (The meaning, history, and conceptual framework of an expression). Budapest, 2007, p. 7.

Бинобар сабаби афзалияти технологӣ доштани концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ як қатор муҳаққиқон ба омӯзиши паҳлуҳои дигари он машғул гардида, рушди онро аз дониш вобаста намудаанд. Ин буд, ки дар солҳои 1990 дар баробари мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» инчунин мафҳуми «ҷомеаи донишгаро» ва ё мафҳуми «ҷомеаи дар асоси дониш ташаккулёбанда»-ро истифода намудаанд. Вобаста ба мафҳумҳои мазкур андешаҳои ягона вучуд надоранд. Баъзе муҳаққиқон чунин мешуморанд, ки ҷомеаи донишгаро нисбат ба ҷомеаи иттилоотӣ нисбатан прогрессивӣ мебошад. Гурӯҳи дигари муҳаққиқон бошанд ибраз мекоранд, ки ҷомеаи иттилоотӣ унсурҳои таркибии ҷомеа буда, дар асоси донишҳои нав ташаккул меёбад ва иттилоот бошад яке аз унсурҳои дониш мебошад.

Дар баробари олимону муҳаққиқон Созмони баналхалқии ЮНЕСКО низ дар рушди концепсияи «ҷомеаи донишгаро» саҳми арзанда гузоштааст. Дар гузоришҳои ин созмон таъкид мегардад, ки тағйирёбии табиати дониш яке аз пешрафтҳои нимаи дууми асри XX ба шумор меравад. Ҳамчунин таъкид мегардад, ки дар ин марҳилаи таърихӣ нақши созандаи иттилоот чандин маротиба баланд гардида, он ба донишҳои гуногун табдил меёбад ва дар раванди рушди иҷтимоӣ ва махсусан дар раванди ташаккулёбии шахсияти инсон ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Иттилоот, коммуникатсия ва дониш ҷавҳари асосии рушди прогрессивии ҷомеаи инсониро ташкил медиҳанд. ЮНЕСКО талош мекорад, ки дар ҷаҳон гардиши озоди идеяҳои навро ба вучуд оварда, донишҳои навро дар саросари ҷаҳон паҳн намояд ва бо монеаҳои дар ин самт мавҷуда мубориза барад. Ба андешаи коршиносони ЮНЕСКО, дар самти амалишавии ҳадафи онҳо хатару таҳдидҳои технологӣ он қадар нақши муҳим намебозанд, баръакс мушкилоти иҷтимоии мамлакатҳои алоҳида имкон намедиҳанд, ки раванди иттилоотикунони ҷомеа дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад. Бинобар ин, ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ яке аз

воситаҳои тақвият бахшидани рушди ҷомеаи донишгаро мебошад. Дар концепсияи «ҷомеаи дар асоси дониш ташаккулёбанда» нобаробарии шароитҳои истеҳсолот, қору фаъолият ва дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудани интиқоли донишхоро эътироф менамоянд. Махсусан, дастрасӣ надоштани шумораи зиёди одамон ба технологияҳои иттилоотии замони муосир хеле ташвишвар арзёбӣ мегардад.

Дар алоқамандии ин коршиносони ЮНЕСКО вобаста ба рушди ҷомеаи донишгаро, ки дар асоси донишҳои ҷадид рушди худро таъмин менамояд, ҷаҳор меъёри муҳимро пешниҳод намудаанд<sup>1</sup>:

1. Гардиши озоди донишҳо ва идеяҳо, ки онро васоити ахбори оммаи ҷопӣ ва электронӣ, инчунин шабакаи Интернет бояд амалӣ намояд, меъёри хеле муҳими ҷомеаи донишгаро доништа мешавад. Амалӣ гардидани ин меъёр имкон медиҳад, ки одамон дар раванди баррасии мушкилоти ҷомеа ва масъалаҳои муҳимтарини мамлакат фаъолона ширкат варзанд.

2. Дастрасии одамон ба таҳсилоти босифат меъёре мебошад, ки ба воситаи он дониш, малака ва қобилияти шахсони алоҳида такмил дода шуда, барои таъмини рушди ҷомеа истифода бурда мешаванд. Дар шароити амалишавии ин меъёр ҳалли як қатор масъалаҳои иҷтимоию ҳуқуқӣ имконпазир мегардад. Масалан, маҳви бесаводӣ, аз байн бурдани бегонашавӣ, паст намудани сатҳи камбизоатӣ ва поймол гардидани ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон барин масъалаҳо ба воситаи дастрасии аҳоли гардонидани таълими босифат ҳаллу фасл мегарданд. Бе рушди системаи маориф ба вучуд овардани ҷомеаи донишгаро ғайриимкон мебошад.

3. Дастрасии одамон ба иттилоотии расмӣ, махсусан дастрасии одамон намудани системаҳои иттилоотии давлатӣ ва ҷамъиятӣ. Барои амалӣ намудани ин меъёр, пеш аз ҳама, ташаккул додани ҷунин

---

<sup>1</sup> Schmidt M., Coudray S. Future Challenges to Building Knowledge Societies. – London, 2007.

системаҳои иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Системаҳои иттилооти соҳавӣ дар ин самт нақши хеле муҳим мебозанд. Инчунин амалӣ гардидани ин меъёр аз шарту шароитҳои зерин вобаста мебошад: рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат, ба истифодабарандагони системаҳои иттилоотӣ омӯзонидани тарзи ҷустуҷӯи иттилоот ва дар мавриди зарурӣ истифода намудани онҳо, ба вучуд овардани системаҳои иттилоотии гуногунсатҳ ва гуногунсоҳа.

4. Гуногунрангии забонӣ ва фарҳангӣ меъёри навбатии ташаккулёбии ҷомеаи донишгаро муаррифӣ гардидааст. Айни замон бо забонҳои англисӣ, русӣ, фаронсавӣ ва ғ. системаҳои калони иттилоотӣ ташаккул дода шудаанд. Давлат бояд кӯшиш ба харҷ диҳад, ки шаҳрвандонаш ба воситаи системаи маориф забонҳои мазкурро аз бар намуда, бо илму маорифи ҷаҳонӣ алоқамандӣ пайдо намоянд. Аммо дар баробари ин ташаккули системаҳои иттилоотии ватанӣ дар заминаи забони давлатӣ низ хеле муҳим мебошад. Ба вучуд овардани иттилоот ва донишҳои нав бо забони давлатӣ хеле муҳим мебошад. Аз ин рӯ, давлатро зарур аст, ки пеш аз ҳама, ба масъалаи рушди забони давлатӣ ва дар фазои иттилоотии мамлакат ҳукмфармо намудани забони давлатӣ таваҷҷӯҳи бештар зоҳир намояд.

Дар идомаи баррасии рушди ҷомеаи иттилоотӣ ҳамин ҳолатро махсус бояд таъкид намуд, ки дар ҷомеаҳои алоҳида раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар як марҳилаи таърихӣ ба вучуд наомадааст. Масалан, дар ИМА раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар солҳои 50-60-ум, дар Ҷопон 10-15 сол дертар аз ин, дар Аврупои Ғарбӣ дар солҳои 70-уми асри гузашта оғоз гардидааст. Дар давлатҳои Аврупои Шарқӣ ва давлатҳои нисбатан тараққикардаи осиеӣ ин раванд солҳои 1990 оғоз мегардад. Аммо дар аксари давлатҳои африқоӣ, осиеӣ ва як қатор давлатҳои Амрикои Лотинӣ ин раванд ханӯз ҳам оғоз нагардидааст ва ё барои дар сатҳи зарурӣ амалӣ гардидани он заминаҳои мусоид ба вучуд наомадаанд. Аз ин рӯ, яке аз



хусусиятҳои муҳимтарини асри иттилоотиро дар як вақт мавҷудияти ҷомеаҳои тосаноатӣ, саноатӣ ва иттилоотӣ ташкил медиҳанд. Яъне айни замон, дар ҷаҳони муосир ҷомеаҳои тосаноатӣ, саноатӣ ва иттилоотиро мушоҳида намудан мумкин аст. Баъзан муҳаққиқони ҷомеаи иттилоотӣ дар атрофи ҷомеаи иттилоотии глобалӣ суҳбат менамоянд, ки он аз воқеият каме дуртар аст. Шояд заминаҳои ташаккулёбии он ба вуҷуд омада истодаанд, аммо ҳуди он дар шакли мукамал ханӯз ба мушоҳида намерасад. Замоне дар атрофи ҷомеаи иттилоотии глобалӣ суҳбат кардан мумкин аст, ки агар нишондодҳои иттилоотии ҷомеаҳои рӯбатараққӣ бо нишондодҳои иттилоотии ҷомеаҳои тараққикарда баробар шаванд. Аммо ин воқеияти чанд даҳсолаи оянда мебошад. Бинобар ин, гуфтан мумкин аст, ки барои рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ шароитҳои мушаххаси таърихӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва ҳатто ҳуқуқию фарҳангӣ ва сиёсӣ зарур мебошанд.

Вобаста ба ин раванд ҳолати дигарро низ ёдовар шудан бамаврид аст. Раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар кишварҳои гуногуни олам, ки онҳо сатҳу сифати якхела надоранд ва махсусан дар дохили як ҷомеаи алоҳида низ бо гуногунрангӣ зоҳир мегардад. Масалан, дар ИМА дар ибтидои солҳои 1950 танҳо пойтахти мамлакат - шаҳри Вашингтон ва маҳаллаҳои гирду атрофи он ба меъёрҳои ҷомеаи иттилоотӣ ҷавобгӯ буданду бас. Баъди чанд соли дигар шаҳрҳои Нью-Йорк ва Бостон, сипас баъди як даҳсолаи дигар минтақаи дигари мамлакат ба равандҳои иттилоотӣ ворид гардида, ба талаботи меъёрҳои ҷомеаи иттилоотӣ ҷавобгӯ гардиданд. Бо таъҷиб ба нишондодҳои ҷомеаи иттилоотӣ ва вобаста ба рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат гуфтан мумкин аст, ки дар ибтидои солҳои 1960 дар ИМА ҷомеаи иттилоотӣ пурра ташаккул ёфта буд<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Laszlo Z. Karvalics. Information Society – What is it exactly? (The meaning, history, and conceptual framework of an expression). Budapest, 2007, p. 14.

Ҳамзамон чунин давлатҳо ва минтақаҳо, ба монанди Сингапур, Гонконг, Тайван, Ирландия, Финляндия, Словения, Эстония ва чанде дигарон, ки ҳудудашон нисбат ба ИМА хеле хурд мебошанд, раванди гузариш ба ҷомеаи иттилоотиро хеле босуръат паси сар намудаанд. Инчунин дар шаҳрҳои калон, аз қабили Стокгоlm дар охири солҳои 1960 аллакай нишонаҳои ҷомеаи иттилоотӣ ба назар мерасид.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ солҳои 1960 марҳилаи ҳаёти мебошад. Масалан, дар соли 1961 нишондодҳои иқтисодии ИМА яку якбора хеле боло мераванд, аввалин компютери шабакавӣ сохта мешавад, аз худ намудани фазои кайҳонӣ оғоз мегардад, аввалин киштии кайҳонӣ ба фазои кайҳон фиристода мешавад ва аз ҳама муҳимтар ин ки худ мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» дар ҳамин сол пайдо мегардад. Ҳамин тариқ, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки маҳз дар ибтидои солҳои 1960 заминаҳои технологияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ ба вучуд оварда шудаанд.

Истифодаи телефонҳои мобилӣ, компютерҳои фардӣ, телевизионҳои рақамӣ, истифодаи шабакаи интернет ва дигар технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ тарзи пешбурди ҳаёт, қору фаъолият, таҳсилу фароғат ва муоширати одамонро ба кулӣ тағйир медиҳанд. Муваффақиятҳои шахсони алоҳида, самаранокии фаъолияти коллективҳои меҳнатӣ, пешрафти ҷомеаҳои алоҳида аз сатҳу сифати истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии замони муосир вобастагии калон доранд.

#### Истифодаи алокаи мобилӣ, компютери фардӣ ва шабакаи интернет<sup>1</sup>

Номгӯи давлатҳои сатҳи рушди инкишофашон гуногун	% аҳоли, ки аз компютери фардӣ истифода менамоянд	% аҳоли, ки аз шабакаи интернет истифода менамоянд	% аҳоли, ки алокаи мобилӣ истифода менамоянд
Япония	92	68	71
Исландия	92	91	97
Норвегия	91	87	97

<sup>1</sup> Иқтибос аз Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / О.Ф. Волочаева. –Пятигорск, 2015. –С.67-68.

ИМА	72	68	-
Зеландияи Нав	74	69	80
Кореяи Чанубӣ	79	80	80
Гонг Конг	63	61	86
Сингапур	64	60	47
Кипр	49	41	91
Исроил	52	42	81
Озарбойҷон	17	10	-
Болгария	37	34	70
Руминия	38	28	67
Сербия	44	33	77
Марокко	64	46	89
Оман	11	6	55
Таиланд	26	14	41
Чили	43	37	54
Куба	57	24	1
Мексика	31	20	40

Тӯли чанд даҳсолаи охир ҷомеаҳои саноатӣ ва пасосаноатӣ ба таҳаввулоти ҷиддӣ ва босуръат рӯ ба рӯ гардида, чунин тағйирот пеш аз ҳама ба дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳуқуқии ҳаёти ҷамъиятӣ оварда расонида истодааст. Чунин раванди дигаргуниро, ки дар пайи худ тағйиротҳои сифатиро фаро мегирад, бешубҳа раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ номидан мумкин аст. Дар чунин шароит ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотии мамлакат ва системаи иттилоотии ҷаҳонӣ дар назар дошта мешавад, ки дар натиҷаи он рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, тағйирёбии мавқеи ташкилоту муассисаҳо, либерализатсияи қонунҳо, баланд гардидани нақш ва мавқеи донишҳои илмию назариявӣ дар ҷомеа ва махсусан дар рушди соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, пайдоиши шаклҳои нави демократияи электронӣ, пайдоиш ва ташаккулёбии ҳукумати электронӣ, дигаргунии сохторӣ дар шуғли аҳоли ва монанди инҳо ба вуқӯ меоянд. Хусусиятҳои бевоситаи ин раванд дар он ифода меёбад, ки дигаргуниҳои мазкур дар муддати хеле кӯтоҳи таърихӣ, яъне дар пеши назари як насл ба амал меоянд. Бинобар ин, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки маҳз дар тӯли 40 соли охир барои гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ заминаҳои мусоид

фароҳам омадаанд. Албатта, чунин заминаҳо на дар ҳама ҷо ва на дар ҳама давлатҳои олам яхела ба назар мерасанд. Зеро қисми зиёди давлатҳо марҳилаҳои ибтидоии ин давраи гузаришро ҳанӯз ҳам тай накардаанд. Аммо новобаста аз чунин вазъият як қатор равандҳо аз қабали ҷаҳонишавии ҳаёти иқтисодӣ, аз байн рафтани монеаҳои идеологӣ, рушди босуръати технологияҳои мухталиф, аз ҷумла технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ муҳлати чунин давраи гузаришро зери фишор қарор дода, ба таври ноғузир ин ё он ҷомеаро ба дигаргуниҳои сифатӣ дучор менамоянд.

Технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ (ТИК) то он дараҷа унсури муҳимтарини инфрасохтори ҷомеа ба шумор мераванд, ки на танҳо пешрафти технологӣ, балки пешрафти иҷтимоӣ, рақобатпазирии иқтисодии мамлакат, мавқеи он дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ, нақши давлат дар тақсимои байналхалқии меҳнат, имконият ва қобилияти рушди ниҳодҳои демократӣ, ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ ва ғ. аз онҳо вобастагии калон пайдо намудаанд. Ба ибораи дигар, ТИК аз омили технологияи рушду инкишоф ба унсури муҳимтарини ташаккулёбии ҷомеаи муосир табдил ёфтааст. Аммо рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ бошанд на танҳо аз коркардҳои илмию техникӣ, балки аз шароити иҷтимоӣю иқтисодӣ ва ҳуқуқии мамлакат низ вобаста мебошанд.

Дар замони муосир суръати ба амал омадани дигаргуниҳо ончунон баланд мебошад, ки одамон бо шароитҳои ҷомеаи иттилоотӣ замоне метавонанд худро мутобиқ гардонанд, ки агар дар ин навъи ҷомеа раванди омӯзиш ва таълим дар тули ҳаёт ба роҳ монда шуда бошад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ инсон барои он, ки мавқеи худро дар раванди рақобат нигоҳ дошта, афзалиятҳои худро ҳифз намояд, ўро зарур аст, ки доимо донишу малакаи хешро такмил диҳад, то ки худро бо талаботи бозори меҳнат мутобиқ гардонад. Чунин мулоҳизаронӣ маънои онро дорад, ки омӯзиш ва таълим на танҳо дар ибтидои ҳаёт

дастраси одамон бояд бошанд, балки дар тӯли ҳаёт бояд инсонҳо ба омӯзиш машғул гардида, донишҳои худро таҷдиди назар намоянд. Албатта, дар ин раванд системаи маориф ва омодагии касбии мутахассисон низ ба талаботи чунин навъи ҷомеа бояд ҷавобгӯ бошанд. Дар ҷомеае, ки мутахассисонаш баъди хатми донишгоҳу донишкада дигар ба омӯзиш машғул намегарданд, ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ хеле мушкил аст. Аммо дар ҷомеае, ки мутахассисони ояндааш ҳангоми таҳсил дар мактабҳои олии дониши зарурӣ ба даст намеоранд, сохтани ҷомеаи иттилоотӣ имконнопазир аст.

Дар аксари ҷомеаҳои муосир одамон ба ду қишри калон ҷудо мешаванд: 1) одамоне, ки ба иттилоот дастрасӣ доранд; 2) одамоне, ки ба иттилоот дастрасӣ надоранд. Дар шароите, ки гурӯҳи дуҷуми одамон нисбат ба гурӯҳи яқум зиёдтар мегардад, дар самти таъмини рушди ҷомеа монеаи қиддӣ ба амал меояд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки ҳар як нафар ба ҷомеаи иттилоотӣ ворид карда шавад ва барои ин иттилоотонии ҷомеа хеле аҳамиятнок мебошад. Айни замон аксари хизматрасониҳои иттилоотӣ пулакӣ ва хеле гарон низ мебошанд, ки дар самти иттилоотикунонии ҷомеа монеа эҷод менамоянд. Аз ҷумла, дастрасии аҳоли ба шабакаҳои иттилоотӣ, алоқаи мобилӣ, шабакаи интернет, системаҳои иттилоотӣ, китобхонаҳои электронӣ ва ғ. ба онҳо мисол шуда метавонанд. Дар ҳамин маврид махсус бояд таъкид намуд, ки барои ба роҳ мондани иттилоотикунонии босамар давлат бояд барои ба таври ройгон дастрас гардонидани хизматрасониҳои иттилоотии ватанӣ кӯшиш ба харҷ диҳад. Дар чунин шароит имкони аз худ намудани фазои иттилоотии ватанӣ фароҳам меояд. Инчунин дар ҷомеа ба воситаи муассисаҳои таълимӣ ва китобхонаҳо низ одамон ба иттилооти ройгон бояд таъмин карда шаванд ва имкон пайдо намоянд, ки озодона ва бе мушкилӣ иттилооти зарурии худро дастрас кунанд. Ҳамзамон давлат бо роҳи ташаккулдиҳӣ ва пешниҳод намудани хизматрасониҳои электронӣ сатҳу сифати зиндагии мардум

ва пешбурди тарзи ҳаёти онҳоро беҳтар созад. Амалӣ намудани ин мақсад инчунин бо роҳи паст намудани арзиши хизматрасониҳои иттилоотӣ низ имконпазир аст.

Ҳарчанд дар ҷомеаи иттилоотӣ имкони аз худ намудани дониш мавҷуд бошад ҳам, доштани иттилооти зиёд ва дар сатҳи зарурӣ аз худ намудани дониш ҳеҷ гоҳ тафриқаҳои синфиро аз байн намебарад. Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ду синфи ба ҳам муқобил ба вуҷуд меоянд: технократҳо ҳамчун синфи афзалиятноки ҷомеа ва синфи аз лиҳози технологию иттилоотӣ истисморшуда. Ба синфи якум нафароне дохил мегарданд, ки на танҳо соҳиби дониш ва иттилоот ҳастанд, балки босаводона онро дар лаҳзаҳои зарурӣ истифода менамоянд. Таъсиррасонии синфи мазкур дар се сатҳ зоҳир мегардад: дар сатҳи миллӣ (маъмурони ҳукуматӣ), дар сатҳи касбу кори гуногун (мутахассисон ва коршиносони соҳаҳои гуногун) ва дар сатҳи ташкилоту муассиса (сохторҳои техникую технологӣ). Синфи дуюм бошад таркиби гуногун дорад. Ба таркиби он нафароне дохил мегарданд, ки супоришҳои ҳукуматиرو иҷро менамоянд, кормандони техникӣ ва мутахассисони қаторӣ ва умуман онҳое, ки ба иҷроиши корҳои сатҳи маҳаллӣ ва хоҷагидорӣ машғуланд. Қишри аз ҳама осебпазирӣ синфи дуюм намояндагони касбу кори ҷисмонӣ мебошанд. Зеро фаъолияти онҳо бо технологияҳои пешрафтаи иттилоотӣ алоқамандие надоранд. Роҷеъ ба ин масъала бояд таъкид намуд, ки ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеае мебошад, ки дар он меҳнати фикрӣ нисбат ба меҳнати ҷисмонӣ афзалияти бештар дорад. Аз ин рӯ, меҳнати ҷисмонӣ ва касбу кори ҷисмонӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ ба касбҳои анъанавӣ ва касбҳои кӯҳнашуда дохил карда мешаванд.

Албатта, соҳаи истехсолот соҳаи афзалиятнок боқӣ мемонад, лекин ба ҷойи нерӯи ҷисмонии инсон нерӯи технологияҳои навин истифода мегардад. Ба қавле нерӯи ҷисмонии инсон қариб, ки корношоям мегардад. Ба ҷойи он нерӯи ақлонии инсон афзалият пайдо

менамояд. Ба андешаи идеологҳои ҷомеаи иттилоотӣ, намояндагони синфи истисморшуда (онҳое, ки бештар ба меҳнати ҷисмонӣ машғуланд)<sup>1</sup> аз лиҳози сохтори сиёсии мамлакат ва сиёсати пешгирифтаи давлат ба тамоюлоти постиндустриалӣ зиддият нишон медиҳанд<sup>2</sup>.

Ҷамчунин бояд дар назар дошт, ки рушди технологияҳои ҷадид ва истифодаи онҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ боиси рушди ниҳодҳои демократӣ низ мегарданд. Аммо истифодаи онҳо дар соҳаи сиёсат метавонанд паёмдҳои ҳам мусбат ва ҳам манфӣ дошта бошанд. Масалан, бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии замони муосир ҷалби ҳарчи бештари одамон дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ имконпазир мегардад ва ҳамзамон онҳо дар самти назорати риояи тартиботи ҷамъиятӣ ва иҷрои қонунҳо ба давлат кӯмак мерасонанд. Аммо аз ҷониби дигар хавфи ҳалалдор гардидани дахлнопазирии ҳаёти шахсии одамон ба вуҷуд меояд.

Дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ зиёд гардидани ташаббусҳои шахравандӣ ва афзун гардидани эҷодкории одамон ба вуҷуд меояд, рушди илму фарҳанг дар зинаи сифатан нав баромада, кашфиёту ихтирооти илмӣ зиёд мегардад. Зеро истифодаи технологияҳои компютерӣ ва иттилоотӣ ба одамони алоҳида ва олимону эҷодкорон имкон медиҳанд, ки бевосита масъалаҳои ҳалталаби ҷомеаро муайян намоянд ва мушкилоти аввалиндараҷаю дуюмдараҷаю муайян сохта, сабабҳои пайдоиш, роҳҳои аз байн бурдани онҳоро дар кӯтоҳтарин муддат пайдо намоянд.

Дар баъзе аз сарчашмаҳои илмӣ дар зери мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» шабакаҳои телекоммуникатсионӣ ва захираҳои иттилоотӣ

---

<sup>1</sup> Дар ҷомеаҳои, ки дар онҳо раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ оғоз гардидааст, намояндагони синфи аз лиҳози иттилоотӣ технологӣ истисморшуда зиёда аз 90%-ро ташкил медиҳад, ки чунин ҳолат албатта дар самти таъмини рушди ҷомеаи иттилоотӣ монеа эҷод менамояд ва ҳатто дар баъзе аз мавридҳо онро имконнопазир мегардонад.

<sup>2</sup> Иноземцев В.Л. Очерки истории экономической общественной формации. – М., 1996. – С. 310.

фаҳмида мешавад, ки чунин баррасӣ каме иштибоҳнок мебошад. Ҳарчанд мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» аз калимаҳои «ҷомеа» ва «иттилоот» таркиб ёфта бошад ҳам, моҳияти онро танҳо ба воситаи унсурҳои иттилоотӣ ифода намудан ғайриимкон аст. Дар ҷомеаи иттилоотӣ иттилоот дар натиҷаи коркард ба донишҳои зарурӣ табдил дода мешавад. Масалан, замоне дар атрофи иқтисодиёти электронӣ суҳбат менамоем, иқтисодиёте дар назар дошта мешавад, ки рушди он дар асоси коркарди иттилооти соҳаи иқтисодиёт ва донишҳои аз он бадастомада таъмин карда мешавад. Ё ин ки вақте дар атрофи демократияи электронӣ ва ё ҳукумати электронӣ суҳбат менамоем, дар ин маврид ҳам, пеш аз ҳама, раванди коркарди иттилоот ва донишҳои дар ин раванд ба дастомада дар назар дошта мешавад, ки барои ба таври самаранок идора намудани соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ хеле аҳамиятнок мебошанд. Албатта, ба вучуд омадани чунин тамоюлот аз истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ вобастааст.

Дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ талабот ва ё қолаби ягона вучуд надорад ва он метавонад дар шакли гуногун зоҳир гардад. Ба монанди он, ки ҷомеаҳои саноатӣ дар шакли гуногун зоҳир мегарданд, ҷомеаҳои иттилоотӣ низ метавонанд моҳиятан як, аммо шаклан гуногун бошанд. Моделҳои ҷомеаи иттилоотиро пеш аз ҳама аз рӯи ду нишондод муайян менамоем: сатҳи зоҳиршавии шиддати иҷтимоии мавҷуда ва имкониятҳои, ки одамон ба он худро мутобиқ карда натавониста истодаанд. Бинобар ин, ҷомеаи иттилоотӣ ҷомеаи мебошад, ки дар он одамон бояд ба таври доимӣ ба омӯзиш машғул шаванд, то ки ба талабот ва имконияти воқеии даври замон худро мутобиқ намуда, ҳам мавқеи иҷтимоии хешро ба таври устувор нигоҳдоранд ва ҳам дар рушди соҳаи мушаххас саҳми арзанда гузоранд. Гузашта аз ин, рушди ҷомеаи иттилоотӣ, ки дар зери таъсири технологияҳои навини компютерӣ ва иттилоотию коммуникатсионӣ



ба амал меояд, боиси аз байн рафтани баъзе аз намудҳои кору фаъолият ва дар ҷойи онҳо ба вучуд омадани намудҳои нави он мегардад. Ин раванд ба одамоне, ки ба иттилоот дастрасӣ надоранд ва ба омӯзиши пайваста машғул нестанд, ба таври ҷиддӣ таҳдид менамояд. Хавфи аз даст додани ҷойи кор ва ё хавфи паст гардидани мавқеи иҷтимоии инсон ба амал меояд. Инчунин дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ ташкили раванди кору фаъолият низ дар муассисаҳо ба дигаргунӣ ҷиддӣ дучор мегарданд, ки дар ин гуна вазъият мутахассисон бояд худро бо тағйиротҳои нав мутобиқ карда тавонанд. Зеро муассисаю корхонаҳо бо дарки талаботи даври замон фаъолияти худро тавре ба роҳ мемонанд, ки дар марҳилаҳои минбаъда дар зери таъсири технологияҳои ҷадид ва рақобатпазирии доимӣ мавқеи устувори худро нигоҳ дошта тавонанд. Ҳамин тариқ, истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ имкон медиҳанд, ки ҷойҳои нави корӣ ба вучуд оварда шаванд ва на танҳо меҳнати инсон, балки иқтисори фикрии мутахассисон, манбаъҳои табиӣ, сармояи воқеӣ, захираҳои инсонӣ барои гузариш ба марҳилаҳои нисбатан усутвор, ба даст овардани ғоидаи бештар ва махсусан барои таъмини некуахлоқии мардум ба таври самаранок истифода бурда шаванд.

Дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ шакли истифодабарии иттилоот низ тағйир меёбад. Доираи васеи сарчашмаҳои иттилоотӣ дар ихтиёри одамон қарор мегирад ва онҳо имкон пайдо менамоянд, ки мустақилона барои хондан китобу маҷалла ва барои тамошо кардан шабакаи дилхоҳро интихоб намоянд. Шабакаҳои нави телевизионӣ ва шабакаи интернет дар низоми васоити ахбори омма муносибатҳои навро ба вучуд меоваранд. Дар чунин шароит одамон на танҳо истифодабарандагони иттилоот, балки иштирокчиёни фаъоли инфрасохтори иттилоотии мамлакат мегарданд. Реклама ва маркетинг оҳиста-оҳиста аз аудиторияи оммавӣ ба таъсиррасонии мушаххас мегузарад ва танҳо барои гурӯҳҳои хӯрди иҷтимоӣ

иттилооти худро пешниҳод менамояд. Зеро диверсификатсияи бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ (аудиоӣ ва видеоӣ) ба вучуд меояд. Зиёд гардидани шабакаҳои телевизионӣ боиси ба вучуд омадани шабакаҳои соҳавӣ мегардад ва минбаъд хизматрасониҳои иттилоотии худро аз рӯи шавқу завқи тамошобинон ва мухлисон ташаккул медиҳад. Масалан, барои ҳаводорони варзиш, иқтисоду тиҷорат, сиёсат, барои кудакон ва ҳатто барои одамони касбу кори гуногун, аз қабилӣ табибон, олимону омӯзгорон, сохтмончиён ва ғ. шабакаҳои телевизионӣ иттилоотӣ ба вучуд меоянд. Чунин раванд аллакай дар давлатҳои тараққикардаи олам дар ҳоли анҷомёбист, аммо дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ оғоз гардидааст. Инчунин дар ин раванд нақш ва мавқеи фаъолияти фикрӣ ва зеҳнӣ чандин маротиба боло рафта, бо дарназардошти тағйирёбии сохтори иҷтимоии ҷомеа ва мазмуну мундариҷаи касбу ихтисос ҷойҳои зиёди корӣ ба вучуд меоянд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ шакли дигари саводноқӣ – саводнокии компютерӣ ба вучуд меояд ва он ба талаботи даври замон табдил меёбад. Касоне, ки бо компютерҳои замонавӣ кор карда наметавонанд, онҳо на танҳо кори хуб пайдо намеkunанд ва ё дар кори худ муваффақ намешаванд, балки аз хизматрасониҳои одии харрӯза, аз қабилӣ фармоиши чиптаҳо, истифодаи суратҳисоби бонкии худ, пардохти ин ё он навъи хизматрасонӣ ба воситаи пулҳои электронӣ, аз почтаи электронӣ, умуман аз интернет ва системаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ истифода бурда наметавонанд. Ташаккулёбии бозори хизматрасониҳои иттилоотии тараққикарда бе ҷалби доираи васеи одамони дорой саводи компютерӣ ғайриимкон аст. Дар робита бо ин дар раванди таълим ҳаҷми фанҳое, ки бо компютеризатсия, ташаккули малакаи кор бо шабакаҳои иттилоотӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаҳои гуногун, истифодаи хизматрасониҳои иттилоотӣ алоқаманданд, хеле афзун мегардад. Чи

гунае ки муҳаққиқи ин масъала Волочаева О.Ф. қайд менамояд, «афзалият пайдо намудани «меҳнати фикрӣ» нисбат ба «меҳнати дастӣ» заминаи асосии ташаккулёбии концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ мебошад».<sup>1</sup> Агар дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ давлат ва мақомоти давлатӣ ба масъалаҳои мазкур таваҷҷӯҳи ҷиддӣ зоҳир нанамоянд, ҷомеа ба ду қишр - одамони дорои иттилоот ва одамони ба иттилоот дастрасӣ надошта тақсим мегарданд, ки дар чунин шароит шиддати иҷтимоӣ баланд гардида, ба бозори меҳнат таъсири манфӣ мерасонад.

Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ҳамчун унсурҳои муҳимтарини инфрасохтори ҷомеаи муосир аз дигар унсурҳо бо дараҷаи баланди осебпазирии худ фарқ карда меистад. Воқеаҳои зиёде маълуманд, ки дар натиҷаи ворид шудани ҷинойткорон ба системаи иттилоотии сохторҳои ҳарбӣ ва хадамоти истихборотӣ давлатҳои мазкур чи қадар зарари сиёсӣ иқтисодӣ дидаанд. Баъзан ҳолатҳои дигареро дидан мумкин аст, ки системаҳои идораи нақлиёти ҳавоӣ, хоҷагидорӣ шаҳрӣ, системаҳои энергетикӣ ва ғ. ҳадафи ҳуҷумҳои иттилоотӣ қарор мегиранд. Дар натиҷа дар сатҳи зарурӣ таъмин намудани фаъолияти соҳаҳои мазкур ғайриимкон гардида, дар соҳаи мазкур бетартибӣ ҳукмрон мегардад. Дар чунин шароит масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ ба вучуд меояд, ки дар назди давлат вазифаҳои навро пеш мегузорад.

Мамлакатҳои, ки марҳилаҳои мухталифи рушди инкишофро аз сар гузаронидаанд ва имрӯз дараҷаи муайяни тараққиётро соҳиб ҳастанд, аз ҳама бештар зерини таъсири кибертерроризм қарор мегиранд. Зеро, барои таъмини рушди инкишофи соҳаҳои мухталиф ба вучуд овардани инфрасохтори иттилоотии мукамал ва мураккаб хеле зарур мебошад. Аммо инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта, дар

---

<sup>1</sup> Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / О.Ф. Волочева. – Пятигорск, 2015. –С.47.

баробари он, ки кафили рушду инкишоф мебошад, ҳамзамон марҳила ба марҳила дар пайи рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба ҳимоя ниёзи бештар пайдо менамояд. Дар зери таъсири рушди инфрасохтори иттилоотӣ вобастагии мамлакат аз фаъолияти муназзами технологияҳои иттилоотӣ бештар мегардад. Зеро дар заминаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии навин рушди иқтисодии мамлакат таъмин гардида, компютеркунонии соҳаҳои гуногуни мамлакат ба амал бароварда мешавад. Масалан, соҳаҳои алоқа, энергетика, нақлиёт, системаҳои молиявӣ бонкдорӣ, соҳаи мудофиа ва амнияти миллӣ, фаъолияти муназзами мақомоти давлатӣ аз технологияҳои пешрафтаи замони муосир ба таври васеъ истифода менамоянд, ки дар оянда низ чунин тамоюлот суръати тоза пайдо менамояд. Аз ин рӯ, кибертерроризм аз ҳама бештар ба он мамлакатҳое таҳдид менамояд, ки онҳо системаҳои бонкӣ, энергетикӣ ва нақлиётӣ доранд, ва махсусан давлатҳое, ки барои рушди соҳаҳои мазкур аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ истифода менамоянд.<sup>1</sup> Дар чунин шароит давлатҳоро зарур аст, ки барои таъмини фаъолияти муназзами онҳо чораҷӯӣ намуда, роҳу воситаҳои самараноки таъмини амнияти онҳоро пайдо созанд.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки кибертерроризм инчунин аз киберэкстремизм низ тафовут дорад. Киберэкстремизм бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии замони муосир бо роҳи таъсиррасонӣ намудан ба шуур ва афкори одамон рафтори онҳоро тағйир медиҳад ва муносибати байни давлат ва ҷомеа ро кӯшиш менамояд, ки хароб созад. Киберэкстремистон ба воситаи паҳн намудани иттилооти иғвоангез ва бардурӯғ дар шуури ҷамъиятӣ ҳисси нобовариро ба вуҷуд оварда, пояҳои ҳокимияти

---

<sup>1</sup> Мазуров В.А. Кибертерроризм: понятие, проблемы противодействия / В.А.Мазуров // Доклады Томского государственного университета систем управления и радиоэлектроники. –2010. –№1 (21). –С.42.

давлатиро ноустувор гардониданӣ мешаванд.<sup>1</sup> Аз ин рӯ, мубориза бар зидди кибертерроризм бештар характери илмию техникӣ ва технологӣ дорад. Аммо мубориза бо киберэкстремизм бештар характери иҷтимоию сиёсӣ дошта, ба воситаи тарғиботу ташвиқот, корҳои маърифатӣ идеологӣ ва аз ҳама муҳим бо роҳи ба вучуд овардани шароити арзандаи қору фаъолият амалӣ карда мешавад. Аз ин гуна баррасӣ чунин хулосаронӣ намудан мумкин аст, ки дар ҳолатҳои тараққиқарда бо ду сабаб таъсири кибертерроризм бештар асту таъсири киберэкстремизм камтар. Мамлакатҳои тараққиқарда дорои инфрасохтори иттилоотӣ мураккаб ва системаҳои иттилоотӣ гуногунсамт мебошанд, ки одатан кибертеррористон ба системаҳои иттилоотӣ ҳуҷумҳои кибернетикӣ анҷом дода, фаъолияти муназзами системаҳои мазкурро вайрон месозанд. Масалан, системаи обтаъминкунӣ, барқтаъминкунӣ, системаи парвозҳои байналхалқӣ, системаҳои бонкӣ, системаҳои хизматрасониҳои гуногуни иҷтимоию иқтисодӣ ва ғ. ба инҳо мисол шуда метавонанд. Аммо аз он сабабе, ки аҳолии мамлакатҳои тараққиқарда ҳама қисми арзанда ва маоши қофӣ дастрас менамоянд, андешаҳои иғвоангези экстремистон ҳама тариқи шабакаҳои иттилоотӣ ва ҳама тариқи дигар воситаҳои ахбори омма он қадар самарали дилхоҳ намедиханд. Инчунин, маърифати иттилоотӣ коммуникатсионӣ аҳоли, маданияти сиёсӣ иҷтимоӣ онҳо то дараҷаи зарурӣ ташаккул дода шудааст ва аз ин рӯ ба ҳамаи худ афтонидани чунин одамон аз ҳамаи экстремистон қариб ҳама мушкил аст. Аммо дар мамлакатҳои рӯбатараққӣ ҳолати баръаксро мушоҳида намудан мумкин аст. Яъне таъсири ҳама кибертерроризм ва таъсири баланди киберэкстремизм<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Скрыль С.В., Зарубин С.В. Кибертерроризм как форма проявления информационного экстремизма / С.В.Скрыль, С.В.Зарубин // Информация и безопасность. –Т.12. –2009. – №1. –С.90.

<sup>2</sup> Сафарализода Х. Кибертерроризм ҳамчун таҳдид ба амнияти миллий // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми 2. –2017. – №2/4. –С.274.

Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии замони муосир ба ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсонӣ роҳ ёфта, оҳиста-оҳиста инсониятро аз як марҳилаи рушду инкишоф ба марҳилаи навбатӣ ворид намуда истодаанд. Дар чунин шароит истехсол ва истеъмоли ҳама намуд иттилоот барои аксари аҳолии мамлакат фаъолияти афзалиятнок ба шумор меравад. Албатта, гузариш ба ин марҳилаи рушду инкишоф чандин даҳсолаҳо тул мекашад, аммо заминаҳои ин раванд аллақай ба вучуд омадаанд ва ин аст, ки мо тағйироти сифатиро дар ҳаёти ҳамаҷузъаи худ эҳсос менамоем. Дар робита бо ин, аксари давлатҳои тараққикардаи олам барои боз ҳам хубтару беҳтар таъмин намудани рушди ҷомеаи иттилоотӣ кӯшишҳои зиёд ба харҷ медиҳанд. Дар сиёсати давлатии мамлакатҳои мазкур дар қатори масъалаҳои анъанавии ҷомеа, аз қабилӣ мубориза бо беқурбшавии асбори миллӣ, бекорӣ, таъмини рушди иқтисодӣ, нигоҳ доштани мавқеи байналхалқии давлат, инчунин рушди ҷомеаи иттилоотӣ низ яке аз масъалаҳои муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳатто давлатҳои мазкур чунин мешуморанд, ки ҳалли масъалаҳои анъанавии ҷомеа аз истифодаи ҳамаҷонибаи технологияҳои иттилоотию компютерӣ ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ вобаста мебошанд.

Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ унсури муҳимтарини пешбурди қору фаъолият мебошанд. Масалан, соҳаи саноат, энергетика, соҳаҳои хизматрасонӣ ва дигар соҳаҳои иқтисодиёт бе истифодаи ТИК фаъолияти худро дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда наметавонанд ва дар раванди рақобат мавқеи шоистаи худро аз даст медиҳанд. ТИК асосан ба коркарди иттилоот ва барои ба вучуд овардани донишҳои зарурӣ истифода бурда мешаванд. Дар заминаи донишҳои бадастомада таҷрибаю малакаи инсон дар самти таъмини пешрафти технологӣ боз ҳам тақвият меёбад<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Мелюхин И.С. Концепция «Информационного общества» и кризис // Информационное общество. – 1998. – №6. – С.21.

Таҳлили раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ нишон медиҳад, ки имконияти идора намудани иттилоот, ҳифз намудани фазои иттилоотии мамлакат, идора намудани шабакаҳо ва технологияҳои иттилоотӣ яке аз фишангҳои муҳимтарини ҳокимияти сиёсии замони муосир мебошанд. Ҳатто дар шароити муосир муваффақиятҳои рушди сиёсии мамлакатро бо қобилияти аз худ намудан, коркард кардан, интиқол ва паҳн намудани иттилооти сиёсӣ алоқаманд намудан мумкин аст. Барои амалӣ намудани ин ҳадаф, пеш аз ҳама, механизм ва ниҳодҳои мувофиқ бояд ба вуҷуд оварда шаванд, то ки амалҳои дар боло номбаршуда ба таври самаранок роҳандозӣ гарданд.

Дар шароити гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва махсусан дар раванди ташаккулёбии он дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ чунин дигаргуниҳои сифатӣ ба назар мерасанд:

- баланд гардидани нақши дониш ва иттилоот дар ҳаёти ҷамъиятии мамлакат;
- технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ, махсусан маҳсулот ва хизматрасониҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ боиси баланд гардидани маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ мегарданд;
- дар сохтори шӯғли аҳоли шумораи кормандону истифодабарандагони технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ба маротиб зиёд мегарданд;
- раванди роботизатсияи истеҳсолот суръати тоза пайдо намуда, дар раванди истеҳсолот ҷойи одамонро техника ва технологияҳои навин ишғол менамоянд;
- як қатор касбу ҳунарҳо аҳамияти иҷтимоии худро аз даст дода, ба ҷойи онҳо касбу ихтисосҳои нав пайдо мегарданд, ки бо истифодабарии технологияҳои иттилоотӣю компютерӣ алоқамандӣ доранд;

– раванди компютеркунонӣ ва иттилоотонии соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ бо суръати баланд ба амал бароварда мешавад;

– манбаъҳои иттилоотии ҷаҳонӣ дастраси одамон гардида, дар зери таъсири ин раванд дар дохили мамлакат низ манбаъҳои иттилоотии давлатию ҷамъиятӣ пайдо мегарданд ва бо ин роҳ талаботи одамон ба хизматрасониҳои иттилоотӣ ва маҳсулоти иттилоотӣ қонеъ карда мешавад;

– рушди бозорҳои электронӣ, шабакаи электронии иҷтимоӣ ва хоҷагидорӣ, иқтисодиёти иттилоотӣ ва ниҳоятан ҳукумати электронӣ ба амал меояд.

Ҳамин тариқ, раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ хеле мураккаб ва гуногунпахлӯ буда, онро марҳилаи навбатии рушди ҷомеаи инсонӣ муаррифӣ намудан мумкин аст. Гузашта аз ин, дар раванди рушду инкишофи ин навъи ҷомеа шарту шароит ва равандҳои гуногун таъсиргузорӣ намуда, гузариш ба марҳилаи навбатии рушду инкишофро имконпазир мегардонанд. Пеш аз ҳама, бояд иқрор шуд, ки паҳн гардидан ва дар соҳаҳои гуногун ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ заминаи асосии рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ ба шумор меравад. Ғайр аз ин, иттилоот ҳамчун арзиши иҷтимоӣ иқтисодӣ ва шакли олии он – «дониш» дар ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ нақши калидӣ мебозад.



## БОБИ II. ОМИЛҲОИ СИЁСИИ ТАШАККУЛЁБИИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ

### 2.1. Нақши давлат дар ташаққули қомеаи иттилоотӣ

Ҳангоми баррасии нақши давлат дар рушду инкишоф ва ташаққулдиҳии қомеаи иттилоотӣ ҳаминаро бояд ёдовар шуд, ки барои аксари давлатҳои дунё ин соҳаи фаъолият нисбатан соҳаи нав мебошад. Ба истисноӣ як қатор давлатҳои тараққикардаи олам, аз қабили Ҷопон, ИМА, Фаронса, Олмон, давлатҳои Аврупои Ғарбӣ ва монанди инҳо, ки ҳанӯз аз солҳои 70-80-уми асри гузашта ба рушди қомеаи иттилоотӣ тавачҷӯх зоҳир намудаанд, давлатҳои рӯ ба тараққӣ муҳимият ва зарурияти гузариш ба ин навъи қомеаро танҳо дар тӯли ду даҳсолаи охир дарк намуда, ба он тавачҷӯх кардаанд. Бинобар ин, масъалаи нақши давлат дар рушди қомеаи иттилоотӣ айни замон дар миёни олимону муҳаққиқони зиёд объекти баҳсу мунозираҳои илмӣ қарор гирифтааст. Махсусан, масъалаи танзим намудани истифодаи шабакаи интернет, дастраси шаҳрвандон гардонидани системаҳои иттилоотии давлатӣ, ҳифзи маълумот ва иттилооти шахсӣ дар шароити ташаққулёбии қомеаи иттилоотӣ, рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат, ташаққулдиҳии контенти миллӣ ва ғ. яке аз масъалаҳои баҳсбарангез боқӣ мондаанд.

Гузашта аз ин, рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, таъсири онҳо ба соҳаҳои маориф, фарҳанг, шугли аҳоли, муносибатҳои иҷтимоӣ ва арзишҳои ҷамъиятӣ тақозои онро менамояд, ки нақши давлат дар раванди ташаққулёбии қомеаи иттилоотӣ муайян қарда шавад. Зеро давлат метавонад дар раванди тағйирёбии муносибатҳои ҷамъиятӣ нақши меҳвариро ишғол намояд ва рафтори субъектҳои гуногуни қомеаро ба танзим дароварда, базаи

меъёрию ҳукукиеро ташаккул диҳад, ки ҳамаи иқтидори мавҷударо барои таъмини рушди ҷомеа ва рушди инсон равона созад. Чунин самти фаъолият аз сиёсати иттилоотӣ ва ё сиёсати иттилоотонӣ дида миқёси васеътарро фаро мегирад. Аммо дар навбати аввал зарур мешуморем, ки ба масъалаҳои сиёсати иттилоотии давлат ва сиёсати иттилоотонии он низ тавачҷӯҳ зоҳир намоем.

Одатан, сиёсати иттилоотии давлат ҳамчун сиёсати ба танзим даровардани муносибатҳои мутақобилаи байни давлат ва воситаҳои ахбори омма муаррифӣ мегардад. Аммо сиёсати иттилоотонӣ мазмуни васеътар дорад. Яъне, дар чунин ҳолат маҷмӯи ҷорабиниҳои фаҳмида мешавад, ки ба истифодаи воситаҳои иттилоотонӣ дар мақомоти давлатӣ ва хоҷагии халқ нигаронида шудааст.

Дар ҳар як мамлакат масъалаи муносибатҳои байни давлат ва ВАО – масъалаи хеле ҳассос ва баҳсбарангез мебошад ва он одатан ба воситаи қонуни ВАО ва риояи меъёри озодии суҳан ва баён ба танзим дароварда мешавад. Дар соҳаи ВАО истифода гардидани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба муносибатҳои мазкур ҳеҷ чизи навро илова намекунад. Аммо сиёсати иттилоотонӣ характери сифатӣ дорад ва дигаргуниҳои сифатии ҷомеа аз миқёси истифодабарии онҳо вобаста мебошад. Сиёсати иттилоотонӣ фаъолияти давлатие мебошад, ки барои дастраси кулли ҷомеа гардонидани иттилооти зарурӣ ба амал бароварда мешавад. Ҳамзамон, раванди иттилоотонӣ низ ба таври гуногун шарҳу тавзеҳ дода мешавад. Аммо дар маҷмӯъ онро раванди дар соҳаҳои гуногун сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотӣ муаррифӣ намудан мумкин аст.

Тӯли солҳои охир сиёсати иттилоотии давлат хусусиятҳои навро соҳиб гардида, мазмуну мундариҷаи худро васеъ намудааст. Масалан, ба вучуд омадани воситаҳои нави ахбори омма, шабакаҳои иҷтимоӣ, системаҳои гуногуни иттилоотию коммуникатсионӣ ба сиёсати

иттилоотии давлат таъсири амиқ расонидаанд. Бинобар ин давлат низ дар чунин шароит нисбат ба муҳити иттилоотии ҷомеа муносибати худро тағйир дода, дар ин соҳа доираи фаъолияти худро васеъ намуда истодааст. Бо назардошти чунин вазъият мазмуни сиёсати иттилоотии давлат каме васеъ шарҳ дода мешавад. Ба андешаи як қатор муҳаққиқон, сиёсати иттилоотии давлат фаъолияти махсуси мақомоти давлатӣ буда, барои рушди соҳаи иттилоотӣ ва танзими ин соҳа нигаронида шудааст. Соҳаи иттилоотии ҷомеа на танҳо васоити ахбори оммаро дар бар мегирад, балки дар он телекоммуникатсия, системаҳои иттилоотӣ, манбаъҳои иттилоотӣ, соҳаи коркард, нигоҳдорӣ, интиқолдиҳӣ ва паҳн намудани иттилоот низ ба он дохил мегарданд<sup>1</sup>. Бояд гуфт, ки ВАО ва ТИК унсурҳои ҷудоғонаи системаи иттилоотии ҷомеа ба шумор мераванд. Айни замон муайян намудани муносибати давлат бо онҳо пурра имкон намедихад, ки моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ нишон дода шавад. Бинобар ин, муайян намудан ва нишон додани нақши давлат дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ имкон медихад, ки масъалаҳои вобаста ба соҳаи иттилоотии ҷомеа возеҳу равшан гардонида шаванд.

Таҳлили таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ нишон медихад, ки дар раванди танзими соҳаи иттилоот як қатор самтҳои фаъолияти мақомоти давлатӣ афзалиятнок ба шумор мераванд. Онҳоро ба таври зайл нишон додан мумкин аст:

– тавсеаи рақобат дар соҳаи иттилоот: мубориза бо монополияи иттилоотӣ;

– таъминоти ҳуқуқӣ ва технологӣ, фароҳам овардани имкониятҳои техникӣ барои аҳоли, то ки онҳо ба иттилоот ва манбаъҳои иттилоотӣ дастрасӣ пайдо намоянд;

---

<sup>1</sup> Мелюхин И.С. Информационное общество: проблемы становления и развития (философский анализ): дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.08; 09.00.11 / И.С. Мелюхин. –М., 1997. – С.67.

– риоя намудани озодии суҳан новобаста аз муҳити технологии соҳаи иттилоот;

– ҳимоя намудани манфиатҳои иттилоотию маънавии ақаллиятҳои миллӣ ва табақаҳои гуногуни ҷомеа;

– бо истифода аз иқтидори иттилоотии мамлакат мустаҳкам намудани пояҳои фарҳанги миллӣ ва забони давлатӣ, мубориза бо экспансияи фарҳангии давлатҳои дигар, ба забони давлатӣ ба роҳ мондани тарҷумаи асарҳои илмӣ ва бадеӣ, бо забони давлатӣ сохта ба истифода додани сомонаҳои зиёди интернетӣ, ташаккул додани контенти миллӣ;

– таъмини амнияти иттилоотии шахс ва ҷомеа, мубориза бо ҷиноятҳои компютерӣ ва кибернетикӣ;

– ҳифзи моликияти зеҳнӣ;

– назорати истифодаи самараноки ТИК дар мақомоти давлатӣ;

– барои ташаккули ҷомеаи демократӣ ва таъмини шаффофияти идоракунии давлатӣ ТИК бояд ба таври мақсаднок истифода гардад ва дар заминаи онҳо дар байни шахрвандон ва давлат муоширати электронӣ ба роҳ монда шавад.<sup>1</sup>

Аз он сабабе, ки амалӣ намудани лоиҳаҳои бузурги иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ тичорати пешгуинашаванда аст, давлат низ ҳуқуқ надорад, ки дар ин соҳа маблағҳои андозсупорандагонро харҷ намояд. Таҷрибаи як қатор давлатҳои пешрафта нишон медиҳад, ки пешбурди ин гуна тичорат ба уҳдаи сахмиягузoron ва сармоядорон ҳавола карда мешавад ва давлат бошад барои тичорати бахши хусусӣ шароитҳои мусоид муҳайё менамояд. Масалан, барои ба истифода додан ва як муддати муайян мавриди истифода қарор додани системаҳои иттилоотӣ ба соҳибкорон имтиёзи мушаххас дода мешавад. Чунин мавқеи давлат фаъолияти анъанавие мебошад, ки аз ҷониби аксар давлатҳои ҷаҳон ҳангоми ташаккулдиҳии инфрасохтори

---

<sup>1</sup> Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С.Вершинин. – М.: Ягуар, 2006. – С.78 с.

иттилоотии мамлакат ба кор бурда мешавад. Чунин раванди иттилоотӣ аввалин маротиба солҳои 70-80-уми қарни гузашта дар як қатор давлатҳои Аврупои Ғарбӣ ба амал омада буд.

Соли 1978 дар Фаронса оид ба таъсири технологияҳои нави иттилоотӣ ба ҷомеа маърузаи махсусе омода гардида буд<sup>1</sup>. Ҳукумати Фаронса кӯшиш менамуд, ки паҳлуҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ фарҳангии раванди дар амал татбиқ гардидани технологияҳои иттилоотиро муайян намояд ва дар заминаи он барои муайян намудани нақш ва мавқеи давлат дар ин раванд стандарти ягонаи иттилоотикунониро ташаккул диҳад. Дар маърузаи мазкур нишон дода шуда буд, ки технологияҳои ҷадид чи гуна метавонанд соҳаи саноат, сохтори иҷтимоӣ, ҳаёти фарҳангӣ, илму маорифро тағйир диҳанд ва чаро системаи сиёсии ҷомеа дар ин раванд бояд тағйир дода шавад.

Муаллифони маърузаи мазкур ба иқтидори технологияҳои компютерӣ таъна намуда, технологияҳои мазкурро воситаи аз бухрони иқтисодӣ иҷтимоӣ баровардани Фаронса, ҳифзи истиклолияти иқтисодии мамлакат, мустақкам намудани пояҳои давлату давлатдорӣ, таъмини ҳаёти хубтару беҳтари аҳоли ва дар маҷмӯъ воситаи ба даст овардани созиши иҷтимоӣ муаррифӣ намудаанд. Технологияҳои компютерӣ дар самти коркард ва интиқоли маълумот ва иттилоот табaddулотӣ ҷиддиро бояд ба вуҷуд меовард. Дар маърузаи мазкур барои ифодаи технологияҳои мазкур мафҳуми «телематика» (бо ҳам алоқаманд намудани компютер ва телекоммуникатсия) истифода гардида буд. Телематика сохторҳои як замон марказонидашударо бо талаботи даври замон мутобиқ гардонидани, раванди идоракунии ташкилоту массисаҳоро самаранок мегардонад. Содагардонии сохтори маъмурӣ, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо, хубтару беҳтар намудани муносибати байни шахсоне, ки бо сохтори

---

<sup>1</sup> Nora S., Mink A. The Computerization of Society. A Report to the President of France // MIT Press. - 1980.

мазкур алоқамандӣ доранд (маъмурон ва тобеон; истехсолкунандагон ва истеъмолгарон) вазифаи асосии телематика доништа мешуд. Инчунин телематика ба ҳокимияти маҳаллӣ озодии бештар дода, имкониятҳои рақобатпазирии соҳибкориҳои хурду миёнаро чандин маротиба боло мебардорад. Вай ба касбу ихтисосҳои мушаххас таъсири ҷиддӣ расонида, мавқеи иҷтимоии онҳоро тағйир медиҳад, робитаи байни гурӯҳҳои иҷтимоиро афзун гардонида, ташкилотҳои бузургро каме осебпазир мегардонад, ки дар натиҷа монополизм коҳиш меёбад<sup>1</sup>.

Дар маърӯзаи мазкур ҷанбаҳои техникий навоариҳои технологӣ низ таҳлил мегарданд, ки чунин баррасӣ шояд барои хонандагон он қадар ҷолиб нестанд. Аммо бо дарназардошти паёмадҳои иҷтимоӣ иқтисодии навоариҳо муайян намудани нақши сиёсати давлатӣ дар раванди иттилоотонӣ масъалаи хеле муҳим мебошад ва ҳамзамон бо предмети таҳқиқоти мазкур алоқамандии зич дорад. Ҳангоми коркарди маълумот ва иттилоот паёмади муҳими истифодаи технологияҳои иттилоотӣ компютерӣ бояд баланд бардоштани самаранокии меҳнат бошад. Ба андешаи муаллифони маърӯза, иттилоотонӣ метавонад ҷомеаро ба бухрон дучор намояд, агар вазъият бо шуғли аҳоли ва бо ҷойи қори онҳо бадтар гардад. Баръакс, метавонад ҷомеаро аз бухрон барорад, агар касодии тижоратиро бартараф созад, дар рушди иқтисодиёт такони ҷиддӣ бахшад ва шиддати иҷтимоии ҷомеаро паст карда тавонад. Дар қадом шакл ба амал омадани паёмади иттилоотонӣ ва афзалиятнок гардидани қадом самти фаъолият аз сиёсати давлатӣ вобаста мебошад. Аз он сабабе, ки дар шароити муосир рушди соҳаҳо аз касбу ихтисос ва касбияти қормандон вобаста мебошад, аз ин рӯ, муайян намудани соҳаҳои афзалиятнок, таъмини рушду инкишофи онҳо ва ба вучуд овардани шароит барои баланд бардоштани касбияти қормандон хеле

---

<sup>1</sup> Ҳамон ҷо. С.5.

зарур дониста мешавад. Чунин амалҳо айни замон дар давлатҳои кафомонда ва махсусан рӯ ба тараққи хеле муҳиму саривақтӣ мебошанд. Дар раванди амалӣ намудани ҳадафҳои мазкур истифодаи технологияҳои иттилоотӣю компютерӣ нақши ҳалкунанда мебозанд, ки дар ташкилу таъмини он сиёсати давлатӣ бояд мавқеи марказиро ишғол намояд.

Дар баробари ҳукумати Фаронса соли 1978 Комиссияи аврупоӣ «Китоби сабзи телекоммуникатсия»-ро ба вучуд меоварад, ки дар он шабакаҳои телекоммуникатсионӣ системаи асаби ҳаёти иҷтимоӣю иқтисодии ҷомеаҳои муосир муаррифӣ мегардад.

Соли 1988 Маъмурияти миллии ИМА оид ба иттилоот ва телекоммуникатсия маърузаеро таҳти унвони «NTIA - Telecom 2000 report» нашр менамояд, ки дар он муҳимият ва аҳамияти инфрасохтори иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии мамлакат асоснок гардида, барои устувор нигоҳ доштани иқтисодиёти амрикоӣ ва ҷаҳонӣ зарур арзёбӣ мегардад. Каме дертар, аниқтараш соли 1991 дар ИМА Қонун «Дар бораи коммуникатсия ва компютерҳои баландсуръат»<sup>1</sup> қабул мегардад. Қонуни мазкур бо ташаббуси сенатор Алберт Гор ба вучуд оварда мешавад. Каме дертар А.Гор ёрдамчии президенти ИМА гардида, дар соли 1993 ташаббускори «Нақшаи фаъолияти маъмурияти ИМА дар соҳаи инфрасохтори иттилоотии миллӣ» (The National Information Infrastructure: Agenda for Action) мегардад. Мафҳумҳои «инфрасохтори иттилоотии миллӣ» ва «супермагистрالی иттилоотии мамлакат» бори аввал дар маърузаҳои А.Гор садо додаанд, ки аз ҷониби олимону муҳаққиқон дар солҳои минбаъда мавриди омӯзиш қарор дода мешаванд.

Ҳукумати ИМА таъмин намудани рушди инфрасохтори иттилоотии миллӣ ва инфрасохтори иттилоотии глобалиро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати худ мешуморад. Чи гунае ки дар боло

---

<sup>1</sup> High Performance Computing and Communication Act

таъкид гардид, ИМА соли 1993 дар яке аз ташаббусҳои худ, ки зерини «Инфрасохтори иттилоотии миллӣ: нақша барои фаъолият» самтҳои афзалиятноки рушди ҷомеаи иттилоотиро асоснок намудааст. Дар ҳуҷҷати мазкур қайд мегардад, ки ҳамаи шаҳрвандони ИМА дар ташаккули шабакаи иттилоотии ҷаҳонӣ сахми арзандаи ҳудро мегузоранд. Ба шабакаи иттилоотии ҷаҳонӣ шабакаҳои иттилоотии сатҳашон гуногун, компютерҳои замонавӣ, манбаъҳои иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотию электроние, ки барои дастраси дигарон гардонидани иттилоот хизмат мерасонанд, дохил мешаванд. Дар ИМА инфрасохтори иттилоотии мамлакатро асосан бахши хусусӣ ташаккул медиҳад. Аммо дар ин раванд давлат нақши калидӣ мебозад ва барои ҳамаи шаҳрвандони мамлакат дастрасии иттилоотро бо нархи мувофиқ бояд таъмин намояд.

Соли 1994 вазорати саноати Канада стратегияи «Ташаккули иқтисодиёти инноватсионӣ»-ро пешниҳод намуд, ки дар он роҳу воситаҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои расидан ба ҳадафҳои иқтисодию иҷтимоӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Барои дар амал татбиқ намудани пешниҳодҳои дар стратегияи мазкур ҷойдошта ду барномаи амалӣ қабул мегардад: шабакаи ягонаи иттилоотии Канада барои таҳқиқоти илмӣ, маориф ва рушди саноат (ба вуҷуд овардани шабакаҳои баландсуръат) ва шабакаи омӯзишии SchoolNet<sup>1</sup>.

Барои дар амал татбиқ намудани стратегия ва барномаҳои мазкур нақшаи чорабиниҳои мушаххас таҳия мегардад, ки барои иҷроиши онҳо зиёда аз 30 мақомоти давлатӣ сафарбар карда мешаванд. Бо ин роҳ гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ва иқтисодиёти электронӣ бо истифода аз магистрالي иттилоотии Канада пешниҳод мегардад, ки дар якҷоягӣ бо иштироки давлат, бахши хусусӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ бояд дар амал татбиқ карда мешуд. Дар

---

<sup>1</sup> Building the Information Society: Moving Canada into the 21st Century // Ministry of Supply and Services. - Canada. - 1996.



доираи ин навъи фаъолият ҳадафҳои зерин ташаккул дода шуда буданд:

– таъсиси магистрالي иттилоотии Канада бо роҳи ташкили шароити муосид барои рақобатпазирӣ ва назорати самараноки он, то ки ҷавобгӯи манфиатҳои ҷамъиятӣ бошад, хизматрасониҳои навро ба вучуд оварда, боиси афзун гардонидани сармоя гардад;

– бою ғанӣ гардонидани мундариҷаи хизматрасониҳои иттилоотӣ ва маҳсулоти иттилоотӣ, ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ, ба сатҳи сифатан нав баровардани рушди иқтисодиёт;

– дастраси шахрвандони мамлакат гардонидани афзалиятҳои иқтисодию иҷтимоии ҷомеа. Дар чунин шароит шахрвандон имкон пайдо менамоянд, ки дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ ширкат варзанд;

– баланд бардоштани масъулияти давлат ва дастраси ҳамагон гардонидани хизматрасониҳои он.

Дар тӯли солҳои 1990-2000 аз ҷониби Комиссияи Иттиҳоди Аврупо низ як қатор нақша ҷорабиниҳо ва барномаҳои давлатӣ қабул мегарданд, ки ҳадафи аслии онҳо ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Дар миёни онҳо «Масири аврупоӣ ба сӯи ҷомеаи иттилоотӣ» ҳуҷҷати хеле муҳим мебошад. Инчунин дар ин давра аз ҷониби як қатор давлатҳои дигари тараққикарда ва як зумра давлатҳои рӯ ба тараққӣ низ чунин ҳуҷҷатҳои стратегӣ ба вучуд оварда мешаванд. Аммо Финляндия ва Олмон дар ин самт муваффақияти бештар пайдо менамоянд.

Давлатҳои аврупоӣ дар ин марҳилаи рушду инкишоф ташаккули ҷомеаи иттилоотиро яке аз ҳадафҳои афзалиятноки худ мешумориданд. Онҳо дар самти амалишавии «Масири аврупоӣ ба сӯи ҷомеаи иттилоотӣ» ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидаанд. Дар миёни онҳо муваффақиятҳои зеринро номбар намудан зарур мебошад:

– либерализатсияи соҳаи телекоммуникатсия ба таври самаранок ба роҳ монда мешавад;

– хусусиятҳои иҷтимоии ҷомеаи иттилоотӣ ташаккул дода шуда, дар ин самт ташаббусҳои шахрвандӣ дастгирӣ меёбанд ва онҳо барои рушди ояндаи ҷомеа сафарбар карда мешаванд;

– дар соҳаи маориф нақшаи чорабиниҳои ҷадид таҳия мегардад ва дар он нақш ва мавқеи ТИК хеле баланд бардошта мешавад;

– соҳаи саноати иттилоотӣ ва истехсоли технологияҳои иттилоотӣ дастгирӣ ёфта, то ҳадде рушду инкишоф дода мешаванд, ки стандарти аврупоиро дар миёни стандартҳои дигар дар мавқеи хеле баланд қарор медиҳанд. Чунин омил на танҳо воситаи таъмини рақобатпазирии технологияҳои иттилоотӣ, балки яке аз омилҳои ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ низ ба шумор мерафт;

– барномаҳои гуногуни коркардҳои илмӣ ва таҳқиқоти илмӣ бомуваффақият дар амал татбиқ карда мешаванд;

– Комиссияи Аврупоӣ воситаи муҳимтарини коркарди санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва барномаҳои низомномаҳо доништа шуда, барои гузариш ба ҷомеаи иттилоотии глобалӣ бояд шароитҳои заруриро фароҳам меовард<sup>1</sup>.

Давлатҳои аврупоӣ ба муваффақиятҳои бадастовардаи худ қонеъ нашуда, барои таъмини рушди минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ дар солҳои минбаъда дар назди худ вазифаҳои навбатиро мегузоранд. Ин навбат бо истифода аз иқтидори ТИК беҳтар намудани шарту шароити пешбурди тиҷорат ва ҷорӣ намудани тиҷорати электронӣ ҳадафи асосии онҳо қарор дода мешавад. Барои амалӣ намудани ин мақсад ба роҳ мондани таҳсил ва омӯзиш дар тули ҳаёт зарур доништа мешавад. Дар ин самт давлатҳои аврупоӣ дар бораи «таҳсилот дар ҷомеаи иттилоотӣ» доираи васеи ташаббусҳои ҷомеаи шахрвандиро ҳамачониба дастгирӣ менамоянд.

---

<sup>1</sup> Europe and the global information society. Recommendations to the European Council. May 1994.

Бо мақсади баррасии рушди минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ ва муайян намудани монеаҳои дар ин самт ҷойдошта Комиссияи Аврупои соли 1995 Форуми минтақавиро ташкил менамояд, ки мақсади асосии он зерин назорат қарор додани раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар соҳаҳои гуногун мебошад. Одатан дар доираи фаъолияти Форуми мазкур ба соҳаҳои зерин таваҷҷӯҳи махсус зоҳир карда мешавад:

- мавқеи иқтисодиёт ва шугли аҳоли дар ҷомеаи иттилоотӣ;
- мавқеи арзишҳои муҳимтарини иҷтимоӣ ва демократӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ;
- таъсири ТИК ба хадамоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ;
- вазъи маориф, такмили ихтисос ва таҳсилот дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ;
- вазъи фарҳанг ва ояндаи васоити ахбори омма;
- рушди устувор, рушди технологияҳо ва дар маҷмӯъ рушди инфрасохтори иттилоотии ҷомеа.

Аврупоиҳо чунин мешумориданд, ки агар давлатҳои Аврупо худро бо муҳити ҷадиди иттилоотию коммуникатсионӣ саривақт ва ба таври самаранок мувофиқ гардонидани натавонанд, пас онҳо на танҳо дар назди иқтисодиёти ИМА ва Осиё иқтисодии рақобатпазирии худро аз даст медиҳанд, балки дар ҳудудҳои онҳо истисмори иҷтимоӣ меафзояд. Дар маҷмӯъ масъалаҳои мухталифи рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Аврупо дар аввалин гузориши солони Форуми аврупоӣ таҳти унвони «Шабакҳо барои одамон ва умумиятҳои иҷтимоӣ» пешниҳод гардидаанд<sup>1</sup>.

Бо суръати баланд ворид намудани мактабҳо ба инфрасохтори иттилоотии мамлакат яке аз ҳадафҳои хеле муҳими Комиссияи Аврупоӣ доништа мешавад. Ба мактабҳо дастрас намудани воситаҳои

---

<sup>1</sup> Networks for People and their Communities. Making the Most of the Information Society in the European Union. First Annual Report to the European Commission from the Information Society Forum. June 1996.

нави иттилоотӣ, дар раванди таълим ба таври васеъ мавриди истифода қарор додани барномаҳои гуногуни компютерӣ ва телекоммуникатсионӣ, зиёд намудани истифодабарандагони ТИК, ташаккул додани системаи маориф бо дарназардошти гуногунрангии фарҳангӣ ва забонӣ омилҳое доништа мешаванд, ки барои амалишавии ҳадафи мазкур заминаи мусоид фароҳам меоваранд. Инчунин барои дар амал татбиқ намудани ин мақсад иҷроиши чунин амалҳо низ зарур доништа мешаванд:

- васеъ намудани алоқаҳои байниҳамдигарии шабакаҳои таълимии сатҳи миллӣ ва минтақавӣ;
- ҷоннок намудани рушди маводи таълимӣ ва паҳн намудани онҳо;
- ба омӯзгорон омӯзонидани роҳу усулҳои истифодабарии технологияҳои ҷадид ва усулҳои нави таълим;
- ба иштирокчиёни раванди таълим дар бораи имконият ва иқтидори дастгоҳҳои аудиовизуалӣ ва маҳсулоти электронӣ иттилоотӣ маълумот фароҳам овардан<sup>1</sup>.

Қайд намудан бамаврид аст, ки чунин ташаббусҳо дар аксари давлатҳои тараққикардаи олам аллақай роҳандозӣ гардида истодаанд. Масалан, дар Британияи Кабир «Супермагистрал дар соҳаи маориф», дар ИМА «Саводнокии технологӣ», дар Олмон «Мактабҳо дар шабакаи ягона» ва монанди инҳо ташаккул дода шудаанд.

Дар самти рушди ҷомеаи иттилоотӣ инчунин созмонҳои байналхалқию минтақавӣ, ки бо ташаббуси давлатҳои тараққикардаи олам ба вучуд оварда шудаанд, нақши хеле калон бозидаанд. Масалан, 22 июли соли 2000 дар ҷазираи Окинаваи Ҷопон нишасти «Ҳаштгонаи бузург» баргузор мегардад, ки дар он Хартияи ҷомеаи иттилоотии глобалиро қабул менамоянд. Хартияи мазкур пеш аз ҳама характери гуманитарӣ дорад, аммо муҳимияти ҳуҷҷати мазкур дар он ифода

---

<sup>1</sup> Learning in the Information Society. Action Plan for European education initiative (1996-1998).

меёбад, ки нақши аввалиндараҷаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар рушду инкишофи ҷомеаҳои асри XXI аз ҷониби давлатҳои абарқудрати ҷаҳон эътироф мегарданд. Дар «Хартияи Окинава» қайд мегардад, ки «технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ яке аз омилҳои муҳиме мебошанд, ки дар рушди ҷомеаҳои асри XXI таъсири амиқ мерасонанд. Пеш аз ҳама, истифодаи ТИК ба тарзи ҳаёти одамон, ба раванди таҳсилот ва қору фаъолияти онҳо, инчунин ба раванди муносибатҳои мутақобилаи ҳукумат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ таъсиргузори намуда, дар ин самт инқилоби технологию иттилоотиро ба вуҷуд меоварад»<sup>1</sup>.

Соли 2002 барномаи созмони байналмилалии ЮНЕСКО таҳти унвони «Иттилоот барои ҳамагон» қабул мегардад, ки дар соҳаҳои гуногун, махсусан дар соҳаи иҷтимоӣ дар сатҳи зарурӣ мавриди истифода қарор додани ТИК мақсади асосии он ба шумор мерафт. Баъд аз қабули барномаи мазкур Бонки умумиҷаҳонӣ маблағгузори намудани лоиҳаҳоеро, ки барои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ нигаронида шудаанд, оғоз менамояд.

Бо ташаббуси СММ дар ду марҳила: аввал соли 2003 дар Женева ва сипас соли 2005 дар Тунис воҳӯрии сатҳи олии дар шакли Саммити байналмилалӣ оид ба масъалаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ баргузор мегардад. Дар воҳӯрии соли 2003 баъди қабули нақшаи чорабиниҳо воҳӯрии ҳамасолаи сатҳи олии оид ба масъалаҳои ҷудоғонаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ ба мувофиқа мерасад. Воқеан ҳам саммити мазкур дар рушди минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ таъсири амиқ расонидааст. Дар воҳӯрии мазкур намояндагони сатҳи олии 175 мамлақати олам ва махсусан роҳбарони зиёда аз 50 давлат ширкат меварзанд. Дар анҷоми воҳӯрии дар шаҳри Женева баргузоргардида иштирокчиён эълонияи «Соҳтани ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун масъалаи нав дар ҳазорсолаи

---

<sup>1</sup> Окинавская Хартия глобального информационного общества: принята на острове Окинава 22 июля 2000 г. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html> (дата обращения: 15.01.2018 г.).

навин»-ро қабул менамоянд. Дар банди 46 эълomiaи мазкур таъкид мегардад, ки «давлатҳо дар сохтмони ҷомеаи иттилоотӣ бояд фаъолona иштирок намоянд ва нисбат ба амалҳои яксамта, ки ба меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ва бо муқаррароти СММ мувофиқат намекунанд, чораҳои зарурӣ андешанд»<sup>1</sup>.

Соли 2006 Форуми байналмиллалӣ оид ба идоранамоии интернет баргузор карда мешавад. Ҳарчанд форуми мазкур аввалин ҷамоиши сатҳи байналмилалӣ оид ба идоранамоии интернет дар ҳалли ин масъала амалан ҳеҷ масъалаеро ҳал накарда бошад ҳам, он заминаи асосии баргузори чунин ҷамоишҳо гардид. Минбаъд ҳамасола дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ форумҳои гуногун оид ба идоранамоии шабакаи интернет баргузор мегардад, ки ҳадафи асосии он дар самти зарурӣ ба роҳ мондани истифодаи интернет, назорат ва танзими он, рушди минбаъдаи он ва дар ниҳоят барои рушди инсоният равона намудани иқтисори шабакаи интернет мебошад. Ҳамчунин соли 2006 Асамблеяи Генералии СММ дар эълomiaи худ рӯзи 17 майро Рӯзи байналмилалӣ ҷомеаи иттилоотӣ эълон менамояд<sup>2</sup>.

Аллакай дар ибтидои асри ХХI як қатор давлатҳои пешрафта Консепсияҳои миллии ҷомеаи иттилоотиро ташаккул додаанд, ки дар заминаи он рушди ҷомеаи худро марҳила ба марҳила таъмин менамоянд. Чунин консепсияҳо дар ИМА, Британияи Кабир, Канада, Финляндия, Фаронса, Ҷопон, Италия, Олмон ва Дания ташаккул дода шуда, қабул гардидаанд. Ҳар як мамлакат консепсияи рушди ҷомеаи иттилоотии худро бо назардошти шароитҳои мушаххаси мавҷуда ташаккул додааст. Дар раванди коркарди консепсияи мазкур дар кадом зинаи рушду инкишоф қарор доштани инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии мамлакат, базаи ҳуқуқӣ, саноати

---

<sup>1</sup> Построение информационного общества – основная задача в новом тысячелетии [электронный ресурс]. URL: [http://www.itu.int/net/wsis/outcome/booklet/declaration\\_Bru.html](http://www.itu.int/net/wsis/outcome/booklet/declaration_Bru.html) (дата обращения: 04.04.2018 г.)

<sup>2</sup> Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 27 марта 2006 года. Резолюция A/RES/60/252.

иттилоотӣ, технологияҳои мавҷуда ба инобат гирифта мешаванд. Таҳлили барномаҳои давлатӣ ва концепсияҳои мавҷуда нишон медиҳанд, ки ҳарчанд онҳо аз рӯи шаклу мазмун аз ҳамдигар тафовут дошта бошанд ҳам, моҳиятан ҷавҳари асосии ҷомеаи иттилоотиро ифода менамоянд. Асоси ҳар як концепсияи мазкурро чунин баррасие ташкил менамояд, ки ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар зери таъсири насли нави технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба амал меояд. Чунин ҳолат бо мақсади мутобиқшавии мамлакат ба ҷаҳонишавии бозор ва нигоҳ доштани рақобатзирии иқтисодӣ чӣ дар дохили мамлакат ва чӣ дар арсаи байналхалқӣ роҳандозӣ мегардад. Барои таъмини рушди бомароми ҷомеаи иттилоотӣ талошҳои созанда ва батанзимдарорандаи давлат хеле зарур мебошад. Зеро маҳз давлат ҳамчун институти марказии системаи сиёсӣ ва соҳиби ҳокимияти олий метавонад манфиатҳои кулли ҷомеаро ҳимоя намояд.

Таҳлили таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ имкон медиҳад, ки вобаста ба принципҳои асосии концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ чунин ҳолатҳоро номбар намоем:

1. Ташаккули концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ барои ҳар як мамлакат ба он хотир зарур мебошад, ки он воситаи баланд бардоштани рақобатпазирии мамлакат дар бозорҳои ҷаҳонӣ ба шумор рафта, ба шаҳрвандони мамлакат имконият медиҳад, ки дар асри иттилоотӣ донишҳои ба талаботи даври замон ҷавобгӯро аз худ намуда, мавқеи иҷтимоии худро дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доранд.

2. Барномаҳо, стратегияҳо ва концепсияҳои ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ ҳама вақт ва дар ҳама шароит аз ҷониби давлат қабул мегарданд ва барои таъмини рушди соҳаҳои мушаххас нигаронида мешаванд. Аммо дар амалияи ҷамъиятӣ дидан мумкин аст, ки саноати иттилоотӣ ва технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби бахши хусусӣ ба вуҷуд оварда мешаванд ва рушду инкишофи онҳо дар асоси қонуниятҳои иқтисодӣ, аз ҷумла дар заминаи меъёри рақобат таъмин

мегардад. Чи қадаре ки дар ҷомеа таваҷҷӯҳ ба истифодабарии технологияҳои ҷадиди иттилоотӣ коммуникатсионӣ бештар гардад, рақобати ба вучуд овардан ва паҳн намудани он низ меафзояд. Давлатҳо ба воситаи барномаҳо ва стратегияҳо ин равандро метавонанд тақвият бахшанд.

3. Дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти худ, барои дастраси ҷомеа гардонидани системаҳои иттилоотӣ, ба таври хубтару беҳтар ба роҳ мондани пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ва дар ниҳояти кор барои таъмини шаффофияти фаъолияти ҳукумат ва дар шакли нав ташаккул додани муносибатҳои мутақобилаи байни давлат ва ҷомеа аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии замони муосир ба таври васеъ истифода менамоянд.

4. Ҷомеаи иттилоотӣ дар самти рушди ниҳодҳои демократӣ, ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва хубтару беҳтар амалӣ гардидани назорати ҷамъиятӣ имкониятҳои васеъро ба вучуд меоварад.

5. Хусусиятҳои глобалии ҷомеаи иттилоотӣ ва раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотии глобалӣ тақозои онро менамояд, ки давлатҳо дар сиёсати дохилӣ ва махсусан сиёсати хориҷии худ меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқиро риоя намоянд. Зеро дар шароити ҷаҳонишавӣ масъалаи ҳамкориҳои байналхалқии давлат барои таъмини рушду инкишофи минбаъдаи давлат хеле аҳамиятнок мегардад.

6. Нақши давлат дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ хеле калон аст. Давлат бояд барои ба вучуд овардани базаи меъёрию ҳуқуқии ин соҳа талош варзида, риояи иҷроиш ва риояи онҳоро таъмин намояд. Инчунин дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доштани рақобати соҳаи саноати иттилоотӣ, ташаккули системаи маориф, ҷоннок намудани фаъолияти субъектҳои ҷамъиятӣ, анҷом додани корҳои илмию таҳқиқотӣ,



барқарор намудани робитаҳои гуногун ва оғоз бахшидан ба ҳамкориҳои байналхалқӣ маҳз аз иродаи давлат вобаста мебошанд.

7. Пеш аз ҳама, концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ характери иҷтимоӣ дорад. Зеро дар концепсияи мазкур ба масъалаҳои хубтару беҳтар намудани пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ, рушди таҳсилоти фосилавӣ, беҳтар намудани хизматрасониҳои тиббӣ, бо ёрии ТИК ба роҳ мондани хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва ғ. тавачҷуҳи бештар дода мешавад.

8. Дар концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ ба ҳеҷ як технологияи мушаххас афзалияти бештар ва ё диққати бештар дода намешавад. Танҳо таъкид мегардад, ки иқтидори ТИК бояд барои таъмини рушду инкишофи соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ истифода бурда шавад.

9. Дар баъзе аз мавридҳо концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ бо концепсияи рушди устувор алоқаманд гардонида мешавад. Бинобар сабаби характери глобалӣ доштани концепсияи рушди устувор, дар заминаи он имкониятҳои пайдо мегарданд, ки давлатҳои рӯ ба тараққиро бо тамаддуни технологияи ҷаҳонӣ мепайванданд. Масалан, интиқоли технологияҳои гуногун дар сартосари ҷаҳон, дастрасӣ пайдо намудани одамон ба системаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ ва ғ. ба онҳо мисол шуда метавонанд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таҷрибаи муайян намудан ва баҳогузорӣ кардани дастоварду муваффақиятҳои давлатҳои алоҳида нақши хеле муҳим бозидаанд. Дар тӯли ду даҳсолаи охир як қатор созмонҳои минтақавию байналмилалӣ бо ташаббуси давлатҳои мутараққӣ шохиси ҷомеаҳои иттилоотӣ ва дар самти рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ рейтингҳои солонаи онро ба роҳ мондаанд. Одатан ҳангоми таҳияи шохисҳои мазкур ба масъалаи тавсеаи ТИК, сатҳу сифати истифодабарии онҳо дар соҳаҳои тиҷорат, хоҷагидорӣ ва идоракунии давлатӣ тавачҷуҳи бештар дода мешавад. Айни замон шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ

(E-Government Readiness Index), шохиси омодагии шабакавӣ (Network Readiness Index – NRI), шохиси имкониятҳои рақамӣ (Digital opportunity index, DOI), шохиси омодагии электронӣ (e-readiness) ва шохиси рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ маълуму машҳуранд<sup>1</sup>. Тӯли чанд соли охир тибқи нишондодҳои шохисҳои мазкур чунин давлатҳо ба монанди Кореяи Ҷанубӣ, Сингапур, Австралия, Зеландияи Нав, Фаронса, Британияи Кабир, Нидерландия, Дания, ИМА ва Ҷопон дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ ва ҳукумати электронӣ ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидаанд.

Таҳлили раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар мисоли давлатҳои гуногун нишон медиҳад, ки аллакай раванди миллигардонии шабакаи интернет ба амал омада истодааст ва давлатҳои гуногун сиёсати иттилоотии худро бо роҳу усулҳои гуногун татбиқ намуда истодаанд. Ин аст, ки як қатор муҳаққиқон моделҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотиро нишон додаанд. Аз ҷумла, модели амрикоӣ, модели Сингапур, Финландия ва ғ.<sup>2</sup> Олими рус Вершинская О.Н. моделҳои ғарбӣ ва шарқии ҷомеаи иттилоотиро аз ҳам фарқ намудааст. Ҷомеаҳои иттилоотии континенталӣ ва англо-амрикоӣ ба моделҳои ғарбӣ ва ҷомеаҳои иттилоотии ҷопонӣ, хитой ва давлатҳои рӯ ба тараққи осеёӣ ба модели шарқӣ дохил карда шудаанд<sup>3</sup>. Муҳаққиқони мазкур муътақиданд, ки муваффақияти меъёрҳои ҷоринамудаи давлатҳо аз як қатор омилҳо, пеш аз ҳама аз мувофиқати онҳо бо арзишҳои фарҳангию иҷтимоии ҷомеа вобаста мебошад. Бинобар ин, як қатор давлатҳо дар баробари ҷорӣ намудани меъёрҳои нави рафтор инчунин ба масъалаи тағйир додани маърифати

---

<sup>1</sup> Мақсади таҳияи шохисҳои мазкур, хусусиятҳои онҳо ва аз рӯи кадом нишондод тартиб додани рейтингҳои давлатҳо дар зербоби дуҷуми боби сеюм ба таври муфассалтар баррасӣ гардидаанд.

<sup>2</sup> Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояние: Финская модель / Пер. с англ. А.Калинина, Ю.Подороги. –М.: Логос, 2002. – 219 с.

<sup>3</sup> Вершинская О.Н. Существующие модели построения информационного общества // Информационное общество. – 1999. –№3. –С.53-58.

иттилоотию технологии аҳолии худ низ тавачҷӯҳи аввалиндараҷа зоҳир намудаанд.

Дар гузориши Ассамблеяи Генералии СММ аз 16 майи соли 2011 дастрасӣ ба интернет ба яке аз ҳуқуқҳои бунёдии инсон мансуб доништа мешавад. Маҳдуд намудани дастрасии одамон ба шабакаи интернет ва монеа эҷод намудан дар самти паҳншавии иттилоот вайрон намудани ҳуқуқи инсон эътироф мегардад<sup>1</sup>. Ба андешаи як қатор коршиносон, дар шароите, ки зиёда аз 20% аҳолии мамлакат ба шабакаи интернет агар дастрасӣ пайдо намуда бошанд, аллақай дар ин кишвар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ оғоз гардидааст. Зеро дар давлатҳои тараққикарда зиёда аз 78% аҳоли, дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ 31% аҳоли ва дар 48 давлате, ки СММ онҳоро ба кишварҳои қафомонда шомил намудааст, ҳамагӣ 5% аҳоли ба шабакаи интернет дастрасӣ доранд. Аммо сол то сол зиёд гардидани шумораи истифодабарандагони шабакаи интернет ба мушоҳида мерасад, ки ин тамоюлот барои ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотии глобалӣ заминаи муосид фароҳам меоварад. Барои мисол танҳо соли 2014 шумораи истифодабарандагони интернет дар ҷаҳон 6,6% зиёд гардидааст. Аз ҷумла дар давлатҳои тараққикарда 3,3% ва дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ 8,7% -ро ташкил медиҳад<sup>2</sup>. Дар ояндаи наздик компютери фардӣ, шабакаи интернет ва технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ воситаҳои ҳатмӣ ва зарурии пешбурди қору ҷаҳолият ба шумор мераванд. Аммо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар давраи гузариш қарор дорад, раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ каме бештар тӯл мекашад. Махсусан, дар сатҳи зарурӣ ташаккул ёфтани ин навъи ҷомеа аз насли оянда вобаста мебошад. Аниқтараш, наврасону ҷавононе, ки тарзи истифодаи технологияҳои

---

<sup>1</sup> Положихина М.А. Изменение организации государственного управления при переходе к информационному обществу / М.А. Положихина // Экономические и социальные проблемы России. –2015. –№5. –С.19.

<sup>2</sup> Measuring the information society 2014 // Report / ITU – Geneva, 2014. – 270 p. – Mode of access: [http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2014/MIS\\_2014\\_without\\_Annex\\_4.pdf](http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2014/MIS_2014_without_Annex_4.pdf)

иттилоотию коммуникатсионии замони муосирро медонанд, дар оянда баъди оғоз намудани фаъолияти касбии худ дар соҳаҳои гуногуни ҷомеа дигаргуниҳои сифатиро ба амал меоранд.

Яке аз паҳлуҳои дигари ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ, ки дар рушди он нақши давлатро дидан мумкин аст, ин идоранамоии раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Зеро идора намудани равандҳои гуногуни ҷомеа, аз ҷумла раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ доимо дар маркази диққати ҳокимияти давлатӣ қарор доранд. Таҳлили таҷрибаи давлатҳои тараққикардаи олам нишон медиҳад, ки ҳангоми идора намудани ҷомеаи иттилоотӣ дар маркази диққат инсон қарор дода мешавад. Вобаста ба ин чунин андешае ташаккул дода мешавад, ки ҷомеаи нав дар муқоиса бо ҷомеаи пештар мавҷуда мавҷудияти инсонҳоеро тақозо менамояд, ки онҳо фаъолнокии бештар дошта бошанд. Танбалӣ, бемасъулиятӣ, ноухдабароӣ ва ғ. рафторҳои инсоние мебошанд, ки дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ҳалал мерасонанд. Ҷомеаи иттилоотӣ барои ташаккулёбии худ, пеш аз ҳама, шахсони эҷодкор ва масъулиятнок, коллективҳои меҳнатии фаъол, муассисаи ба шабакаи ягона пайвастгардида, доираи васеи истехсолот, фаъолнокии меҳнатиро талаб намуда, то андозае дар ин раванд заминаҳои мусоид фароҳам меоварад. Аммо дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва қонеъсозии талаботи он давлат нақши калидӣ мебозад.

Худи соҳаи идоракунии давлатӣ низ дар заминаи муносибатҳои байнишабакавӣ фаъолияти худро ба роҳ монда, масъалаҳои худро дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотию компютерӣ ба роҳ мемонад. Дар замони муосир, ки онро асри иттилоотӣ низ меноманд, дар раванди идоракунии давлатӣ истифода гардидани технологияҳои иттилоотию компютерӣ ба масъалаи аввалиндараҷаи давлат табдил меёбад. Дар давлатҳои тараққикардаи олам як қатор моделҳои байнишабакавии идоракунии давлатиро дидан мумкин аст, ки онҳо

мухити иттилоотию коммуникатсионии ин соҳаро фаро мегиранд: таҷдиди назар намудани маъмурият; ба таври электронӣ ба роҳ мондани тақсимои неъматҳои моддӣ; ба таври электронӣ дастраси одамон намудани иттилооти мақомоти ҳокимияти давлатӣ; ташаббусҳои давлат дар соҳаи хизматрасониҳои иттилоотӣ; дар байни мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба роҳ мондани мубодилаи иттилооти электронӣ оид ба чамбоварии андоз, ҳисоботҳо, пардохтҳо ва ғ.; шабакаҳои давлатии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ғ.<sup>1</sup>

Ҳамин тариқ, мақомоти давлатии кишварҳои тараққикардаи олам дар самти таъмини рушди инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ мавқеи марказиро ишғол намудаанд. Бинобар ин, омӯзиши таҷрибаи онҳо ва дар заминаи ин омӯзиш таҳия намудани тавсия ва пешниҳодҳо барои таъмини рушди ҷомеаи Тоҷикистон хеле аҳамиятнок аст.

## **2.2. Истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ**

Хусусияти фарогирандаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва бо суръати баланд паҳн гардидани онҳо дар соҳаҳои гуногун боиси он гардид, ки дар ибтидои солҳои 1990 давлатҳои тараққикардаи олам барои рушди ҷомеаи иттилоотӣ барномаҳои давлатӣ ва стратегияҳои миллӣ қабул намуданд. Дар ин марҳилаи рушди инкишоф дар раванди фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ яке аз воситаҳои ташаккулдиҳии системаи идоракунии давлатӣ ва сиёсати давлатӣ дониста шуд. Зеро баланд гардидани самаранокии системаи идоракунии давлатӣ аз иқтисоди техникаю технологӣ ва аз сатҳу сифати истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) вобастагии

---

<sup>1</sup> Камарали А.В. Специфика управления информационным обществом / А.В. Камарали // Сборник конференций НИЦ Социосферы: Выпуск 25. – Донецк, 2014. – С.174.

калон дошт. Зарурияти истифодаи ТИК дар раванди идоракунии давлатӣ ва дар асоси онҳо ташаккул додани системаи идоракунии давлатӣ бо шарту шароитҳои баамаломада алоқамандии зич дорад.

Бояд гуфт, ки дар ибтидои асри XX дар ташкили идоракунии давлатӣ назарияи ратсионалию бюрократӣ афзалияти бештар дошт. Идеяхои асосии назарияи мазкур аз ҷониби М.Вебер ва В.Вилсон ташаккул дода шуда буданд, ки идеяҳои мазкур чунин ҳолатҳоро ифода менамуданд:

– хусусияти касбӣ доштани хизматӣ давлатӣ (афзалияти бештар ба онҳое дода мешавад, ки маълумоти касбию соҳавӣ доранд ва дар соҳаи хизмати давлатӣ соҳибтаҷриба мебошанд);

– хусусияти ғайришахсии хизмати давлатӣ (ваколатҳо на ба шахсони алоҳида, балки ба мансабҳо ва вазифаҳои роҳбарикунанда тааллуқ доранд);

– хусусияти расмӣ доштани идоранамой (фаъолияти бонизоме, ки дар асоси санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад);

– шакли махсуси ташкили системаи идоранамой – характери иерархӣ доштани идоранамой, ба таври вертикалӣ тақсим шудани ваколатҳо;

– шакли махсуси идоранамой – дар асоси назорати давлатӣ ба роҳ мондани идоранамоеи бевосита (маъмурӣ);

– интихоб ва ҷобачогузориҳои кадрҳо аз рӯи зинаҳои касбӣ ва бо дарназардошти хизматҳои арзанда ва меҳнати шоистаи кормандон<sup>1</sup>.

Бояд гуфт, ки аллакай дар нимаи дуюми асри XX дар низоми идоракунии давлатҳои рӯ ба тараққи он замон як қатор падидаҳои манфӣ, аз ҷумла паст гардидани боварии аҳоли ба самаранокии системаи идоракунӣ ба амал омаданд, ки чунин вазъият аз коҳишёбии самаранокии идоракунии бюрократӣ дарак меод. Дар таҳқиқоти як гурӯҳ олимони чунин вазъият «буҳрони давлатҳои бюрократӣ»

---

<sup>1</sup> Соболев Н.А. Влияние социальной философии на построение системы государственного управления. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2014. – С.33.

муаррифӣ гардидаанд<sup>1</sup>. Сиёсатшиносону ҷамеашиносон ва махсусан сиёсатмадорону арбобони сиёсӣ бо дарназардошти вазъияти баамаломада ба ташаккулдиҳию ислохоти системаи идоракунии давлатӣ машғул гардидаанд. Бинобар ин, дар системаи идоракунии давлатӣ мавриди истифода қарор додани ТИК ва ташаккулёбии концепсияи «New Public Management» (NPM) яке аз аввалин қадамҳои ба талаботи даври замон мутобиқ гардонидани системаи идоракунии давлатӣ ба шумор мераванд<sup>2</sup>. Пайдоиш ва ташаккулёбии концепсияи «New Public Management» (NPM) ба солҳои 70-уми асри XX рост меояд. Дар доираи ин навъи идоракунӣ давлат ҳангоми пешниҳод намудани хизматрасониҳои мухталиф ба аҳоли ва соҳаи тиҷорат технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро бояд ба таври васеъ истифода менамуд. Аввалин маротиба мавриди истифода қарор додани компютерҳои фардӣ, аввалин барномаҳои компютерӣ ва пайдоиши шабакаи Интернет дар раванди идоракунии давлатӣ ба таври васеъ истифода намудани ТИК-ро имконпазир гардонид.

Ба андешаи аксари муҳаққиқон чунин тамоюлот бори аввал дар ИМА ба амал омадааст. Масалан, соли 1993 ёрдамчи президент ИМА А.Гор дар гузориши танқидии худ зери унвони «Вазъияти идоракунии давлатӣ» ҳукумати Амрико ро даъват менамояд, ки «маданияти идоракунии давлатӣ»-ро тағйир диҳанд. Ба андешаи ӯ, барои амалӣ намудани ин мақсад «оптимиз» ва «муоширати самаранок» кафили муваффақият ба шумор мераванд. Роҳбарони дорони маданияти нав бояд оптимизми ҷамъиятиро ташаккул меоданд. Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ бошанд бояд муоширати самаранокро ба вуҷуд меоварданд. Ба андешаи А.Гор, маҳз бо ин роҳ баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва коҳиш додани

---

<sup>1</sup> Оболонский А.В. Кризис бюрократического государства: Реформы государственной службы: международный опыт и российские реалии. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2011. – С.12-32.

<sup>2</sup> Сморгун Л.В. От электронного государства к электронному правлению: Смена парадигмы // Политическая наука: Сб. науч. тр. – М., 2007. – № 4. – С. 25.

харчи маблағҳо имконпазир мегардад. Умуман, дар гузориши худ А.Гор технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро калиди ҳалли хама гуна мушкилот, аз ҷумла ҳалли мушкилоти идоракунии давлатӣ медонист<sup>1</sup>.

Раванди ислоҳоти идоракунии давлатию ҷамъиятӣ дар ИМА минбаъд дар асоси истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ва дигаргун намудани сохтори ҳукумат амалӣ карда мешавад. Муносибати мутақобилаи ҳукумат ва шаҳрвандон дар заминаи технологияҳои иттилоотӣ ба роҳ монда шуда, он дар шакли ба шаҳрвандон пешниҳод намудани хизматрасониҳои электронӣ ташаккул дода мешавад. Дар ҳамин марҳилаи рушду инкишоф дар як қатор давлатҳои олам, аз ҷумла Ҷопон, Фаронса, Британияи Кабир, Олмон ва ғ. низ дар заминаи концепсияи «New Public Management» (NPM) ва истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ раванди ислоҳоти маъмурӣ амалӣ карда мешавад.

Дере нагузашта концепсияи «New Public Management» (NPM) аз ҷониби як қатор муҳаққиқон мавриди танқид қарор мегирад. Пеш аз хама, онҳо таъкид менамоянд, ки дар раванди амалишавии концепсияи мазкур рафтори хизматчиёни давлатӣ ба дигаргуниҳои сифатӣ дучор гардида, онҳо дар фаъолияти худ аз манфиатҳои умумимиллӣ дида, бештар ба манфиатҳои тичоратӣ таваҷҷӯҳи бештар медиҳанд. Ҷонибдорони «давлати муқтадир»<sup>2</sup> амалишавии концепсияи мазкурро

---

<sup>1</sup> Трахтенберг А.Д. «Открытое правительство»: новая коммуникативная стратегия в государственном управлении или новая административная идеология? // Социокультура и коммуникативные стратегии информационного общества: Тр. Междунар. научно-практической конференции. – СПб., 2014. – С.148–149.

<sup>2</sup> Дар илмҳои сиёсӣ ва фалсафаи сиёсат аз ҷониби як қатор муҳаққиқон концепсияи «давлати минималӣ» ва концепсияи «давлати максималӣ» ташаккул дода шудаанд. Концепсияи давлати минималӣ одатан аз ҷониби неолибералистон (либертаристон ва комунитаристон) ташаккул дода шуда, давлатеро минималӣ муаррифӣ менамояд, ки он танҳо ба ҷамъоварии андоз, таъмини тартиботи ҷамъиятӣ, амнияти миллий ва волоияти қонун машғул мегардаду бас. Онро баъзан давлат ҳамчун посбони шабона низ меноманд. Яке аз хусусиятҳои муҳими давлати минималӣ дар сатҳи паст қарор доштани даҳолати давлатӣ ба соҳаҳои гуногуни ҷомеа, аз ҷумла ба баҳши хусусӣ мебошад. Аммо давлати максималӣ аз ҷониби марксистон ва консерваторон ташаккул дода шуда, мувофиқи он давлат бояд пурра ва ё қисман соҳаҳои ҳаётан муҳими ҷомеаро дар зериназорати худ қарор дода, ҳатто монополияи соҳаҳои мазкурро низ баъзан ҷоиш мещуморад.



барои рушди ояндаи мамлакат хеле хатарнок арзёбӣ намуда, таъкид менамуданд, ки дар шароити ба чузъҳои гуногун тақсим намудани мақомоти давлатӣ паст гардидани самарнокии идоракунии давлатӣ ба амал омада, боиси афзоиш ёфтани коррупсия мегардад. Бояд таъкид намуд, ки дар шароити амалишавии концепсияи «New Public Management» (NPM) давлат ҳамчун институти марказии системаи сиёсӣ танҳо барои таъмин намудани хизматрасониҳои давлатӣ бояд шароити мусоид фароҳам меовард. Ин буд, ки як қатор муҳаққиқон дар чунин шаклу мазмун қорӣ гардидани ислоҳоти системаи идоракунии давлатиро эътироф намекарданд. Ба андешаи онҳо, беҳтар намудани сатҳи сифати хизматрасониҳои давлатӣ бояд яке аз вазифаҳои давлат шуморида шавад<sup>1</sup>. Бинобар ин, меъёрҳои концепсияи «New Public Management» (NPM) барои идора намудани ҷомеа механизми универсалӣ ба шумор нарафта, балки яке аз воситаҳои баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои давлатиро ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, меъёрҳои концепсияи мазкур вобаста ба шароитҳои баамаломеа танҳо дар мавридҳои зарурӣ ва он ҳам бошад дар як давраи муайян метавонад истифода бурда шавад. Ба андешаи олими рус Сморгунов Л.В., идеологияи ислоҳоти маъмурӣ дар заминаи концепсияи «New Public Management» (NPM) муваффақияти бештар пайдо накард. Зеро он хеле маҳдуд буд ва ҳамаи паҳлуҳои идоракунии давлатию ҷамъиятиро фаро гирифта наметавонист<sup>2</sup>.

Дар охири солҳои 1990 ва ибтидои солҳои 2000 вобаста ба принсипҳои ташкили идоракунии давлатӣ муносибати нав ба вучуд оварда мешавад, ки онро «Good Governance», яъне идоракунии хуб ва ё дар сатҳи зарурӣ ба амал баровардани идоракунии давлатӣ номидан мумкин аст. Сиёсатшиноси амриқоӣ Марк Бевир «Good Governance»-ро назарияи шабакаҳои электронӣ номидааст ва онро бо концепсияи «New

---

<sup>1</sup> Соболев Н.А. Влияние социальной философии на построение системы государственного управления. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2014. – С.12.

<sup>2</sup> Сморгунов Л.В. От электронного государства к электронному правлению: Смена парадигмы // Политическая наука: Сб. науч. тр. – М., 2007. – № 4. – С. 21.

Public Management» (NPM) як намешуморад<sup>1</sup>. Аммо як қатор олимони назарияи «Good Governance»-ро консепсияи «пост-NPM» муаррифӣ намудаанд.

Гузариш аз мафҳуми «government» (хукумат) ба мафҳуми «governance» (идоракунии) низ сабабҳои худро дошт. Чунин принсипи ташкили идоракунии давлатӣ на танҳо муносибати байни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳокимияти давлатӣ, балки муносибати байниҳамдигарии сохторҳои давлатиро низ ба дигаргуниҳои сифатӣ бояд рӯ ба рӯ менамуд. Дар шароити амалишавии принсипҳои «Good Governance» фаъолияти мақомоти давлатӣ чунин хусусиятҳоро бояд соҳиб мегардид:

- фаъолияти шаффоф ва кушода;
- фаъолияти аз ҷониби шаҳрвандон назоратшаванда;
- фаъолияти пурсамар;
- беҳтар гардидани волоияти қонун;
- иштироқи шаҳрвандон дар раванди идоракунии давлатӣ ва корҳои ҷамъиятӣ;
- ба роҳ монда шудани муносибатҳои мутақобила дар асоси шабакаҳои байниидорӣ (network);
- дар раванди ҳалли масъалаҳои ҷамъиятӣ таъмин намудани иштироқи шаҳрвандон ва бахши хусусӣ<sup>2</sup>.

Каме дертар дар зери таъсири рушди бемайлоии технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва баланд гардидани иқтидори имконияти техникаю технологии онҳо консепсияи «e-government» (хукумати электронӣ) ташаккул меёбад ва дере нагузашта дар ҷаҳони капитализм ва давлатҳои демократӣ шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо менамояд. Баъди ташаккулёбии консепсияи мазкур маълум гардид, ки дар раванди идоракунии давлатӣ мавриди истифода қарор гирифтани технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ на ҳамчун механизми

---

<sup>1</sup> Бефир М. Управление: очень краткое введение / Пер. с англ. Порецковой А. – М.: Дело, 2015. – С.148.

<sup>2</sup> Соболев Н.А. Влияние социальной философии на построение системы государственного управления. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2014. – С.49.

ислохоти маъмурӣ баррасӣ гардад, балки ин раванд воситаи гузариш аз як модел ба модели дигари идоракунии давлатӣ доништа шавад. Масалан, дар зери таъсири ТИК ба амал омадани концепсияи «New Public Management» (NPM), дар заминаи он ташаккул ёфтани назарияи «Good Governance» ва ниҳоятан ба вучуд омадани концепсияи «e-government» (ҳукумати электронӣ) воқеияти даври замон ва гузариш аз як модели идоракунӣ ба модели дигари онро ифода менамояд<sup>1</sup>.

Мафҳуми «ҳукумати электронӣ» дар забони тоҷикӣ ҳангоми тарҷумаи мафҳуми «electronic government» ё худ «e-government» пайдо гардидааст. Дар бораи ҳукумати электронӣ бори аввал дар ибтидои солҳои 1990 дар ИМА андешаронӣ намудаанд. Махсусан дар давраи ҳукмронии Билл Клинтон пешрафти шабакаи интернет ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар ИМА ба авҷи аъло расонида мешавад. Роҷеъ ба мазмуну моҳияти ҳукумати электронӣ то ҳанӯз андешаи ягонаи аз ҷониби ҳама эътирофшуда мавҷуд нест. Муҳаққиқон бо назардошти омилҳои иқтисодию иҷтимоӣ, техникаю технологӣ, сиёсию идеологӣ мазмуну мундариҷаи онро ба таври гуногун шарҳ медиҳанд. Таҳлили санадҳои меъёрию ҳуқуқии байналхалқӣ нишон медиҳад, ки зери мафҳуми ҳукумати электронӣ ҳузури давлат дар шабакаи интернет фаҳмида мешавад. Яъне, дар ин мазмун мавҷудияти интернет-портал ва ё системаҳои иттилоотии мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар назар дошта мешавад. Роҷеъ ба ин масъала, андешаи ҷолиберо муҳаққиқи рус М.С.Вершинин пешниҳод намудааст. Ба андешаи ӯ, ҳукумати электронӣ «низоми муколамаи давлат ва аҳоли бо истифода аз шабакаи интернет» мебошад<sup>2</sup>. Дар чунин маврид дар заминаи истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ тағйирёбии шакли идоракунии давлатӣ ва дар

---

<sup>1</sup> The role of responsive and accountable public governance in achieving the millennium development goals and the post-2015 development agenda // Официальные отчеты / ООН. Комитет экспертов по государственному управлению. – Нью-Йорк, 2013. – С.31.

<sup>2</sup> Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С. Вершинин. –СПб., 2001. –С.89.

шакли чадид ба роҳ мондани муносибатҳои мутақобилаи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар назар дошта мешавад.

Бо гузашти як муддати муайян дар амалия ва назарияи идоракунии давлатӣ фаҳмиши маҳдуд ва фаҳмиши васеи мафҳуми ҳукумати электронӣ ба вучуд омад. Гурӯҳи аввали олимон дар зери мафҳуми «ҳукумати электронӣ» ташаккулдиҳии идоракунии давлатиро дар назар доштанд, ки он бояд дар заминаи истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ амалӣ мегардид ва дар ниҳояти қор дар самти пешниҳод намудани хизматрасониҳои давлатӣ ба аҳоли самаранокии он баланд бардошта мешуд. Ба ақидаи гурӯҳи дуюми олимон, ҳукумати электронӣ дар баробари тағйирёбии муносибатҳои дохилии мақомоти давлатӣ, инчунин дигаргуншавии муносибати давлат ва ҷомеаро низ дар бар мегирад. Масалан, ба андешаи А.А. Сваруп ва М.Ю. Павлютенкова, дар мазмуни маҳдуд шарҳ додани мазмуни ҳукумати электронӣ ва танҳо ба соҳаи идоракунии давлатӣ алоқаманд намудани он одатан хоси ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Аммо дар мазмуни васеъ ҳукумати электронӣ масъалаҳои зиёдеро дар бар мегирад, ки дар амал татбиқ гардидани онҳо дар ниҳояти қор боиси рушди ҷомеаи иттилоотӣ мегардад. Чунончӣ, ба инобат гирифтани иқтидори ТИК, тасаввур гардидани ҷомеаи қушоди шаҳрвандӣ ҳамчун арзиши сиёсӣ ҷамъиятӣ, истифодаи ТИК барои қонун намудани ниёзҳои шаҳрвандон, истифодаи ТИК барои баланд бардоштани нишондодҳои иқтисодӣ ва самаранокии истеҳсолот, дастрас гардонидани иттилоот барои назорати ҷамъиятӣ ва ташаббусҳои шаҳрвандӣ масъалаҳои мебошанд, ки амалишавии онҳо бо рушди ҳукумати электронӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ алоқамандии зич доранд<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Павлютенкова М.Ю., Сваруп А.А. Социально-политические аспекты концепции «Электронного правительства» // Технологии информационного общества - Интернет и современное общество: труды VII Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 10-12 ноября 2004 г.). СПб., 2004. –С.9-193-195.

Моҳияти мафҳуми «ҳукумати электронӣ» дар Ғарб, махсусан дар ИМА ва Британияи Кабир дар маҷмӯъ бо рушду инкишоф ва баланд гардидани самарнокии фаъолияти давлат алоқаманд карда мешавад. Ҳукумати электронӣ яке аз воситаҳои тағйир додани муносибати давлат ва ҷомеа муаррифӣ мегардад. ТИК бошад ҳамчун механизми таъмини идоракунии самаранок доништа мешавад. Мақсади асосии ташаккули ҳукумати электронӣ – ин аз ҳисоби технологияҳои ҷадид тағйир додани шаклҳои зоҳиршавии сохторҳои давлатӣ ва ба дигаргунии ҷиддӣ дучор намудани фаъолият ва маданияти маъмурӣ муаррифӣ мегардад.

Дар таркиби ҳукумати электронӣ чор навъи муносибатҳои мутақобиларо аз ҳам фарқ менамоянд:

1. Муносибатҳои мутақобилаи байни мақомоти давлатӣ ва шаҳрвандон (G2C – government-to-citizen);

2. Муносибатҳои мутақобилаи байни давлат ва ширкатҳои хусусӣ (G2B – government-to-business);

3. Муносибатҳои мутақобилаи байни ташкилотҳои давлатӣ ва кормандони он (G2E – government-to-employee);

4. Муносибатҳои мутақобилаи байниҳамдигарии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохтору зерсохторҳои гуногуни системаи идоракунии давлатӣ (G2G – government-to-government)<sup>1</sup>.

Маҷаллаи «The Economist» унсурҳои таркибии ҳукумати электрониро ба таври зайл муайн намудааст: 1) сохта ба истифода додани шабакаҳои дохилӣ ва манбаъҳои иттилоотии марказонидашуда барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти сохторҳои ҳукуматӣ ва дар сатҳи баланд ташкил намудани муносибати мутақобилаи онҳо; 2) пешниҳод намудани хизматрасониҳо бо истифода аз шабакаҳои электронӣ; 3) истифодаи тичорати электронӣ

---

<sup>1</sup> Булгатова Ю.С., Дырхеев А.В. Информационные технологии как средство модернизации государственного управления в современном обществе // Вестник Бурятского государственного университета. Экономика и менеджмент. – 2018. – №1. – С.11.

(e-commerce) барои баланд бардоштани амалиётҳои молиявии ҳукумат, ба монанди чамъоварии андоз, анҷом додани харидҳои давлатӣ, бастании шартномаҳо ва ғ.; 4) барои ба вуҷуд овардани шаффофияти фаъолияти ҳукумат ташаккул додани демократияи электронӣ (e-democracy)<sup>1</sup>.

Як гурӯҳ муҳаққиқон қайд менамоянд, ки дар шароити ташаккулёбии ҳукумати электронӣ чунин самтҳои фаъолият афзалияти бештар пайдо менамоянд:

– идоракунии электронӣ (e-administration) – бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба роҳ мондани идоракунии давлатӣ, гузариш ба усулҳои электронии идоранамоӣ ва бо ин васила беҳтару самараноктар намудани фаъолияти мақомоти давлатӣ;

– ба роҳ мондани муносибати электронӣ бо шаҳрвандон (e-citizens) ва пешниҳод намудани хизматрасониҳои электронӣ (e-services) – дар сатҳи зарурӣ, ба таври лозима ва саривақт қонун намудани талаботи шаҳрвандон ва бахши хусусӣ;

– рушди ҷомеаи иттилоотӣ (e-society) – дар заминаи технологияҳои иттилоотӣ беҳтар намудани муносибатҳои мутақобилаи байни мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ<sup>2</sup>.

Як гурӯҳ олимони дигар раванди ташаккулёбии ҳукумати электрониро мавриди омӯзиш қарор дода, марҳилаҳои гуногуни онро нишон додаанд. Масалан, ба андешаи Фёдорова А. ва Потупчик К., ҳузури доимии ҳукумат дар шабакаҳои иттилоотӣ марҳила ба марҳила идоракунии давлатиро ба дигаргунии ҷиддӣ рӯ ба рӯ менамояд<sup>3</sup>. Онҳо тағйирёбии муносибатҳои дохилию берунии давлатро, ки дар натиҷаи

---

<sup>1</sup> Government and the Internet survey. Handle with care // The Economist. – L., 2000. – N 355. – P. 29.

<sup>2</sup> Голубева А.А. Электронное правительство: введение в проблему // Вестник СПбУ. Серия 8. – СПб., 2005. – Вып. 2 (№ 16). – С. 124.

<sup>3</sup> Потупчик К., Фёдорова А. Власть над Сетью: Как государство действует в Интернете. – М.: Алгоритм, 2014. – С.298.

истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ ба амал меояд, ба таври зерин нишон додаанд:

– ба вуҷуд омадани ҳузури ҳукумат дар шабакаи интернет – пайдо гардидани фазои иттилоотии ҳукуматӣ ва сохта ба истифода додани аввалин сомонаҳои расмии ҳукуматӣ, ки онҳо дар навбати аввал вазифаҳои иттилоотониро иҷро менамоянд (ба шахрвандони мамлакат дар бораи ҳаёти ҳукумат, фаъолияти ҳукумат, фаъолияти вазорату кумитаҳо, фаъолияти вазирон ва дигар мансабдорон маълумот дода мешавад);

– ҳузури ҳукумат дар шабакаи интернет фаъол мегардад – истифодабарандагони интернет ва махсусан корафтадагон аз сомонаҳои ҳукуматӣ иттилооти соҳавӣ ва иттилооти аниқу дақиқро (нашрияҳои ҳукуматӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, хабарҳо ва ғ.) дастрас менамоянд. Дар сомонаҳои мазкур бинобар сабаби зиёд гардидани иттилоот аввалин маротиба системаҳои ҳушҷӯи иттилоот пайдо мегарданд. Дар ин марҳилаи рушди инкишофи ҳукумати электронӣ дар сомонаҳои ҳукуматӣ имконияти дар поёни ҳар як маводи нашршуда навиштани шарҳу тавзеҳ ва имконияти пешниҳод намудани тавсияҳо ба вуҷуд меоянд;

– ҳузури интерактиви ҳукумат дар шабакаи интернет – бо шарофати ташаккулёбии порталҳои милли (сомонаҳои динамикӣ, бисёрфункционалӣ, дорои системаҳои иттилоотӣ ва ғ.) муносибатҳои мутақобилаи шахрвандон бо сохторҳои давлатӣ тақвият меёбанд ва истифодабарандагони шабакаи интернет ба иттилооти зарурӣ дастрасии доимӣ пайдо менамоянд (маълумоти соҳавӣ, намунаи ҳуҷатҳо ва ҳуҷатгузорӣ, имзои электронӣ, барқарор намудани робитаи электронӣ бо мансабдорон ва ё бо қабулгоҳи онҳо, иштирок дар ҷаласаҳои электронӣ ва ғ.);

– ҳузури трансаксионии ҳукумат дар шабакаи интернет – истифодабарандагони шабакаҳои электронӣ имконият пайдо

менамоянд, ки бо истифода аз шабакаи интернет як қатор ҳуҷҷатҳоро дастрас намоянд (раводид, шиноснома, шаҳодатнома дар бораи таваллуд ва ё вафот, иҷозатномаҳо ва ғ.) ва инчунин пардохтҳои гуногунро дар шакли электронӣ анҷом диҳанд (супоридани андоз, анҷом додани харидҳои гуногун, пардохти ҳаққи хизматрасониҳои маишию коммуналӣ ва ғ.);

– бо ҳам муттаҳид намудани системаҳои иттилоотии ҳукумати ва дар алоқамандии якдигар дар шакли портали миллӣ таъмин намудани ҳузури онҳо дар шабакаи интернет, ки дар натиҷа ҳамаи хизматрасониҳо ва алоқаҳо ба воситаи портали миллӣ анҷом дода шуда, истифодабарандагони шабакаи мазкур саривақт, босифати баланд ва хеле қулай маълумоти зарурии худро дастрас менамоянд.

Мақсади ташаккулдиҳии ҳукумати электронӣ дар он ифода намеёбад, ки вай ҳамчун шакли нави идоракунии давлатӣ ва марҳилаи навбатии рушди ҳукумати анъанавӣ мебошад, баръакс он воситаи баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои давлатӣ мебошад, ки дар заминаи истифодаи технологияҳои ҷадиди иттилоотию коммуникатсионӣ амалӣ гардида, муносибатҳои мутақобилаи давлат ва ҷомеаро дар сатҳи сифатан нав қарор медиҳад.

Бо назардошти як қатор омилҳо қайд намудан бамаврид аст, ки дар шароити муосир ва махсусан дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ташаккулдиҳии ҳукумати электронӣ хеле муҳим ва иқдоми саривақтӣ мебошад. Зеро ҳалли як қатор масъалаҳои мавҷудаи соҳаи идоракунии давлатӣ ва ҳамчунин масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳуқуқӣ аз рушди ҳукумати электронӣ вобастагии калон дорад. Гузашта аз ин, ҳукумати электронӣ имкон медиҳад, ки дар миёни давлат ва ҷомеа роҳи усулҳои нави ба амал баровардани алоқаҳои сиёсӣ ташаккул дода шуда, боварии ҷомеа ба ҳокимият ва эътирофи самаранокии фаъолияти давлат дар зинаи баландтар қарор гирад. Бо назардошти мушкилиҳои



чойдошта ва мураккабии худ ҳукумати электронӣ гуфтан мумкин аст, ки ташаккули ин гуна ҳукумат наметавонад лоиҳа ва ё стратегияи кутоҳмуддат бошад. Баръакс ташаккули ҳукумати электронӣ бояд яке аз афзалиятҳои миллии мамлакатро ташкил дода, раванди доимии ҳаёти сиёсии мамлакат шуморида шуда, бо назардошти пайдоиши технологияҳои ҷадиди иттилоотию коммуникатсионӣ марҳила ба марҳила худро рушду инкишоф диҳад.

Ҳамин тариқ, таҳлили адабиёти илмӣ ва таҷзияи таърифҳои мавҷуда имкон медиҳанд, ки хусусиятҳои фарқкунанда ва мазмуну мундариҷаи ҳукумати электрониро ба таври зерин натиҷагирӣ намоем:

– бо истифода аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, аз ҷумла ба воситаи интернет-порталҳои давлатӣ ва системаҳои иттилоотии давлатӣ ба шаҳрвандони мамлакат ва ташкилоту муассисаҳо пешниҳод намудани хизматрасониҳои давлатӣ;

– истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти давлатӣ, дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани муносибати мутақобилаи байни мақомоти ҳокимияти давлатӣ, инчунин дар байни давлат ва аҳолии мамлакат ва бо ин роҳ баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ, камхарҷ намудани фаъолияти он, таъмин намудани шаффофияти фаъолияти ҳукумат ва ташаккул додани назорати ҷамъиятӣ;

– ташаккулёбии ҳукумати электронӣ ифодагари раванди дигаргуншавии соҳаи идоракунии давлатӣ мебошад, ки дар ин раванд ТИК ҳамчун омили таъсирасон ба ин раванд дониста мешавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки мақомоти ҳокимияти давлатӣ технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро (ТИК) бо ду мақсад истифода менамоянд.

**Якум**, бо мақсади рушди ниҳодҳои демократӣ, ба аҳоли дастрас намудани иттилооти зарурӣ ва ба шаҳрвандон нишон додани шаффофияти идоракунии давлатӣ. Барои амалӣ намудани ин мақсад

як қатор давлатҳо бо истифода аз ТИК ба аҳолии мамлакат ва тоҷирону соҳибкорон хизматрасониҳои давлатиро пешкаш месозанд. Дар ин самт шабакаи интернет ба таври васеъ ва самаранок истифода бурда мешавад. Мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар шабакаи интернет сомонаҳои расмӣ кушода, иттилооти давлатиро дар шакли омор, маҷмӯи қонунҳо, тафсири қонунҳо, барномаҳои давлатӣ, эълону озмунҳо ба аҳоли дастрас мегардонанд ва дар заминаи чунин шароит бо чома муоширати электрониро ба роҳ мемонанд. Намунаи беҳтарини пешбурди чунин таҷриба ҳукумати ИМА ба шумор меравад. Амалан ҳамаи оҷонсиҳои ҳукумати ИМА ба воситаи сомонаҳои расмӣ худро ба шаҳрвандони мамлакат муаррифӣ менамоянд. Ҳамаи санадҳои ҳукукию меъёри Конгресси ИМА дар шабакаи интернет ба таври ройгон дастраси ҳамагон гардонида мешаванд. Муҳимияти пешбурди чунин сиёсат ҳанӯз моҳи июли соли 1997 дар шаҳри Бонн ҳангоми мулоқоти вазирони давлатҳои аврупоӣ таъкид гардида буд.<sup>1</sup>

Дуҷум, истифодаи ТИК бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолияти дастгоҳи иҷроия дар амал татбиқ карда мешавад. Зеро дар ҳар як давлат истифодаи ТИК меъёре доништа мешавад, ки барои беҳтар намудани фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ нигаронида шудааст. Барои дар амал татбиқ намудани ин мақсад ташкили системаҳои иттилоотии давлатӣ зарур шуморида мешавад. Системаҳои иттилоотии нав бояд бо тартиби нав ва дар асоси меъёрҳои нав мавриди истифода қарор дода шаванд.

Дар самти амалӣ намудани мақсадҳои мазкур Британияи Кабир ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидааст. Дар ин мамлакат марҳила ба марҳила сиёсати иттилоотикунонӣ ташаккул дода шуда, ба воситаи шабакаи интернет сатҳу сифати дастрасии аҳоли ба иттилоот ва хизматрасониҳо дар дараҷаи баланд қарор дода мешаванд.

---

<sup>1</sup> Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика / П.Паршин // Аналитические доклады. – 2009. – №2 (23). – С.24.

Хадамоти давлатии соҳаи иттилоот фаъолияти зиёда аз 300 мақомоти давлатиро тариқи шабакаҳои мухталифи интернетӣ ба аҳоли дастрас мегардонад. Барои он, ки одамон бе ягон мушкилӣ ба ҷомеаи иттилоотӣ ворид гарданд, ҳукумати Британияи Кабир барномаҳои махсусро амалӣ менамояд, ки дар заминаи онҳо мутахассисони ин соҳаи фаъолият омода карда мешаванд.<sup>1</sup> Мутахассисони соҳаи таъминоти иттилоотӣ баъди аз худ намудани барномаи мазкур ӯҳдадор мегарданд, ки ба шахрвандон ва тоҷирону соҳибкорон тариқи шабакаи интернет маълумоти заруриро таъмин намоянд, самаранокии идоракунии давлатӣ ва шаффофияти фаъолияти дастгоҳи иҷроияро баланд бардоранд, одамонро камтар сарсонӣ саргардон намуда, онҳоро аз як қатор харҷҳои бемаврид ва беҳуда озод намоянд ва ниҳоятан барои паст кардан ва ё решақан намудани амалҳои коррупсионӣ заминаи мусоид фароҳам оваранд.

Мақсади ягонаи ҳукумати Британияи Кабир дар он ифода меёбад, ки дар ҷомеаи иттилоотӣ бештар дар шакли электронӣ дастрасӣ одамон бошад ва онҳо аз нарасидани иттилоот ва маълумоти зарурӣ танқисӣ нақашанд.

Дар Канада бошад бо мақсади баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасониҳои давлатӣ ва барои камтар намудани харҷҳои андозсупорандагон истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ аз соли 1994 оғоз мегардад. Дар раванди амалишавии чунин навъи фаъолият масъалаи муайян намудани нархи иттилооти давлатӣ дар маркази диққат қарор дода мешавад. Дар маҷмӯъ, дар Канада иттилооти давлатиро ба ду гурӯҳ ҷудо менамоянд:

– иттилооте, ки барои истифодаи оммаи мардум пешниҳод мегардад (қонунҳо, санадҳои меъёрӣ, қарорҳои ҳукуматӣ, маълумотномаҳои оморӣ ва ғ);

---

<sup>1</sup> Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности / А.В.Соколов. –СПб.: Алетейя, 2011. – С.115.

– иттилооте, ки барои истифодаи доираи маҳдуди одамон омода мегардад (корҳои илмию таҳқиқотӣ, маълумотҳои техникӣ ва ғ., ки онҳо дар бойгонҳои махсуси иттилоотӣ нигоҳдорӣ мешаванд).<sup>1</sup>

Гурӯҳи аввали иттилоот ба таври ройгон дастраси аҳоли гардонида мешавад. Аммо барои дастрас намудани гурӯҳи дуюми иттилоот маблағи муайян пардохт намудан лозим аст. Зеро барои омода намудан ва мавриди истифода қарор додани онҳо маблағҳои зиёдтар сарф мегарданд.

Дар Испания бошад дар самти истифодаи ТИК лоиҳаи Vereda амалӣ карда мешавад. Мувофиқи лоиҳаи мазкур давлат ба шаҳрвандони худ ба воситаи терминалҳои интерактивӣ, ки онҳо дар ҷойҳои ҷамъиятӣ насб гардидаанд, хизматрасониҳои иттилоотиро пешкаш менамояд. Дар терминалҳои мазкур хизматрасониҳои соҳаи суғуртаи давлатӣ, хизматрасониҳои молиявӣ, фароғату истироҳат (хариди чиптаҳои театр ва кинотеатр), хизматрасониҳои давлатӣ ба аҳоли пешкаш мегарданд.

Дар Сингапур бошад тоҷирон андозҳои худро ба воситаи маблағҳои электронӣ пардохт менамоянд. Чунин хизматрасонӣ барои беҳтар намудани фаъолияти соҳибкорон ва таъмин намудани рушди иқтисодии мамлакат роҳандозӣ гардидааст.

Давлатҳои «ҳафтгонаи бузург» дар якҷоягӣ лоиҳаи «Давлати он-лайн»-ро амалӣ намуда истодаанд, ки мақсадҳои асосии лоиҳаи мазкур ба вучуд овардани шароитҳои зерин мебошад: ташкили шароити мусоид барои амалӣ намудани хизматрасониҳои анъанавӣ; ба шаҳрвандони мамлакат пешниҳод намудани хизматрасониҳои интерактивӣ; дар дохили дастгоҳи идоракунии давлатӣ ба ҷойи коргузориҳои коғазӣ истифода намудани почтаҳои электронӣ ва

---

<sup>1</sup> Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. – М.: Горячая линия-Телеком, 2003. – С.254.

хуччатҳои электронӣ; ба роҳ мондани чунин хизматрасонӣ дар миёни мақомоти давлатӣ ва шахрвандон.

Дар раванди идоракунии давлатӣ сиёсати соҳаи иттилоот ташаккул дода мешавад, ки он одатан дар ду шакл зоҳир мегардад: 1) сиёсати иттилоотии давлат; 2) сиёсати иттилоотонии давлат. Дар мавриди аввал танзими муносибати байни мақомоти давлатӣ ва воситаҳои ахбори омма дар назар дошта мешавад. Дар мавриди дуюм меъёрҳои дар назар дошта мешаванд, ки дар самти истифодаи воситаҳои иттилоотонӣ барои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва хоҷагии халқ имкониятҳои мусоид фароҳам меоваранд.<sup>1</sup> Муносибатҳои мутақобилаи давлат бо васоити ахбори омма дар ҳар як давлат масъалаи хеле мураккаб ва ҳамзамон хеле ҳассос мебошад. Аммо чунин навъи муносибат ба воситаи қонунҳои соҳаи васоити ахбори омма ва принципҳои озодии суҳан ва баён ба танзим дароварда мешаванд. Истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар ҳар ду маврид ба мушоҳида мерасанд. Лекин дар мавриди дуюм хеле аҳамиятнок аст ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ низ бо фаъолияти ВАО маҳдуд нагардида, баръакс аз сиёсати пурсамари иттилоотонӣ вобастагии калон дорад.

Таҳлили таҷрибаи пешбурди сиёсати иттилоотии давлат имкон медиҳад, ки дар ин самт чунин тамоюлот муайян карда шаванд:

- ташаккул додани рақобати солим, муқовимат намудан бо монополиз;
- таъмини ҳуқуқи шахрванд дар самти ба даст овардани иттилооти расмӣ ва бо мақсади ба шахрвандон дастрас гардонидани чунин навъи иттилоот таъмин намудани рушди техникую технологияи инфрасохтори иттилоотии мамлакат;
- ҳифзи арзишҳои ахлоқӣ ва унсурҳои ҷудоғонаи фарҳанги миллӣ, муқовимат бо фарҳанги бегона;

---

<sup>1</sup> Курносов И.Н. Информационное общество: планы и программы зарубежных стран. –М., 1997. –С.117.

– дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани ҳимояи моликияти зеҳнӣ ва мубориза бар зидди ғайриқонунӣ истифода гардидани ин навъи моликият;

– таҳкими амнияти иттилоотии мамлакат.<sup>1</sup>

Таҳлили сиёсати иттилоотонии давлатҳои алоҳида нишон медиҳад, ки он одатан якчанд марҳиларо дар бар мегирад ва яку яқбора дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ташаккул додани системаҳои иттилоотӣ ва мавриди истифода қарор додани онҳо ғайриимкон аст. Дар марҳилаи аввал истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ташаккули системаи иттилоотию иртиботӣ дар мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ба роҳ монда мешавад. Сипас, соҳаи идоракунии давлатӣ пурра дар заминаи ТИК фаъолияти худро ба роҳ монда, ба шаҳрвандони мамлакат хизматрасониҳои давлатиро тариқи системаҳои иттилоотӣ пешкаш менамоянд. Оҳиста-оҳиста давлат кӯшиш менамояд, ки дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва хоҷагии халқ ТИК истифода гардида, системаҳои иттилоотӣ ташаккул дода шаванд. Тӯл кашидани ташаккули системаҳои иттилоотӣ ва пешбурди сиёсати иттилоотонӣ сабабҳои худро дорад. Пеш аз ҳама, пешбурди чунин сиёсат харҷҳои зиёди давлатиро металабад. Инчунин дар соҳаи хизматрасониҳои иттилоотии навтаъсис мутахассисони касбӣ лозим шуморида мешаванд, ки яку яқбора муҳайё намудани чунин шароит хеле мушкил аст.

Дар тӯли ду даҳсолаи охир шабакаи Интернет яке аз воситаҳои хеле муҳими пешбурди фаъолияти сиёсӣ гардидааст. Таҷрибаи баргузори интихоботи президентӣ нишон медиҳад, ки номзадҳо чи гуна аз саҳифаҳои интернетӣ истифода менамоянд. Масалан, интихоботи президентии ИМА соли 1996 ё интихоботи Британияи

---

<sup>1</sup> Артюхин О.А., Змановский В.В. Политические коммуникации и государственная информационная политика в условиях перехода к информационному обществу // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – №6(85). –С.130.

Кабир дар соли 1997 мисоли равшани ин гуфтаҳост. Дар раванди баргузори маъракаи интихоботӣ номзадҳо дар шабакаи интернет ҳазорҳо саҳифаи иттилоотӣ кушода, барои интихобкунандагон маълумоти заруриро пешкаш намудаанд. Таҳлили истифодаи интернет нишон додааст, ки дар интихоботи соли 1996 зиёда аз 28% шаҳрвандони ИМА аз иттилооти дар интернет ҷойдодашуда истифода намудаанд. Айни замон интернет имкон медиҳад, ки шаҳрвандон дар бораи номзадҳо маълумоти муфассал пайдо намоянд (албатта дар шароити мавҷуд будани чунин иттилоот) ва аз раванди баҳсу мунозира ва масъалагузори онҳо хабардор шаванд, то ки рӯзи овоздиҳӣ номзоди арзандаи худро интихоб намоянд.<sup>1</sup>

Ҳамин тариқ, дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ нақши давлат хеле калон аст. Ғайр аз ин, як қатор созмонҳои байналхалқӣ низ барои ҳалли ин масъала роҳу воситаҳои мувофиқро ҷустуҷӯ менамоянд. Масалан, Созмони рушд ва ҳамкориҳои иқтисодӣ барои таъмин намудани рушди пай дар пайи ҷомеаи иттилоотӣ ду самти муҳими фаъолиятро хеле зарур мешуморад: дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва зери назорати қатъӣ қарор додани фазои иттилоотӣ, махсусан соҳаи тичорати электронӣ.

Созмони мазкур ба давлатҳои алоҳида пешниҳод менамояд, ки барои таъмини рушди минбаъдаи худ ба ташаккулдиҳии иқтисодиёти электронӣ тавачҷӯҳои бештар диҳанд. Махсусан, дар самти ҷимояи моликияти зеҳнӣ, таъмини амнияти тичоратӣ ва савдои электронӣ, ҷамъовариҳои андозҳо ва кафолати бехатарии иттилоотӣю технологиии шаҳрвандон давлат бояд фаъолияти ҷиддӣ ба роҳ монад. Инчунин давлат бехатарии истифодабарандагони хизматрасониҳои иттилоотӣю электрониро бояд таъмин намояд.

---

<sup>1</sup> Ҳамон асар. С.128.

Бояд гуфт, ки ҷомеаи иттилоотӣ аз рӯи се хусусияти умумӣ муайян карда мешавад: аввал, дар ин навъи ҷомеа иттилоот ба сифати манбаи иқтисодӣ истифода мегардад. Ташкилот ва ширкатҳои гуногун бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолият ва ташаккул додани иқтидори рақобатпазирии худ ҳаҷми хеле зиёди иттилоотро истифода менамоянд. Дуюм, иттилоот барои аҳолии мамлакат ба маҳсулоти истеъмолӣ табдил меёбад. Сеюм, дар соҳаи иқтисодиёт рушди бомароми бахши иттилоотӣ ба амал меояд, ки дар муқоиса бо бахшҳои дигари ин соҳа бо суръати хеле баланд ташаккул меёбад<sup>1</sup>. Бо назардошти гуфтаҳои боло, бояд гуфт, ки тамоюли рушди ҷомеаи иттилоотӣ хоси кишварҳои мутараққӣ ва рӯбатарақӣ мебошад. Ба таври самаранок истифода гардидани технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ низ дар ҷомеаҳои мазкур ба мушоҳида мерасад.

Ҳамин тариқ, дар замони муосир технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар раванди пешбурди фаъолияти ҷамъиятӣ ва идоракунии давлатӣ мавқеи намоёнро ишғол намудааст. Сиёсати иттилоотикунонӣ истифодаи онҳоро имконпазир гардонидани, барои ба вуҷуд овардани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ва муоширати электронӣ заминаи мусоид фароҳам меоварад. Дар раванди пешбурди сиёсати иттилоотикунонӣ масъалаи самаранок истифода намудани ТИК аз як ҷониб ва баланд бардоштани маданияти иттилоотӣ коммуникатсионии ҷомеа аз ҷониби дигар хеле аҳамиятнок мегардад. Инчунин дар шароити ташаккули системаҳои гуногуни иттилоотӣ, ки соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятиро фаро мегиранд, омода намудани мутахассисони соҳавӣ низ ба талаботи даври замон табдил меёбад.

Нақши давлат дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ бағоят калон мебошад. Дар самти танзими муносибатҳои соҳаи иттилоот ва фазои иттилоотии ҷомеа меъёрҳои ба вуҷуд оварда мешаванд, ки ба воситаи онҳо ҳуқуқҳои иттилоотии шаҳрвандон, корхонаҳо, муассисаҳо,

---

<sup>1</sup> Лаврухин А.Н. Информационное общество: надежды и результаты информатизации // Сборник трудов ВНИИСИ. – М., 1995. Вып. 12. – С.43.



ширкатҳо ва мақомоти давлатӣ таъмин мегардад. Махсусан, дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ масъалаи таъмини амнияти иттилоотии шахс, ҷомеа ва давлат хеле аҳамиятнок мегардад.

Аҳамиятнок гардидани соҳаи иттилоотии ҷомеа ва махсусан нақши аввалиндараҷа бозидани иттилоот дар ҳаёти сиёсии мамлакат давлатҳоро маҷбур менамояд, ки концепсияи сиёсати иттилоотии худро ташаккул диҳанд. Зеро дар сатҳи зарурӣ танзим намудани бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ ва маҳсулоти иттилоотӣ кафили ба таври самаранок амалӣ гардидани сиёсати иттилоотии давлат мебошад.

## БОБИ III. ТАШАККУЛЁБИИ ҚОМЕАИ ИТТИЛООТӢ ДАР МАСИРИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ СИЁСӢ

### 3.1. Ташаккулёбии қомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: меъёрҳои асосӣ ва тадбиқи онҳо

Рушди илму техника, ба амал омадани пешрафти технологӣ, рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ва ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотӣ дар самти истифодаи технологияҳои навин инқилоби бузургро ба вуҷуд овард. Технологияҳои мазкур дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсонӣ ба таври васеъ мавриди истифода қарор дода шуда, дар тӯли чанд даҳсолаи охир яке аз воситаҳои асосии таъмини рушди иҷтимоию иқтисодӣ, техникую технологӣ ва сиёсию фарҳангӣ доништа мешаванд. Воқеан ҳам дар замони муосир дар самти баланд бардоштани иқтисодии мамлакат маҳз дониш, иттилоот ва технологияҳои иттилоотӣ нақши муҳим мебозанд. Махсусан, истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ ва давлатҳои дар давраи гузариш қарордошта, ки муҳити онҳо барои рушди иқтисодии мамлакат ҳанӯз носозгор аст, боиси пешрафти касбию технологӣ ва иқтисодию иҷтимоӣ мегардад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ истиқлолияти сиёсӣ ба даст овард ва дар як муддати кӯтоҳ ба оташи ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуда, аз он хисороти зиёди иҷтимоию иқтисодӣ дид, баъди ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар баробари таъмини сулҳу субот инчунин барои барқарор намудани хисороти ҷанги шаҳрвандӣ ва минбаъд баланд бардоштани нишондодҳои иқтисодии мамлакат саъю талош варзидааст. Чунин кӯшишҳо имрӯз низ идома доранд.

Бояд гуфт, ки ҳарчанд заминаҳои ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ва сиёсати иттилоотонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ду даҳсола пеш оғоз гардида бошад ҳам, дар шароити муосир, ки рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба мушоҳида мерасад, барои мамлакат ташаккул додани концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Нақш ва мавқеи мамлакат дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ, иқтисоди рақобатпазирии мамлакат, рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа, рушди шахсият, сатҳу сифати зиндагӣ, рушди саноати иттилоотии мамлакат, рушди фарҳанг ва забони давлатӣ, таҳкими ягонагии иттилоотии мамлакат ва дар маҷмӯъ рушду инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат аз мавҷудияти концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ ва меъёрҳои мушаххаси он вобастагии калон доранд.

Дар ҳар мамлакат, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳарчанд ҷанбаҳои технологияи ҷомеаи иттилоотӣ дар зери таъсири бахши хусусӣ ташаккул ёфта истода бошанд ҳам, ҷанбаҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ, фарҳангӣ иқтисодӣ онро низ ба инобат гирифта хеле муҳим мебошад. Бояд бо ташаббуси давлат концепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ ташаккул дода шавад, то ки дар он унсурҳои асосии инфрасохтори иттилоотии мамлакат муайян карда шуда, нақш ва мавқеи субъектҳои асосии амалишавии концепсияи мазкур нишон дода шаванд. Махсусан, нақш ва мавқеи давлат, бахши хусусии соҳаи иқтисодиёт, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шахрвандони қаторӣ дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ бояд мушаххас гардонид шуда бошад. Албатта дар самти иттилоотонии ҷомеа ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар мамлакатамон натиҷаҳои назаррас ба мушоҳида мерасанд, аммо камбудии норасогиҳо низ хеле зиёданд. Маҳз камбудии ҷойдошта имкон намедиханд, ки марҳилаҳои навбатии пешрафти ҷамъиятӣ амалӣ карда шаванд. Зеро дар шароити муосир

таъмини рушди бомароми соҳаҳои гуногун аз рушди ҷомеаи иттилоотӣ вобаста гардидааст.

Раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусиятҳои ба худ хосро доро мебошад. Дар солҳои аввали истиқлолият дар самти ташаккули инфрасохтори иттилоотии мамлакат амалан қорре анҷом дода нашудааст. Зеро ин давра ба солҳои ҷанги шаҳрвандӣ рост меояд. Бояд гуфт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ танҳо алоқаи телефони статсионариро ба мерос гирифт, ки он ҳамчун унсурҳои муҳимтарини инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии мамлакат на он қадар зиёд рушду инкишоф ёфта буд. Он ҳам бошад дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ қисман қорношоҷам гардид. Охишта-охишта дар зери таъсири баъзе омилҳои мавҷуда, аз ҷумла дар зери таъсири рушди технологияҳои навин талаботи мардум нисбат ба алоқаи телефони анъанавӣ қамтар гардид. Ҳарчанд дар солҳои минбаъда оператори миллии мамлакат «Тоҷиктелеком» дар самти беҳтар намудани хизматрасонии худ қорҳои зиёдеро анҷом дода бошад ҳам, айни замон ин навъи алоқаро асосан қорхонаҳо ва муассисаҳо истифода менамоянд. Ба ҳар ҳол «Тоҷиктелеком» барои беҳтар намудани хизматрасонии худ ва рушди инфрасохтори ин навъи алоқа лоиҳаҳои гуногунро амалӣ намуда истодааст, ки дар оянда дар бозори хизматрасониҳои иттилоотӣ имкони пайдо намудани мавқеи намоёни онро интизор шудан мумкин аст. Қам гардидани талабот нисбат ба алоқаи телефони анъанавӣ бо пайдоиши алоқаи мобилӣ низ вобаста мебошад.

Аввалин оператори алоқаи мобилӣ дар Тоҷикистон ширкати «ТоҷикТел» мебошад, ки он соли 1996 дар шаҳри Душанбе фаъолияти худро оғоз менамояд. Дар давоми панҷ соли оянда Вазорати алоқаи мамлакат ба «ТоҷикТел» иҷозат медиҳад, ки дар тамоми қаламрави кишвар алоқаи мобилиро паҳн намояд. Ҷунин иқдом бозори алоқаи

моби́ро рӯ ба таназзул оварда, дар рушди ин соҳа монеаи чиддӣ эҷод намуд. Моҳи март соли 2005 Вазорати алоқаи Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозатномаи ширкати «ТоҷикТел»-ро бекор менамояд ва тамоми моликияти он ба ширкати «Таком» мегузарад. Соли 1998 ширкати муштаракӣ «Сомонком» ташкил карда мешавад, ки он бори аввал алоқаи мобилии стандарти GSM-ро дар шаҳри Хуҷанд паҳн менамояд. Танҳо баъди солҳои 2001 дар бозори алоқаи мобилии мамлакат дигаргунҳои сифатӣ ба назар мерасанд. Масалан, октябри соли 2001 бо ташаббуси ширкати MST (ИМА) ва Фонди Оғохон оид ба рушди иқтисодӣ ширкати мобилии «Индиго-Тоҷикистон» ташкил карда мешавад. 27 декабри соли 2001 дар шаҳри Душанбе бо ташаббуси ширкати «GSM-и Шимолию Ғарбӣ»-и Руссия ва ширкати «Тоҷиктелеком» ширкати муштаракӣ «МЛТ» (Шабакаҳои мобилии Тоҷикистон) таъсис дода мешавад, ки он аз рӯи стандарти GSM фаъолияти худро ба роҳ меонад. Моҳи сентябри соли 2002 ширкати «Бабилон-Мобайл» низ алоқаҳои мобилии худро аз рӯи стандарти GSM пешниҳод менамояд. Айни замон дар бозори алоқаҳои мобилии мамлакат даҳҳо ширкатҳои мобилӣ фаъолият менамоянд, ки дар байни онҳо ширкати «Бабилон-Мобайл» аз рӯи муштарӣни худ мавқеи намоёнро ишғол намудааст.

Аз моҳи декабри соли 2004 инҷониб Вазорати алоқаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои паҳн намудани алоқаи мобилии насли сеюм (3G) ба як қатор ширкатҳои мобилӣ иҷозатнома медиҳад. Айни замон як қатор ширкатҳои мобилии дар мамлакат фаъолияткунанда, аз ҷумла «Бабилон Мобайл», «Тиселл», «Мегафон», «Билайн» ва ҷанде дигарон алоқаи мобилии насли сеюм (3G) ва хизматрасонии интернетии стандарти насли чорум (4G)-ро ба муштарӣни худ пешниҳод менамоянд.

Яке аз унсурҳои муҳими инфрасохтори иттилоотии мамлакатро телевизионҳои кабелӣ ва маҳвораӣ ташкил медиҳанд. Онҳо дар самти

иттилоотикунонии ҷомеа ва саривақт ба аҳолии мамлакат пешниҳод намудани иттилооти зарурӣ нақши хеле калон мебозанд. Дар пойтахти мамлакат ва шаҳрҳои Курғон-Теппаю Хучанд як қатор ширкатҳо дар рушди телевизионҳои кабелӣ сахми арзанда гузошта истодаанд. Махсусан, дар шаҳри Душанбе, қариб дар ҳамаи биноҳои баландошӯна ноқилҳои ин навъи телевизион насб карда шудаанд ва ҳар кас мувофиқи шавқу завқи худ метавонад аз онҳо истифода намояд. Албатта хизматрасонии мазкур ройгон нест, аммо нархи он барои аҳоли дастрас мебошад. Масалан, телевизионҳои ноқилӣ зиёда аз 150 шабакаҳои гуногуни телевизиониро пахш менамоянд, ки аксари шабакаҳои мазкур дар шабакаҳои моҳвораӣ пулакӣ мебошанд. Яъне, бо истифода аз дастгоҳҳои мавҷпаҳнкунандаи моҳвораӣ имкони ҳамаи шабакаҳоеро, ки ширкатҳои телевизиони ноқилӣ пешниҳод менамоянд, дастрас намудан ғайриимкон аст. Мутаассифона, телевизионҳои ноқилӣ дар деҳаҳои мамлакат ҳанӯз ҳам истифода намегардад. Махсусан, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аксари аҳолии мамлакат дар деҳот умр ба сар мебаранд, ташкил намудани чунин навъи хизматрасонӣ дар самти иттилоотикунонии ҷомеа нақши хеле калон мебозад.

Бояд гуфт, ки шабакаи интернет яке аз унсурҳои муҳимтарини инфрасохтори иттилоотии дилхоҳ мамлакат ба шумор меравад. Дастраси аҳолии мамлакат гардонидани системаҳои иттилоотӣ маҳз ба воситаи шабакаи интернет имконпазир мегардад. Бинобар ин, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки дар самти иттилоотонии ҷомеа шабакаи интернет нақши хеле калон мебозад.

Дар Тоҷикистон бори аввал истифодаи хизматрасониҳои интернетӣ дар шакли хеле маҳдуд дар соли 1995 имконпазир гардид. Аввалин интернет-провайдер дар мамлакат бо ташаббуси ташкилоти ғайриҳукумати Central Asian Development Agency (CADA) таъсис дода шуд. Каме дертар Институти «Ҷомеаи кушод» (Фонди Сорос) дар

панҷ шаҳри мамлакат аввалин марказҳои интернетии маҳаллиро ба истифода мебаранд. Моҳи декабри соли 1998 оператори телекоммуникатсионии маҳаллӣ «Телеком Технолоҷӣ» хизматрасониҳои интернетиро дар шаҳри Душанбе барои доираи васеи истифодабарандагон пешниҳод менамояд. Дар соли 2000 дар бозори хизматрасониҳои интернетӣ ширкатҳои «Интерком» ва «Бабилон-Т» низ ворид мегарданд. Дар соли 2001 ширкати «Тоҷиктелеком», соли 2002 ширкати «Комстел» ва соли 2003 ширкати «Истера» ба бозори хизматрасониҳои интернетӣ ворид мешаванд. Айни замон дар бозори хизматрасониҳои интернетӣ зиёда аз 12 интернет провайдерҳои сатҳашон гуногун ба пешниҳоди ин навъи хизматрасонӣ машғуланд.

Бояд қайд намуд, ки дастрас намудани шабакаи интернет ба аҳолии мамлакат ва ба ташкилоту муассисаҳои дахлдор агар барои рушди ҷомеаи иттилоотӣ заминаи муосид фароҳам оварад ҳам, рушди онро таъмин карда наметавонад. Зеро дар баробари дастрас намудани шабакаи интернет, минбаъд дар бораи рушди контенти миллий ё худ зиёд намудани сомонаҳо ва системаҳои иттилоотии бо забони давлатӣ ташкилшуда саъю талош варзидан зарур мебошад.

Бояд гуфт, ки аз соли 2004 инҷониб дар мамлакат сохтани сомонаҳои интернетӣ дар заминаи домени .tj оғоз гардид. То ба имрӯз дар заминаи домени миллий зиёда аз 20 ҳазор сомонаҳои давлатию ғайридавлатӣ сохта, ба истифода дода шудаанд. Сомонаҳои мазкур, одатан аз ҷониби вазорату кумитаҳои ҳукуматӣ, зерсохторҳои онҳо, инчунин аз ҷониби созмону ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва дар мавридҳои хеле кам аз ҷониби субъектҳои хоҷагидор сохта ба истифода дода мешаванд. Дар сомонаҳои мазкур маълумот дар бораи муассиса, нишони муассиса, маълумот барои тамос, сохтори муассиса, самтҳои фаъолияти он, дастовардҳои муассиса ва дигар маълумотҳои зарурӣ ҷойгир карда мешаванд. Мутаассифона, сомонаҳои миллие, ки дар

мамлакат сохта мешаванд дар муқоиса бо сомонаҳои давлатҳои дигар хеле содда ва аз лиҳози дастрасии иттилоот хеле камбудии зиёд доранд. Дар аксар маврид маълумоти зарурӣ дар онҳо пайдо намегардад. Дар бештаре аз сомонаҳо маълумот дар бораи самтҳои фаъолият ва натиҷаҳои онҳо дида намешаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки барои як корхонае, ки зиёда аз 100 корманди штатӣ дорад, бояд ҳадди ақал як воҳиди кории оператори интернетӣ дошта бошад. Дидан мумкин аст, ки аини замон муассисаҳое, ки зиёда аз 400-500 корманд доранд, барои дар ҳолати корӣ нигоҳ доштани сомонаи худ ҳамагӣ як ё ду коргар доранд. Як қатор муассисаҳо тариқи шартнома сомонаҳои худро месозанду, сипас тақдирӣ онро ба яке аз кормандони муассиса, ки мутахассиси ин соҳа нест, ҳавола менамоянд. Албатта, дар самти сохтани сомонаҳои динамикӣ ё худ дорои таркиби мураккаб қариб, ки дар мамлакат мутахассисони ҳирфай намерасанд.

Яке аз масъалаҳои дигаре, ки барои рушди контентӣ милли мусоидат менамояд, ин сохта ба истифода додан ва марҳила ба марҳила таҷдиди назар намудани системаҳои иттилоотӣ мебошад. Барои сохтани чунин системаҳои иттилоотӣ барномасозони касбӣ заруранд, ки ин масъала низ ба яке аз мушкилоти ин соҳа таъдил ёфтааст. Масалан, аини замон дар шабакаи интернет бо забони тоҷикӣ ягон китобхонаи электронӣ мавҷуд нест. Ба истисноӣ баъзе муаллифон, ки бо ташаббуси хеш китобхонашонро дар китобхонаҳои электронии хориҷӣ ворид менамоянд. Аини замон дар давлатҳои гуногуни олам бо истифода аз системаҳои иттилоотӣ раванди аттестатсия ва акредитатсияи фаъолияти корхонаю муассисаҳо, идоракунии соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ амалӣ карда мешавад. Аммо дар мамлакат бо забони тоҷикӣ мавҷуд набудани чунин системаҳо қору фаъолиятро дар ҳама сатҳ мисли пештара боқӣ мегузорад. Бинобар ин, бо боварии комил гуфта мумкин аст, ки аини



замон дар самти таъмини рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар мамлакат масъалаи контенти миллӣ масъалаи аввалиндараҷа мебошад. Бояд дар назар дошт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 70% аҳолии мамлакат дар деҳот зиндагӣ ва қору фаъолият менамоянд. Онҳо одатан бо забони тоҷикӣ суҳбат мекунанд. Аммо маълумот бо забони тоҷикӣ дар шабакаи интернет хеле кам мебошад. Бинобар ин, дар ин марҳилаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар самти таъмини аҳоли бо иттилоот ва дастрас будани иттилооти зарурӣ рушди контенти миллӣ муҳим мебошад. Яъне, дар шабакаи интернет зиёд намудани маълумоту иттилоот бо забони давлатӣ яке аз самтҳои афзалиятноки рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва сиёсати иттилоотонӣ бояд бошад.

Фаъолияти субъектҳои алоҳида дар самти рушду инкишофи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва раванди истифодаи онҳо дар Тоҷикистон ба воситаи санадҳои меъёрию ҳуқуқии мамлакат, ки аз ҷониби парлумон қабул гардидаанд, танзим мегарданд. Инчунин барои танзими фаъолияти ин соҳа ва истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ як қатор Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ истифода бурда мешаванд. Ҳарчанд 27 декабри соли 1993 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқа» қабул гардида бошад ҳам, он бинобар сабаби дар худ нигоҳ доштани ҳолатҳои умумии соҳаи алоқа, дар рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ҳеҷ нақше бозида наметавонист. Соли 1996 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавоӣ» қабул мегардад, ки дар он як қатор масъалаҳои соҳаи иттилоот ба таври мушаххас нишон дода мешаванд. Бояд гуфт, ки қонуни мазкур то имрӯз 7 маротиба таҳрир гардидааст. Қонуни мазкур дар ҳудуди Тоҷикистон фаъолияти ташкилоту муассисаҳои телевизионӣ ва радиошунавоиро танзим намуда, шароитҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва тартиби ташкилшавии онҳоро муайян менамояд. Ташкилоту муассисаҳои

мазкур бояд дар самти амалишавии озодии сухан, ҳуқуқи шахрвандон барои гирифтани иттилооти пурра, дуруст ва саривақтӣ, баррасии равандҳои ҷамъиятӣ бояд мусоидат намоянд. Дар қонуни мазкур ба сифати принципҳои фаъолияти ташкилотҳои телевизион ва радиошунавонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин меъёрҳо муайян карда шудаанд: воқеънигорӣ, ҳақиқатнигорӣ, ҳуқуқи шахрвандон барои қабули ахбор, озодона иброз намудани фикру ақида, эҳтироми меъёрҳои умумибашарии ахлоқ, қатъиян риоя намудани одоби касбӣ<sup>1</sup>.

6 августи соли 2001 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» қабул мегардад. Қонуни мазкур муносибатҳоро ба танзим мебарорад, ки онҳо дар раванди ташаккулёбӣ ва истифодабарии системаҳои иттилоотӣ, сохтани технологияҳои иттилоотӣ, сохтан, ба истифода додан ва истифода намудани системаҳои иттилоотии автоматикунонидашуда зоҳир мегарданд. Инчунин ба воситаи қонуни мазкур тартиби ҳимояи манбаъҳои иттилоотӣ, ҳуқуқи уҳдадорихои субъектоне, ки дар раванди иттилоотонӣ ширкат меварзанд, муқаррар карда мешавад<sup>2</sup>.

10 майи соли 2002 як қатор қонунҳое қабул мегарданд, ки онҳо барои танзими фаъолияти иттилоотӣ нигаронида шудаанд. Аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» меъёрҳои умумии ҳуқуқи гирифтани, истифода намудани, паҳн кардан ва ҳифзи намудани иттилоотро муқаррар менамояд, ҳуқуқи субъекти муносибатҳои иттилоотиро дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин системаи иттилоот ва манбаъҳои онро таҳким бахшида, мақоми иштирокчиёни муносибатҳои иттилоотиро муайян мекунад, дастрас намудани

---

<sup>1</sup> Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 ноябри соли 1996, №382 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 22.07.2013, №1014.

<sup>2</sup> Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06 августи соли 2001, №40 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин соли 2005, №12.

иттилоотро танзим ва ҳифзи онро таъмин, шахсони алоҳида ва чомааро аз иттилооти бардурӯғ муҳофизат менамояд<sup>1</sup>.

Ҳамчунин 10 майи соли 2002 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» қабул мегардад. Алоқаи барқӣ қисми чудонопазири инфраструктураи иқтисодӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ва дар қаламрави он чун чузъи ба ҳам алоқаманди комплекси истехсолию хоҷагӣ, ки барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷот ва талаботи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идорӣ ба хизмати алоқаи барқӣ нигаронида шудааст, амал мекунад. Асосҳои ҳуқуқии танзими фаъолият дар соҳаи ташкил, амалишавӣ ва рушди алоқаи барқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба воситаи қонуни мазкур муқаррар карда мешавад. Инчунин қонуни мазкур ваколатҳои мақомоти давлатӣ, ҳуқуқи уҳдадорихои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро, ки дар соҳаи мазкур фаъолият менамоянд ва ё аз хизматрасониҳои алоқаи барқӣ истифода мебаранд, муқаррар менамояд<sup>2</sup>.

Яке аз қонунҳои дигаре, ки барои танзими муносибатҳои иттилоотӣ нигаронида шудааст, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» мебошад. Ин қонун низ 10 майи соли 2002 қабул гардида буд. Қонуни мазкур асосҳои ба кор бурдани ҳуҷҷатҳои электронӣ, талаботи асосӣ ба ҳуҷҷатҳои электронӣ, инчунин ҳуқуқ, вазифаҳо ва масъулияти иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқиро, ки дар соҳаи гардиши ҳуҷҷатҳои электронӣ ба амал меоянд, муқаррар менамояд<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №55 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 27.11.2014, №1164.

<sup>2</sup> Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №56 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 15.03.2016, №1301.

<sup>3</sup> Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №51 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 31.12.2014, №1174.

Як қатор масъалаҳои танзими муносибатҳои иттилоотӣ ва фаъолияти иттилоотӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба воситаи санадҳои меъёрии аз ҷониби Президенти мамлакат баимзорасида ва бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабулгардида ҳаллу фасл мегарданд. Дар миёни онҳо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 ноябри соли 2003, №1175 дар бораи тасдиқи Концепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон<sup>1</sup> мақоми махсусро ишғол менамояд. Концепсияи мазкур мақсад, вазифаҳо, меъёрҳо ва самтҳои асосии таъмини амнияти иттилоотии мамлакатро асоснок менамояд. Бо мақсади хубтару беҳтар амалӣ намудани Концепсияи амнияти иттилоотии ҚТ бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2004, №290 «Барномаи таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул мегардад. Барномаи мазкур барои солҳои 2005-2010 қабул гардида буд ва барои рушди минбаъдаи системаи таъмини амнияти иттилоотии мамлакат, барои дар сатҳи зарурӣ амалӣ гардидани чорабиниҳои ташкилию ҳуқуқӣ ва техникую технологияи ин соҳа бояд мусоидат менамуд. Соли 2011 Ҳукумати Тоҷикистон ба барномаи мазкур тағйиру иловаҳо ворид намуда, муҳлати амалишавии онро боз то соли 2015 дароз менамояд<sup>2</sup>.

Инчунин 6 июни соли 2005 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Қоидаҳо оид ба шарту шароити ҳифзи иттилоот дар воситаҳои техникий коркарди иттилоот» қабул мегардад. Дар асоси ҳуҷҷати мазкур сертификатсияи воситаҳои техникие, ки талаботи

---

<sup>1</sup> Концепция информационной безопасности Республики Таджикистан // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 7 ноября 2003 г., №1175.

<sup>2</sup> Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 июля 2011 года №337 "О внесении изменений в постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2004 года, №290" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?rgn=115561](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=115561) (дата обращения: 11.08.2018 г.)

таъмини амнияти иттилоотии мамлакатро бояд таъмин намоянд, ба амал бароварда мешуд<sup>1</sup>.

Дар самти таъмини амнияти иттилоотӣ ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор фармонҳои Президенти мамлакат нақши хеле калон бозидаанд. Аз ҷумла, 16 сентябри соли 1999, №1347 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи меъёрҳои таъмини дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ» ба имзо мерасад. Дар асоси фармони мазкур дар сохтори Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҶТ Маркази иттилоотию техникӣ таъсис меёбад, ки пеш аз ҳама масъалаи истифодаи шабакаи интернет аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба воситаи ин марказ ба амал бароварда мешавад<sup>2</sup>. Дар самти танзими истифодабарии шабакаи интернет қарори навбатии Ҳукумати ҶТ аз 8 августи соли 2001, №389 «Дар бораи таъсиси шабакаи ҷумҳуриявии интиқоли маълумот ва меъёрҳои ба тартиб даровардани дастрасӣ ба шабакаи иттилоотии ҷаҳонӣ» нақши хеле калон мебозад. Мутобиқи талаботи қарори мазкур ширкати «Тоҷиктелеком» ба сифати оператори давлатии интернетӣ ҳукуматӣ муайян мегардад<sup>3</sup>. Инчунин бо қарори мазкур Қоидаҳои пешниҳод намудани хизматрасониҳои интернетӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон низ қабул мегардад. Дар ҳуҷҷати мазкур шарту шароитҳои дастрасӣ пайдо намудан ба шабакаи интернет дар ҳудуди мамлакат, тартиби ба муштарӣ пешниҳод

---

<sup>1</sup> Правила об условиях защиты информации в технических средствах обработки информации от 6 июня 2005 года № 203 [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=8523](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=8523) (дата обращения: 11.08.2018 г.)

<sup>2</sup> Указ Президента Республики Таджикистан от 16 сентября 1999 года № 1347 "О мерах по обеспечению доступа к мировым информационным сетям" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=1622](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=1622) (дата обращения: 10.08.2018 г.)

<sup>3</sup> Постановление Правительства Республики Таджикистан от 8 августа 2001 г., № 389 "О создании Республиканской сети передачи данных и мерах по упорядочению доступа к мировым информационным сетям" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=4165](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=4165) (дата обращения: 05.08.2018 г.)

намудани хизматрасониҳои интернетӣ муқаррар карда шудаанд<sup>1</sup>. Яке аз қарорҳои дигари Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 декабри соли 2005, №532 «Дар бораи дастгирии давлатии рушду инкишоф, истифодабарӣ ва ҳифзи манбаъҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад, ки чиҳати таъмини рушду инкишофи манбаъҳои иттилоотӣ қабул мегардад<sup>2</sup>.

Бояд қайд намуд, ки дар ибтидои солҳои 2000 аз ҷониби Ҳукумати ҶТ як қатор қарорҳои қабул мегарданд, ки онҳо барои истифодабарии забони давлатӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ мусоидат намудаанд. Масалан, 2 августи соли 2004, №330 Стандарти миллии дар клавиатураи компютерҳо гузоштани рамзҳои алифбои забони тоҷикӣ тасдиқ мегардад. Дар қарори навбатии Ҳукумати ҶТ аз 6 юни соли 2005, №188 «Дар бораи тасдиқи Барномаи истифодабарӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ бо забони тоҷикӣ» мақсад ва вазифаҳои истифода намудани забони тоҷикӣ дар рушди технологияҳои иттилоотӣ муайян карда шудаанд<sup>3</sup>. Инчунин дар Барномаи мазкур механизмҳои асосии амалишавии ин мақсад ба таври равшан нишон дода шудаанд.

Дар самти таъмини рушду инкишоф ва истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ барои рушди ҶТ» нақши хеле калон бозидааст. Стратегияи мазкур бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 ноябри соли 2003,

---

<sup>1</sup> Правила предоставления услуг интернет на территории Республики Таджикистан от 8 августа 2001 года № 389 [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=6507](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=6507) (дата обращения: 11.08.2018 г.)

<sup>2</sup> Постановление Правительства Республики Таджикистан от 5 декабря 2003 г., № 532 "О государственной поддержке формирования, использования и защиты национальных информационных ресурсов Республики Таджикистан" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=5281](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=5281) (дата обращения: 10.08.2018 г.)

<sup>3</sup> Постановление Правительства Республики Таджикистан от 6 июня 2005 г., № 188 "Об утверждении Программы применения и развития информационных технологий в таджикском языке" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=6404](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=6404) (дата обращения: 10.08.2018 г.)

№1174 ба имзо расида буд. Дар стратегияи мазкур се ҳадафи афзалиятнок нишон дода шудааст, ки онҳоро ба таври зерин нишон додан мумкин аст:

1) ташаккул додани ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2) дар заминаи истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин намудани рушди фаъолияти соҳаҳои гуногун (маориф, фарҳанг, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва ғ.);

3) дар заминаи истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар амал татбиқ намудани Стратегияи паस्त намудани сатҳи камбизоатӣ, ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ ва баланд бардоштани самаранокии меҳнат<sup>1</sup>.

Мутобиқи талаботи стратегияи мазкур самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ бояд чунин бошанд: дар соҳаи истифодабарии ТИК мустаҳкам намудани базаи меъёрию ҳуқуқӣ ва техникӣ; коркард ва мавриди истифода қарор додани барномаҳои ҷадиди иттилоотию технологӣ; рушди инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионии мамлакат; таъмини амнияти иттилоотӣ ва ҳифзи иттилоот; ҳимояи моликияти зеҳнӣ; рушди системаи бонкӣ, ба амал баровардани тиҷорати электронӣ. Дар самти коркард ва мавриди истифода қарор додани барномаҳои ҷадиди иттилоотию технологӣ чунин самтҳои фаъолият хеле афзалиятнок ба шумор мераванд: рушду инкишофи ҳукумати электронӣ, илм ва таҳсилоти фосилавӣ, тибби фосилавӣ, ташкил ва рушди марказҳои иттилоотию маркетингӣ ва ғ.<sup>2</sup>

Бо мақсади дар сатҳи зарурӣ дар амал татбиқ намудани мақсадҳои стратегияи дар боло зикргардида 3 декабри соли 2004

---

<sup>1</sup> Государственная стратегия «Информационно-коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан» // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 5 ноября 2003 г., №1174.

<sup>2</sup> Ҳамон ҷо.

Ҳукумати ҚТ «Барномаи давлатии ҷоринамӯй ва рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро қабул менамояд, ки он барои солҳои 2005-2008 нигаронида шуда буд. Он замон мақсади барномаи мазкур ба таври зерин муайян гардида буд: ба вучуд овардани шарту шароит барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, рушди иқтисодӣи мамлакат бо роҳи дар байни омма паҳн намудан ва мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ.

Барои дар амал татбиқ намудани ин мақсад ҳалли чунин масъалаҳо ва иҷроиши вазифаҳои зерин муайян карда шуда буданд:

– дар таҷрибаи фаъолияти идорӣ ҷорӣ намудани технологияҳои ҷадиди иттилоотӣ, ташкили инфрасохтори зарурӣ барои амалӣ намудани системаи иттилоотӣ дар мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

– дар заминаи истифодабарии технологияҳои ҷадиди иттилоотӣю коммуникатсионӣ баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

– дар заминаи истифодабарии технологияҳои ҷадиди иттилоотӣю коммуникатсионӣ баланд бардоштани самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидор;

– таъмини ҳуқуқии ҳамаи субъектҳои иқтисодӣ оид ба дастрас намудани иттилоот;

– ба таври амалӣ истифода намудани забони тоҷикӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан // Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г., №468.



Дар марҳилаи аввали (2005-2006) амалишавии барномаи мазкур як қатор корҳо бояд ба анҷом расонида мешуд. Пеш аз ҳама, гузаронидани таҳлили базаи меъёрию ҳуқуқӣ ба нақша гирифта шуда буд. Чунин амал бо мақсади муайян намудани мушкилиҳои соҳаи истифодабарии ТИК бояд анҷом дода мешуд. Инчунин таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ оид ба татбиқи чунин барномаҳои давлатӣ бояд мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода мешуд, то ки рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар мамлакат таъмин карда шавад. Ғайр аз ин, ҳолати истифодабарии ТИК дар мақомоти давлатӣ бояд мавриди омӯзиш қарор мегирифт.

Дар марҳилаи дууми амалишавии барнома (2007-2008) самтҳои афзалиятнок ва таъмини самаранокии муносибатҳои мутақобилаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ бо шахрвандон ва субъектҳои хоҷагидор бояд дар амал татбиқ мегардид. Барои анҷом додани ин кор чунин амалҳо ба нақши гирифта шуда буданд: коркард ва мавриди истифода қарор додани системаҳои иттилоотии соҳавӣ; барои мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ташкилотҳои бучавӣ ва ғайритиҷоратӣ, системаи тиҷорати электронӣ ва марказҳои ҷамъиятӣ ташкил намудани инфрасохтори иттилоотӣ. Инчунин, бо истифодаи ТИК ба фуруш баровардани молу маҳсулот ва хизматрасониҳои Тоҷикистон дар бозори дохилӣ ва хориҷӣ; омода намудани кадрҳои соҳаи ТИК; модернизатсияи системаҳои иттилоотии ҷоришуда; ташаккули базаи меъёрию ҳуқуқии ТИК; самаранок ба роҳ мондани муносибатҳои иттилоотӣ дар миёни мақомоти ҳокимияти давлатӣ, субъектҳои хоҷагидор ва аҳоли; дар заминаи инфрасохтори иттилоотии ягона дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ба таври васеъ паҳн намудани ТИК.<sup>1</sup>

Бояд гуфт, ки дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амал татбиқ намудани ин ё он стратегия ва ё барномаи давлатӣ мушкилиҳои

---

<sup>1</sup> Ҳамон ҷо.

фаннӣ ва инсониро ба миён мегузорад. Бинобар ин, бояд қайд намуд, ки вазифаҳои дар барномаи мазкур гузошташуда низ бо сабабҳои гуногун қисман иҷро намегардад. Аз ин рӯ, соли 2014 Ҳукумати ҶТ дар бораи тасдиқ намудани чунин барномаи давлатӣ барои солҳои 2014-2017 қарор қабул менамояд<sup>1</sup>.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ инчунин ба масъалаи рушди ҳукумати электронӣ низ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Муҳимият ва зарурияти рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2012 хеле хуб нишон дода шуда буд. Президенти мамлакат ибраз намуда буданд, ки: «истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар самтҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа ва дар асоси он ташаккули ҳукумати электронӣ аз масъалаҳои муҳими замони муосир мебошанд. Кишварҳое, ки дар татбиқи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва рушди ҳукумати электронӣ ба пешравиҳои назаррас ноил гардидаанд, пеш аз ҳама ба масъалаҳои омода намудани кадрҳои баландсифати ин соҳаи муҳим, рушди инфрасохтори иттилоотӣ, зина ба зина баланд бардоштани сатҳи дониши хизматчиёни давлатӣ ва татбиқи усулҳои идоракунии электронӣ диққати зарурӣ медиҳанд»<sup>2</sup>.

Чи гунае, ки таҳлили санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва қарорҳои аз ҷониби ҳукуमत қабулшуда шаҳодат медиҳанд, масъалаи рушди ҳукумати электронӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз аз ибтидои солҳои 2000 оғоз гардида буд. Аммо рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон ва истифодаи

---

<sup>1</sup> Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан на 2014-2017 годы от 3 июля 2014 года, № 428 [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=122089](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=122089) (дата обращения: 12.08.2018 г.)

<sup>2</sup> Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи истифодабарӣ: 15.08.2018)

технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар ин соҳа дар марҳилаҳои аввали ташаккулёбии худ қарор доранд. Ҳанӯз ҳам то ба охир ҳузури иттилоотии мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар шабакаи Интернет пурра ташаккул наёфтааст. Мувофиқи раддабандии шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index), ки аз ҷониби СММ тартиб дода мешавад, Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005 дар миёни 183 мамлакат мақоми 117-умро ишғол менамуд. Аммо соли 2018 аз рӯи нишондоди шохиси байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мақоми 131 қарор гирифт. Ниг. ба ҷадвали №1.

**Ҷадвали №1**

**Мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index)<sup>1</sup>**

Солҳо	2005	2008	2010	2012	2014	2016	2018
Мақом	117	132	122	122	129	139	131

Мувофиқи нишондодҳои шохиси мазкур ҳузури иттилоотии мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле поён аст. Мақоми аз миёна болоро соҳиб шудан ҳам бо шарофати нишондодҳои баланди захираҳои инсонӣ ва сайёу талоши ҳукумат барои гузариш ба ҳукумати электронӣ мебошад. Бинобар ин, Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки барои дар раддабандии мазкур мақоми хосса пайдо намудан ба масъалаи ҳузури иттилоотии ҳукумат дар шабакаи Интернет таваҷҷӯҳи бештар диҳад.

Дар сатҳи баланд қарор доштани омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои гузариш ба ҳукумати электронӣ аз омилҳои зерин вобастагӣ дорад: 1) дар сатҳи зарурӣ ташаккул додани базаи меъёрию ҳукукии соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ; 2) стандартизатсияи гузоштани алифбои тоҷикӣ дар клавиатураи компютер; 3) гузариш ба инфрасохтори телекоммуникатсионии

<sup>1</sup> UN E-Government Knowledgebase. URL: <https://publicadministration.un.org>

рақамӣ; 4) дар аксари мақомоти давлатӣ ташкил намудани шабакаи ягонаи локалӣ; 5) имконияти анҷом додани пардохтҳои электронӣ ва интиқоли пулҳои электронӣ дар системаи бонкӣ.<sup>1</sup>

Рушди ҳукумати электронӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ мепайвандад. Аммо рушди ҳукумати электронӣ дар мамлакат хеле ба охирагӣ сурат мегирад. Ба андешаи муҳаққиқони ватанӣ Ниёзов А.С. ва Шамсов И.С., монетаи асосӣ дар самти амалишавии ҳукумати электронии мамлакат характери меъёрию ташкилӣ дорад. Ба андешаи онҳо, ҳанӯз ҳам мубодилаи ҳуҷҷатҳои электронӣ ба таври зарурӣ ба роҳ монда нашудааст ва қоидаҳои пешниҳоди хизматрасониҳои электронии давлатӣ ташаккул дода нашудаанд. Инчунин дар сатҳи баланд қарор доштани бюрократизми мақомоти ҳокимияти давлатӣ низ имкон намедиҳад, ки ҳукумати электронӣ дар мамлакат татбиқ карда шавад. Аммо дар сатҳи зарурӣ ташаккул ёфтани ҳукумати электронӣ имкон медиҳад, ки пеши роҳи бюрократизм ва коррупсия гирифта шавад<sup>2</sup>.

Чунин андешаҳо соли 2012 дар Паёми Президенти мамлакат низ садо дода буданд. Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иброз доштанд, ки: «бо мақсади баланд бардоштани сатҳи маърифати техникӣ табақаҳои гуногуни ҷомеа ва ҳамаҷониба татбиқ намудани технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар иқтисоди миллии кишвар Ҳукумати мамлакат ба наздикӣ «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ»-ро қабул намуд. Ин имкон медиҳад, ки номгуӣ зиёди хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон ба таври электронӣ сари вақт ва босифат расонида шуда, зухуроти номатлубе чун бюрократизм ва коррупсия тадричан аз байн бурда шаванд. Дар баробари ин, муносибати мутақобилаи ҷомеа бо сохторҳои давлатӣ

---

<sup>1</sup> Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане // Информационное общество. –2006. –№5-6. –С.23.

<sup>2</sup> Ниёзов А.С., Шамсов И.С. Э-правительство Республики Таджикистан как эффективная технология оказания государственных услуг: состояние и перспективы // Вестник Астраханского технического университета. Серия: Экономика. –2016. –№3. –С.80.

таҳким меёбад, ки ин яке аз рӯкнҳои муҳими ҷомеаи шаҳрвандӣ ба шумор меравад»<sup>1</sup>.

Воқеан ҳам 30 декабри соли 2011 бо қарори Ҳукумати ҶТ «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ» қабул мегардад. Консепсияи мазкур мақсад ва афзалияти инкишофи ташаккули Ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои ояндаи дарозмӯҳлат, стратегияи амалиётро ҳангоми иҷро кардани дурнамоҳо ва барномаҳо муайян мекунад. Консепсияи мазкур бояд дар се давра амалӣ карда шавад:

Дар давраи аввал (солҳои 2012-2013) - шабакаи ягонаи технологияҳои иттилоотӣ, ки 48 вазорат ва муассисаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро муттаҳид намуда, қисми калидии (асосии) Ҳукумати электронии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ба кор андохта мешавад; дар чаҳорчӯбаи шабакаи мазкур феҳристи автоматикунонидашудаи хизматчиёни давлатӣ, ки маркази он дар Раёсати хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир карда шудааст, такмил дода мешавад.

Дар давраи дуюм (солҳои 2013-2015) - дар амал татбиқ намудани фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ аз тариқи қарорҳои технологии байнидоравӣ сурат мегирад.

Давраи сеюм (солҳои 2015-2020)-и рушди Ҳукумати электронӣ, автоматикунонии раванди пешниҳоди хизматҳои давлатиро ба аҳоли ва муассисаҳо, инчунин гирифтани хизматҳоро аз муассисаҳо барои ниёзмандиҳои (заруриятҳои) давлатӣ дар назар дорад. Ҳамзамон, рушди хизматҳои Ҳукумати электронӣ ба мисли портали ҳукуматӣ ва равзанаи тадохули (шлюзи) Ҳукумати электронӣ (системаи иттилоотӣ, ки барои интегратсияи (ҳамроҳшавии) системаҳои иттилоотӣ дар

---

<sup>1</sup> Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи истифодабарӣ: 15.08.2018)

чаҳорчубаи амалӣ гардидани хизматҳои электронӣ муайян гардидаанд), дар назар гирифта шудаанд<sup>1</sup>.

Инчунин барои хубтару беҳтар ва дар сатҳи зарурӣ ташаккул додани ҳукумати электронӣ дар концепсияи мазкур мақсадҳои зерин гузошта шудаанд:

- баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ бо истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ;

- баланд бардоштани сатҳи сифат ва дастрас будани хизматҳои иҷтимоие, ки ба шаҳрвандон ва ташкилотҳо расонида мешаванд;

- содда гардонидани қоидаҳо ва кам кардани мӯҳлатҳои расонидани хизматҳои иҷтимоӣ, инчунин кам кардани (коҳиш додани) хароҷоти маъмурӣ, ки ба расонидани ин хизматҳо вобастагӣ доранд;

- баланд бардоштани сатҳи дастрасӣ ба иттилоот дар бораи фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ;

- ташаккули системаи ягонаи табодули иттилоотӣ бо истифода аз захираҳои иттилоотии электронӣ ва пайвастшавии доимӣ ба система ва шабакаҳои маҳдуди баҳисобгирии алоқаи ҳамаи истифодабарандагон;

- ҳавасмандкунии иқтисодии истифода аз Интернет ва технологияҳои муосири технологӣ<sup>2</sup>.

Бояд таъкид кард, ки амалӣ гардидани ҳадафҳои мазкур, инчунин рушди инфрасохтори иттилоотии мамлакат ва дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла дар соҳаи хизмати давлатӣ самаранок истифода гардидани технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ аз самаранокии фаъолияти соҳаи маориф вобастагии калон дорад. Зеро саводнокии компютерӣ ва истифода

---

<sup>1</sup> Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, №643 тасдиқ шудааст.

<sup>2</sup> Ҳамон ҷо.

бурда тавонистани ТИК яке аз заминаҳои асосии рушди ҷомеаи иттилоотӣ мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули инфрасохтори иттилоотию коммуникатсионӣ дар соҳаи маориф ҳанӯз баъди анҷомёбии ҷанги шаҳрвандӣ оғоз гардида буд ва айни замон низ яке аз ҳадафҳои стратегии ҳукумат ба шумор меравад. Масъалаи мазкур доимо дар маркази диққати Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад.

Дар давраи баъдичангӣ вобаста ба масъалаи инфрасохтори иттилоотии соҳаи маориф ҳолатеро мушоҳида намудан мумкин буд, ки дар баъзе мактабҳои миёна агар шумораи ками компютерҳо мавҷуд бошанд, дар аксари онҳо умуман вучуд надоштанд. Одатан дар мактабҳои шаҳрӣ мавҷудияти компютерҳо ба назар мерасид, аммо дар мактабҳои деҳот умуман вучуд надоштанд. Дар солҳои 2000 Президенти мамлакат ва Ҳукумати кишвар барои тағйир додани ин вазъият саъйю талоши ҷиддӣ намуданд. 31 декабри соли 2002 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи компютеркунонии мактабҳои маълумоти ҳамагонии асосӣ ва миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои солҳои 2003-2007 қабул мегардад. Дар солҳои 2004-2005 аллақай дар мактабҳои миёнаи мамлакат зиёда аз 10 ҳазор компютер дода мешавад, ки ин нишондод мувофиқи нақшаи компютеркунонӣ 35%-ро ташкил меод. Ҳамин тариқ, то охири соли 2007 нақшаи барномаи мазкур пурра иҷро намегардад. Бо назардошти чунин вазъият 5 марти соли 2008 Ҳукумати мамлакат Барномаи компютеркунонии мактабҳои таҳсилоти ҳамагониро боз барои солҳои 2008-2010 такроран қабул менамояд<sup>1</sup>.

Бояд иқрор шуд, ки истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва компютерҳои фардӣ дар муқоиса бо мактабҳои

---

<sup>1</sup> Программа компьютеризации общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на 2008-2010 гг. // Утверждено постановлением Правительство Республики Таджикистан от 5 марта 2008 года, №77.

миёна дар мактабҳои таҳсилоти олии мамлакат хубтар амалӣ мегардад. Айни замон дар тамоми мактабҳои олии мамлакат синфхонаҳои зиёди компютерӣ мавҷуд буда, инчунин онҳо ба шабакаи интернет низ пайваस्त мебошанд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ замони муосир дар раванди таълим яке аз масъалаҳои муҳими баланд бардоштани ҳам сатҳу сифати таълим ва ҳам беҳтар намудани саводнокии компютери мутахассисони оянда ба шумор меравад. Аммо истифодаи ТИК дар мактабҳои таҳсилоти ҳамагонии мамлакат дар ҳоли ташаккулёбӣ қарор дорад. Масалан, дар синфҳои болоии мактабҳои миёна аз фанҳои информатика ва техникаи ҳисоббарор дарс мегуянд, ки дар доираи ин фанҳо муҳассилин дар бораи компютерҳои замонавӣ ва асосҳои барномасозӣ маълумоти хеле маҳдуд дастрас менамоянд. Ҳанӯз ҳам усулҳои истифодаи ТИК дар раванди таълими фанҳои алоҳида вучуд надорад, манбаҳои электронии таълимӣ, аз қабili китобхонаҳои электронии миллӣ мавҷуд нест ва омӯзгорони дорои саводи компютерӣ низ хеле кам аст. Ба андешаи коршиносон ва таҳлилгарон, қариб 80-90% омӯзгорони мамлакат моҳияти технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсиониро наметавонанд ва онҳоро дар раванди таълим истифода бурда наметавонанд<sup>1</sup>. Дар мактабҳои олии мамлакат низ истифодаи ТИК дар сатҳи зарурӣ қарор надорад. Ҳайати профессорону омӯзгороне, ки ТИК-ро дар раванди таълим истифода бурда наметавонанд, яке аз мушкилиҳои асосии мактабҳои олии мамлакат мебошад.

Дар чунин шароит Президенти мамлакат дар суҳбати худ рӯзи 30 августи соли 2017 ба муносибати Рӯзи дониш ва ифтихои бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ чунин иброз намуданд: «Имрӯзҳо вақти он расидааст, ки ба усули анъанавии таҳсили ғоибона хотима бахшида, таҳсилоти фосилавӣ ба роҳ монда

---

<sup>1</sup> Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане // Информационное общество. –2006. –№5-6. –С.26.



шавад. Дар шароити имрӯза раванди таълиму тадрисро бе истифодаи васеи воситаҳои техникӣ ва технологияҳои муосир тасаввур кардан ғайриимкон аст»<sup>1</sup>. Дар асоси супориши сарвари давлат соли таҳсили 2017-2018 тамоми гурӯҳҳои шакли таҳсилашон ғоибона ба таҳсилоти фосилавӣ фаро гирифта шуданд. Албатта, дар ин самт камбудию норасогихо хеле зиёд буданд, аммо оҳиста-оҳиста роҳбарияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ барои бартараф намудани онҳо чораҷӯӣ намуда истодаанд.

Ҳамин тариқ, раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан аз ибтидои солҳои 2000 оғоз мегардад. Солҳои 2000-2010 дар мамлакат вобаста ба рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, ташаккули ҳукумати электронӣ ва тақвият бахшидани сиёсати иттилоотонӣ як қатор санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ қабул мегарданд. Инчунин дар ин самт Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистон хеле аҳамиятнок мебошанд. Бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки дар мамлакат базаи меъёрию ҳуқуқии ҷомеаи иттилоотӣ хеле хуб ташаккул дода шудааст. Аммо раванди ташаккулёбии инфрасохтори иттилоотии мамлакат дар марҳилаҳои аввали рушду инкишоф қарор дорад.

### **3.2. Мушкилот ва дурнамои рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Айни замон пешбурди фаъолияти соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ ва ба роҳ мондани фаъолияти корхонаю муассисаҳоро бе компютер ва дигар дастгоҳҳои иттилоотию коммуникатсионӣ тасаввур намудан ғайриимкон аст. Технологияҳои иттилоотию

---

<sup>1</sup> Суханронӣ ба муносибати Рӯзи дониш ва ифтитоҳи бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/16031> (санаи истифодабарӣ: 14.08.2018)

коммуникатсионӣ яке аз омилҳои муҳиме мебошанд, ки дар рушди ҷомеаҳои асри XXI таъсири амиқ мерасонанд. Таъсири онҳо ба тарзи ҳаёти одамон, қору таҳсили онҳо, ба муносибати мутақобилаи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ хеле афзун мегардад. Дар маҷмӯъ, технологияҳои иттилоотӣ барои ҳамаи одамон имкониятҳои хеле васеъ фароҳам меоваранд.

Гузашта аз ин, дар замони муосир рушду инкишофи давлатҳои олам аз рушду инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат вобаста мебошад. Зеро, дар шароити мавҷудияти инфрасохтори иттилоотии ташаккулёфта интиқоли босуръати иттилоот аз як қорхона ба қорхонаи дигар, анҷом додани амалҳо ва фаъолиятҳои ғайриҳузурӣ, аз фосилаи дур истифода намудани хизматрасониҳои гуногун, бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ ба роҳ мондани хизматрасониҳои соҳавӣ ва ғ. ба ин мисол шуда метавонанд. Аммо чунин дастоварди инсоният дар баробари таъмин намудани рушду инкишоф, инчунин як қатор мушкилиҳоро ба вуҷуд овардааст. Пайдоиши таҳдиду хатарҳои замони муосир низ, аз пешрафти илму техника ва технологияҳои муосири иттилоотӣ вобаста мебошанд. Зеро ҳар як технологияи нав метавонад дар ду самт – ҳам ба фоидаи инсоният ва ҳам бар зарари ӯ истифода бурда шавад. Роҷеъ ба ин масъала профессори Донишгоҳи шаҳри Лион (Фаронса) андешаҳои хеле ҷолиб иброз намудааст. Ба ақидаи ӯ, «ҳамаи донишҳои инсоният – аз донишҳои илмӣ сар карда то донишҳои таҷрибавӣ, тамоми дастовардҳои техникую технологӣ, тамоми арзишҳои фарҳангӣ, аз ҷумла, адабиёт ва санъат, қонунҳо, урфу одатҳои динӣ ва ғ. метавонанд ҳам ба фоидаи инсоният ва ҳам бар зарари ӯ истифода бурда шаванд. 90% натиҷаи таҳқиқоти илмӣ, дар қадом шакле, ки набошанд, дар соҳаи ҳарбӣ истифода бурда мешаванд. Масалан, мубориза бар зидди ҳашарот метавонад заминаи пайдоиши ҷангҳои бактериологӣ шавад, воситаҳои мадҳушқунанда метавонанд ба сифати яроқ истифода гарданд, назорати тағйирёбии

иклим барои ба вучуд омадани амалҳои агрессивии баъзе аз давлатҳо шароит фароҳам меоварад».<sup>1</sup> Рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ низ, дар аввал бо мақсади таъмин намудани пешрафти соҳаҳои гуногун ба вучуд оварда шуда бошад ҳам, аз чониби дигар нерӯҳои таҳрибкор онро барои амалӣ намудани мақсадҳои сиёсӣ иқтисодӣ худ ба таври васеъ истифода менамоянд. Дар миёни хавфу хатарҳое, ки аз рушди илм вобастаанд, кибертерроризм яке аз падидаҳои мебошад, ки дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ замони муосир зоҳир мегардад. Бинобар ин, кибертерроризм айни замон яке аз хатарҳое мебошад, ки ба давлатҳои алоҳида ва умуман ба тартиботи ҳаёти ҷамъиятии ҳар як мамлакат таҳдид менамояд.<sup>2</sup> Ин аст, ки тайи ду даҳсолаи охир бо назардошти рушди технологияҳои иттилоотӣ ва ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ олимону муҳаққиқони соҳаҳои гуногун илм ба мазмуну мундариҷаи кибертерроризм таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, онро ҳамчун падидаи манфии замони муосир маънидод менамоянд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ шабакаи интернет нақши калидӣ мебозад ва ҳатто рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотиро бе шабакаи интернет тасаввур намудан ғайриимкон мебошад. Аз ин рӯ, истифодаи интернет, дастраси ҳамагон гардонидани он ва сатҳу сифати он яке аз омилҳои муҳимтарини рушди ҷомеаи иттилоотӣ ба шумор меравад. Дар раванди истифодабарии шабакаи интернет ҳар як мамлакат ба ду мушкилоти асосӣ рӯ ба рӯ мегардад:

Якум, ташаккулдиҳии контентӣ миллӣ ва инфрасохтори иттилоотӣ мамлакат (бо забони давлатӣ сохта ба истифода додани

---

<sup>1</sup> Юсупов Р.М. Наука и национальная безопасность. -2-е издание, переработанное и дополненное / Р.М.Юсупов. –СПб.: Наука, 2011. – С.216.

<sup>2</sup> Клименский М.М. Кибертерроризм как социально-политическое явление: отличительные признаки и основные причины активизации на современном этапе // Внешнеполитические интересы России: история и современность: Материалы Всероссийской научной конференции (г.Самара, 30 марта 2014 г.). –Самара, 2014. –С.85.

системаҳои иттилоотии соҳавӣ, ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ, ташаккули ҳукумати электронӣ ва ғ.);

Дуюм, таъмин намудани амнияти иттилоотии мамлакат (таъмин намудани амнияти инфрасохтори иттилоотии кишвар, баланд бардоштани саводнокии компютери шаҳрвандон, омода намудани мутахассисони соҳаи ТИК, ҳимояи фазои иттилоотии мамлакат аз таҳдидҳои кибертерроризм ва киберэкстремизм ва ғ.).

Бояд гуфт, ки тайи ду даҳсолаи охир дар шабакаи интернет шабакаҳои мухталифи иҷтимоие ба вуҷуд омадаанд, ки ҳар яки онҳо хусусиятҳои ба худ хосеро доро мебошанд ва аз як ҷониб шабакаҳои иҷтимоӣ иртиботи одамонро таъмин намоянд, аз ҷониби дигар сарчашмаи тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротӣ ба шумор мераванд. Масалан, айни замон дар шабакаи интернет чунин шабакаҳои иҷтимоӣ, ба монанди «В Контакте», «Одноклассники», «Мой мир», «Facebook», «Twitter», «Habrahabr», «BeOn», «MYSPACE», «Мир тесен», «Yandex: Мой круг» ва монанди инҳо арзи ҳастӣ менамоянд, ки шумораи аъзошудагон дар онҳо садҳо ҳазор ва миллионҳо нафарро ташкил медиҳад. Масалан, агар шабакаи иҷтимоии «Facebook» мамлакати алоҳидае мебуд, он аз рӯйи шумораи аъзоёни худ баъди Чин, Ҳиндустон ва ИМА дар олам ҷойи чорумро ишғол менамуд. Зеро танҳо дар 9 моҳи охир дар шабакаи мазкур зиёда аз 100 млн нафар истифодабарандагони нав ба қайд гирифта шудаанд. Шумораи аъзоёни шабакаҳои дигари иҷтимоӣ низ рӯз то рӯз рӯ ба афзоиш аст. Сабаби зиёд шудани аъзоёни онҳо дар он аст, ки фаъолони сиёсӣ ва рӯзноманигорони мустақил дар шабакаҳои мазкур дар бораи воқеа ва ҳодисаҳои гуногуни ҳаёти сиёсии мамлакати худ маводи таҳлилӣ ҷой медиҳанд, то ки дигаронро низ аз муҳтавои он бархурдор намоянд.<sup>1</sup> Аммо тӯли солҳои охир террористон ва экстремистон низ ба шабакаҳои иҷтимоӣ роҳ ёфта, ба воситаи тарғибу ташвиқи иттилооти

---

<sup>1</sup> Махмадов А.Н. Место и роль интернета в политике / А.Н.Махмадов, А.Х.Ибодов // Вестник Таджикского национального университета. –2014. –Т.1. –№3-8 (150). –С.136.

зарарнок ба шуури одамон ва рафтори онҳо таъсири амиқ расонида истодаанд. Қисми зиёди нафароне, ки ба сафи гурӯҳҳои экстремистию террористӣ мепайванданд, маҳз дар шабакаи иҷтимоӣ мағзшӯӣ мешаванд.

Муҳаққиқи ватанӣ А.Н. Муҳаммад кибертерроризмро амали ҷинойтӣ муаррифӣ намуда, қайд менамояд, ки ташкилотҳои террористӣ барои амалӣ намудани ҳадафҳои худ аз воситаҳои техникӣ истифода менамоянд, ки фурӯши озод доранд ва ҳамчун объекти инфраструктураи иттилооти давлатӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Бо истифода аз ин дастрасӣ ташкилотҳои экстремистию террористӣ тавассути технологияҳои иттилоотӣ идеяҳои ғаразноки хешро паҳн менамоянд. Бештар воситаҳои мазкурро ташкилоти динӣ-экстремистии «Ҳизб-ут-таҳрир» ба таври хеле фаъол истифода мебарад. Махсусан ин гуна мавод дар сомонаҳои ғайрирасмӣ онҳо ба таври ошкор интишор шудаанд. Айни замон на танҳо «Ҳизб-ут-таҳрир», «Ҷамоати Ансоруллоҳ» ва «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», балки дигар гурӯҳҳои муташаккили ҷинойӣ ва ташкилотҳои экстремистии дар минтақаи Осиёи Марказӣ фаъолияткунанда воситаҳои иттилоотӣю коммуникатсиониро ба таври васеъ истифода мебаранд.<sup>1</sup>

Мамлакатҳое, ки марҳилаҳои мухталифи рушду инкишофро аз сар гузаронидаанд ва имрӯз дараҷаи муайяни тараққиётро соҳиб ҳастанд, аз ҳама бештар зери таъсири кибертерроризм қарор мегиранд. Зеро, барои таъмини рушду инкишофи соҳаҳои мухталиф ба вучуд овардани инфрасохтори иттилоотӣю мукамал ва мураккаб хеле зарур мебошад. Аммо инфрасохтори иттилоотӣю ташаккулёфта, дар баробари он, ки кафили рушду инкишоф мебошад, ҳамзамон марҳила ба марҳила дар пайи рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ба ҳимоя

---

<sup>1</sup> Муҳаммад А.Н. Киберҷинойтҳо ҳамчун зухуроти кибертерроризм: моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо / А.Н. Муҳаммад // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. –2017. – №3-1. –С.56-61.

ниёзи бештар пайдо менамояд. Дар зери таъсири рушди инфрасохтори иттилоотӣ вобастагии мамлакат аз фаъолияти муназзами технологияҳои иттилоотӣ бештар мегардад. Зеро дар заминаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии навин рушди иқтисодии мамлакат таъмин гардида, компютеркунонии соҳаҳои гуногун ба амал бароварда мешавад. Масалан, соҳаҳои алоқа, энергетика, нақлиёт, системаҳои молиявию бонкдорӣ, соҳаи мудофия ва амнияти миллӣ, фаъолияти муназзами мақомоти давлатӣ аз технологияҳои пешрафтаи замони муосир ба таври васеъ истифода менамоянд, ки дар оянда низ чунин тамоюлот суръати тоза пайдо менамояд. Аз ин рӯ, кибертерроризм аз ҳама бештар ба он мамлакатҳое таҳдид менамояд, ки онҳо системаҳои бонкӣ, энергетикӣ ва нақлиётӣ доранд ва махсусан давлатҳое, ки барои рушди соҳаҳои мазкур аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ истифода менамоянд.<sup>1</sup> Дар чунин шароит давлатҳоро зарур аст, ки барои таъмини фаъолияти муназзами онҳо чораҷӯӣ намуда, роҳу воситаҳои самараноки таъмини амнияти онҳоро пайдо созанд.

Ба ҳамаи ин ингоҳ накарда гузариш ба ҳомаи иттилоотӣ ва шароити мусоид фароҳам овардан барои ташаккулёбии он хеле зарур аст. Зеро ин талаботи давру замон мебошад. Ҳомаи иттилоотӣ, ки дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ амалӣ мегардад, рушду инкишофи соҳаҳои гуногуни мамлакатро таъмин намуда, самаранокии идоракунии давлатию ҷамъиятиро бояд таъмин созад.

Бояд гуфт, ки дар самти ташаккулёбии ҳомаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон як қатор монеаҳои ҷиддӣ мавҷуданд. Пеш аз ҳама, масъалаи омода намудани мутахассисони ТИК яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад. Зеро рушди инфрасохтори иттилоотии

---

<sup>1</sup> Мазуров В.А. Кибертерроризм: понятие, проблемы противодействия / В.А.Мазуров // Доклады Томского государственного университета систем управления и радиоэлектроники. –2010. –№1(21). –С.43.

мамлакат, сохтани порталҳои миллӣ ва умуман дар сатҳи зарурӣ ташкил намудани истифодабарии ТИК аз мутахассисони ин соҳа вобаста мебошад. Аз замони қабули Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 ноябри соли 2003 тасдиқ шудааст, қариб 15 сол гузашта бошад ҳам, масъалаи тайёр ва таъмини мутахассисони технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ то ҳол ҳалли пурраи худро наёфта истодааст<sup>1</sup>. Ин аст, ки дар мамлакат раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ бо суръати хеле паст ба амал меояд. Чунин ҳолатро аз нишондодҳои созмонҳои байналмилалӣ, ки ҳамасола оид ба рушди ТИК рейтингҳои давлатҳои оламро тартиб медиҳанд, мушоҳида намудан мумкин аст.

Ҳамасола як қатор созмонҳои байналмилалӣ ва институтҳои илмию таҳқиқотӣ дар асоси муқоисаи маълумоти оморӣ кӯшиш менамоянд, ки рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионии (ТИК) мамлакатҳои алоҳидаро муайян намуда, вобаста ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ рейтингҳои давлатҳои алоҳидаро тартиб диҳанд. Созмонҳои мазкур ба самтҳои истифодабарии ТИК таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намуда, пеш аз ҳама, ба масъалаҳои рушди тиҷорати электронӣ ва ҳукумати электронӣ диққати бештар медиҳанд. Айни замон панҷ шохиси муайянкунандаи рушди ҷомеаи иттилоотӣ маълуму машҳуранд. **Якум**, шохиси омодагии шабакавӣ (Network Readiness Index – NRI), ки он ҳамасола аз ҷониби Форуми умумичаҳонии иқтисодӣ, Бонки умумичаҳонӣ ва Мактаби байналмилалии тиҷорат ташкил карда мешавад. **Дуюм**, шохиси имкониятҳои рақамӣ (Digital opportunity index, DOI) аз ҷониби Иттифоқи байналмилалии телекоммуникатсия ба вуҷуд оварда мешавад. **Сеюм**, шохиси омодагии электронӣ (e-readiness), ки аз ҷониби Шуъбаи истихбороти иқтисодӣ

---

<sup>1</sup> Обидзода О.С. ВАО дар масири истиқлолияти сиёсӣ (таҷрибаи Тоҷикистон). –Душанбе: Эр-граф, 2018. – С.118.

(Economist Intelligence Unit) ва Донишкадаи арзишҳои корӣ (Institute for Business Value) ташаккул дода мешавад. **Чорум**, шохиси рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ аз ҷониби Иттифоқи байналхалқии алоқаи барқӣ тартиб дода мешавад. **Панҷум**, шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index) аз ҷониби СММ тартиб дода мешавад.

**1. Шохиси омодагии шабакавӣ (Network Readiness Index – NRI)** маҷмӯи нишондодҳои мебошад, ки барои муайян намудани рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионии мамлакатҳои ҷаҳон истифода бурда мешавад. Шохиси мазкур соли 2001 таъсис дода шуда, аз соли 2002 ҳамасола оид ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар давлатҳои ҷаҳон гузориши муфассалеро зери унвони «Гузориши ҷаҳонӣ оид ба технологияҳои иттилоотӣ» пешниҳод менамояд. Айни замон шохиси мазкур яке аз нишондодҳои расмие мебошад, ки барои муайян намудани иқтисодии ТИК ва имкониятҳои рушди ТИК таҳия мегардад. Шохиси омодагии шабакавӣ дараҷаи рушду инкишофи ТИК-ро аз рӯи 67 нишондод муайян менамояд, ки ҳамаи онҳо ба се гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст:

1) Мавҷуд будани шароит барои рушди ТИК – вазъияти муҳити корӣ ва таъминоти меъёрию ҳуқуқӣ, дар кадом вазъият қарор доштани рақобат, иқтисодии инноватсионии мамлакат, инфрасохтори иттилоотӣ, имконияти сармоягузорӣ намудани лоиҳаҳо ва ғ.;

2) Омодагии шахрвандон, ширкатҳои гуногуни мамлакат ва мақомоти давлатӣ барои истифодабарии ТИК – мавқеи давлат дар муносибат бо рушди технологияҳои иттилоотӣ, харҷҳои давлатӣ барои рушди ин соҳа, дастрасии технологияҳои иттилоотӣ барои тиҷорат, дастрасӣ ба шабакаи интернет, суръати интернет, дастрасӣ ба алоқаи мобилӣ, арзиши интернет, арзиши алоқаи мобилӣ ва ғ.;

3) Сатҳу сифати истифодабарии ТИК дар бахшҳои хусусӣ, давлатӣ ва ҷамъиятӣ – шумораи компютерҳои фардӣ, шумораи



истифодабарандагони шабакаи интернет, шумораи муштарии ширкатҳои мобилӣ, мавҷудияти манбаҳои электронии интернетии ташкилотҳои давлатӣ, истеҳсол ва истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ дар мамлакат.

Барои муайян намудани нишондодҳои шохиси мазкур маълумотҳои омории як қатор созмонҳои байналмилалӣ истифода бурда мешавад. Аз ҷумла, омори солонаи СММ, Иттифоқи байналхалқии алоқаи барқӣ, Бонки умумичаҳонӣ, инчунин натиҷаи назарсанҷии ташаббускорони Форуми иқтисодии умумичаҳонӣ ба таври васеъ истифода мегарданд. Дар асоси омори умумии бадастомада мақоми давлатҳои гуногун дар рейтинги ҷаҳонӣ муайян карда мешавад. Дар ҷадвали №1 номи давлатҳое, ки соли 2015 дар Шохиси омодагии шабакавӣ мақомҳои аввалро ишғол намудаанд, нишон дода шудааст. Инчунин мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ҷадвали мазкур мувофиқи рейтинги соли 2015 нишон дода шудааст.

#### Ҷадвали №1.

#### Рейтинги давлатҳои ҷаҳон аз рӯи Шохиси омодагии шабакавӣ<sup>1</sup> дар соли 2015

Мақоми рейтинг	Давлат	Мамлакат	Нишондоди умумӣ
1		Сингапур	6.0
2		Финляндия	6.0
3		Шветсия	5.8
4		Нидерландия	5.8
5		Норвегия	5.8
6		Швейтсария	5.7
7		ИМА	5.6
8		Британияи Кабир	5.6
9		Люксембург	5.6
10		Ҷопон	5.6
...		...	...
117		Тоҷикистон	3.2
...		...	...
143		Чад	2.4

Аз ҷадвали мазкур мушоҳида намудан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2015 дар миёни 143 давлати дунё аз рӯи рейтинги

<sup>1</sup> Всемирный экономический форум: индекс сетевой готовности 2015 года [электронный ресурс]. URL: <https://gtmarket.ru/news/2015/04/17/7128> (дата обращения: 15.09.2018 г.)

Шохиси омодагии шабакавӣ мақоми 117-умро ишғол намудааст. Солҳои 2011-2012 бошад дар рейтинги мазкур Тоҷикистон дар миёни 142 давлат мақоми 114-умро ишғол намудааст (Ниг. ба ҷадвали №2). Аз Шохиси мазкур мушоҳида намудан мумкин аст, ки Тоҷикистон аз рӯи нишондодҳои рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии мамлакат дар мақоми хеле паст қарор дорад.

Ҷадвали №2.

**Мақоми Тоҷикистон дар рейтинги Шохиси омодагии шабакавӣ  
(солҳои 2011-2015)**

Солҳо	Мақоми ишғолнамуда	Шумораи давлатҳо дар рейтинг
2015	117	143
2014	-	148
2013	112	144
2012	114	142
2011	114	142

**2. Шохиси имкониятҳои рақамӣ (Digital opportunity index, DOI)** маҷмӯи нишондодҳои мебошад, ки барои муайян намудани рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии мамлакатҳои алоҳида истифода бурда мешавад. Асосан дар шохиси мазкур зиёда аз 11 нишондод истифода мегарданд, ки онҳоро ба се гурӯҳи калон ҷудо намудаанд:

*1) Имкониятҳо барои истифодабарии ТИК:*

- фоизи аҳолие, ки ба алоқаи мобилӣ дастрасӣ доранд;
- то кадом андоза дастраси аҳоли будани арзиши алоқаи мобилӣ (аз рӯи нишондоди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба сари аҳоли);
- то кадом андоза дастраси аҳоли будани арзиши шабакаи интернет (аз рӯи нишондоди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба сари аҳоли);

*2) Инфраструктураи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ:*

- шумораи оилаҳои, ки телефони ноқилӣ доранд (дар миёни 100 оила);

- шумораи муштариёни алоқаи мобилӣ (дар миёни 100 нафар аҳоли);
- шумораи оилаҳое, ки ба шабакаи интернет дастрасӣ доранд (дар миёни 100 оила);
- шумораи муштариёне, ки аз интернетии мобилӣ истифода мебаранд (дар миёни 100 нафар аҳоли);
- шумораи оилаҳое, ки компютери фардӣ доранд (дар миёни 100 оила).

*3) Истифодабарии ТИК:*

- шумораи истифодабарандагони шабакаи интернет дар миёни 100 нафар аҳоли;
- шумораи истифодабарандагоне, ки бо интернетии баландсуръат дастрасӣ доранд (дар миёни 100 нафар аҳоли);
- шумораи истифодабарандагоне, ки бо интернетии баландсуръати мобилӣ дастрасӣ доранд (дар миёни 100 нафар аҳоли).

Иттифоқи байналмилалӣ телекоммуникатсия (ITU), ки дар назди СММ таъсис дода шудааст, ҳамасола дар асоси нишондодҳои рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ мамлакатҳои алоҳида шохисӣ имкониятҳои рақамиро пешниҳод менамояд. Ҳамасола зиёда аз 180 давлати дунё бо нишондодҳои гуногун дар рейтингҳои шохисӣ мазкур ҷойгир карда мешаванд. Дар ҷадвали №3 номи давлатҳое, ки солҳои 2005-2006 дар шохисӣ имкониятҳои рақамӣ мақомҳои аввалро ишғол намудаанд, нишон дода шудааст. Инчунин мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ҷадвали мазкур мувофиқи рейтингҳои солҳои 2005-2006 нишон дода шудааст.

**Ҷадвали №3.**

**Рейтингҳои давлатҳои ҷаҳон аз рӯи Шохисӣ имкониятҳои рақамӣ<sup>1</sup>  
(солҳои 2005-2006)**

<sup>1</sup> Digital Opportunity Index 2005/06 – World [Electronic resource]. URL: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/index.html>

Мақоми рейтинг	давлат дар	Мамлакат	Нишондоди умумӣ
1		Кореяи Ҷанубӣ	0.80
2		Ҷопон	0.77
3		Дания	0.76
4		Исландия	0.74
5		Сингапур	0.72
6		Нидерландия	0.71
7		Тайван (Чин)	0.71
8		Гонконг (Чин)	0.70
9		Шветсия	0.70
10		Британияи Кабир	0.69
...		...	...
143		Тоҷикистон	0.21
...		...	...
181		Нигер	0.03

Аз ҷадвали мазкур мушоҳида намудан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2005-2006 дар миёни 181 давлати дунё аз рӯи рейтинги Шохиси имкониятҳои рақамӣ мақоми 143-юмро ишғол намудааст, ки ин нишондод хеле паст аст. Чунин ҳолат маънои онро дорад, ки дар мамлакати мо имкониятҳо барои истифодабарии ТИК, инфрасохтори ТИК ва истифодабарии ТИК дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудаанд.

**3.Шохиси омодагии электронӣ (e-readiness)** дар асоси шаш нишондод тартиб дода мешавад. Нишондодҳои мазкур иборатанд аз: дастрасӣ ба иттилоот ва сатҳу сифати инфрасохтори иттилоотии мамлакат; вазъияти муҳити тиҷорати электронӣ; дараҷаи саводнокии компютери аҳоли; муҳити ҳуқуқии мамлакат; сиёсати давлатӣ дар соҳаи иттилоотонӣ; истифодаи имкониятҳои интернетӣ дар бозори мамлакат. Бояд гуфт, ки ҳангоми тартиб додани шохиси мазкур ва муайян намудани рейтинги давлатҳои ҷаҳон оид ба рушди фазои электроники мамлакат зиёда аз 100 нишондодҳои сифатӣ микдорӣ истифода бурда мешаванд, ки ҳамаи онҳо дар маҷмӯъ ба шаш нишондоди дар боло номбаршуда шомил мегарданд.

Шумораи давлатҳое, ки ба шохиси мазкур ворид карда шудаанд, нисбат ба шохисҳои дигар камтар мебошанд. Масалан, соли 2006

ҳамагӣ 68 давлат, соли 2007 69 давлат, солҳои 2008-2009 ҳамагӣ 70 давлат дар шохиси мазкур ворид гардидаанд. Айни замон низ шумораи давлатҳои шохиси мазкур аз 80 зиёд нест. Вобаста ба шумораи маҳдуди давлатҳои шохиси омодагии электронӣ ҳаминро бояд ёддовар шавем, ки дар рейтинги мазкур асосан давлатҳои дорои тиҷорати рушдёфта ворид карда мешаванд. Он давлатҳое, ки ба талаботҳои минималии ин шохис ҷавобгӯ нестанд, аз рейтинг берун мемонанд. Дар шохиси мазкур Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз ҳам ворид нашудааст. Чунин ҳолат маънои онро дорад, ки Тоҷикистон ҳанӯз ҳам ба талаботи минималии ин шохис ҷавобгӯ нест. Яъне муҳити тиҷорати электронӣ дар мамлакат ва инфрасохтори он ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ нестанд. Чунин ҳолат минбаъд ҳам дар сиёсати иқтисодии мамлакат ва ҳам дар сиёсати иттилоотии мамлакат бояд дар мадди аввал гузошта шавад.

**4. Шохиси рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ** – дар асоси 11 нишондод тартиб дода мешавад. Ба воситаи шохиси мазкур таҳлили муқоисавии рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва миллий анҷом дода мешавад. Ҳангоми баҳогузорӣ намудани пешрафти технологии давлатҳои алоҳида чунин масъалаҳо, ба монанди дастрасии аҳоли ба ТИК, сатҳи сифати истифодабарии ТИК, малакаҳои одамон дар соҳаи ТИК ба инобат гирифта мешаванд. Махсусан, истифодаи ТИК дар соҳаҳои хоҷагии халқ, истифодаи компютер ва шабакаҳои иттилоотию компютерӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, шумораи муштариёне, ки ба интернетӣ баландсуръат дастрасӣ доранд ва дараҷаи саводнокии компютерӣ аҳоли дар маркази диққат қарор дода мешавад.

Мувофиқи нишондодҳои шохиси мазкур, технологияи алоқии мобилӣ заминаи асосии рушди ТИК ба шумор меравад. Иттифоқи байналхалқии алоқии барқӣ дар гузориши солони худ қайд менамояд,

ки дар соли 2017 дар маҷмӯъ 60% аҳолии ҷаҳон аз алоқаи мобилӣ истифода менамоянд. Айни замон зиёда аз 70% давлатҳои олам пурра аҳолии худро бо алоқаи мобилӣ таъмин намудааст. Дар давлатҳои тараққикарда бошад ин нишондод ба 115% баробар гардидааст<sup>1</sup>.

Дар гузориши мазкур қайд мегардад, ки харчанд дастрасии аҳолии мамлакатҳои ҷаҳон ба шабакаи интернет мавҷуд бошад ҳам, мутаассифона интернетӣ баландсуръат на дар ҳама ҷо ба назар мерасад. Тибқи омори пешниҳоднамуда дар давлатҳои мутараққӣ 23% аҳоли ва дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ ҳамагӣ 4% аҳоли ба интернетӣ баландсуръат дастрасӣ доранд. Сол то сол арзиши интернет поин меравад, ба ин тамоюлот нигоҳ накарда дастрасии одамон ба интернетӣ баландсуръат ҳамоно дар сатҳи паст қарор дорад. Тамоюлотӣ мазкур бо даромади аҳоли ва ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилии мамлакат асоснок карда мешавад. Масалан, тибқи нишондодҳои Иттифоқи байналхалқии алоқаи барқӣ, солҳои 2009-2010 дар давлатҳои тараққикарда 1,5% ва дар давлатҳои рӯ ба тараққӣ 17% ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ барои пардохти хизматрасониҳои интернетӣ ва алоқаи мобилӣ сарф гардидааст<sup>2</sup>. Албатта, барои давлатҳои рӯ ба тараққӣ ин нишондод хеле баланд мебошад. Яъне, бо чунин арзиши баланд дастрасӣ ҳамагон гардонидани шабакаи интернет ғайриимкон аст. Ба ибораи дигар, аҳолии давлатҳое, ки даромадашон зиёд аст, барои хизматрасониҳои ТИК нисбатан камтар маблағ сарф менамоянд ва баръакс, аҳолии давлатҳое, ки даромадашон камтар аст, барои хизматрасониҳои ТИК маҷбуранд, ки маблағи зиёд сарф намоянд.

---

<sup>1</sup> Отчет «Измерение информационного общества», 2017 год. [электронный ресурс]. URL: [https://www.itu.int/dms\\_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2017-SUM-PDF-R.pdf](https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2017-SUM-PDF-R.pdf) (дата обращения: 10.08.2018 г.)

<sup>2</sup> Вершинская О.Н., Алексеева О.А. Международные индексы готовности стран к информационному обществу // Труды ИСА РАН. Том 61. – 2011. – №2. – С.23.

Таносуби арзиши хизматрасониҳои ТИК бо ҳиссаи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳоли (соли 2010)<sup>1</sup>

Мақоми давлат дар рейтинг	Мамлакат	Арзиши хизматрасониҳои ТИК аз ҳисоби ҳиссаи ММД	Арзиши алоқаи мобилӣ аз ҳисоби ҳиссаи ММД	Арзиши интернетӣ баландсуръат аз ҳисоби ҳиссаи ММД	Ҳиссаи ММД ба ҳар сари аҳоли (бо дол. ИМА)
1	Монако	0,2	0,3	0,3	203 900
2	Макао (Чин)	0,3	0,2	0,3	35 360
3	Лихтенштейн	0,4	0,2	0,5	113 210
4	Гонконг (Чин)	0,4	0,1	0,7	31 400
5	Аморати Муттаҳидаи Араб	0,4	0,2	0,8	57 340
6	Сингапур	0,5	0,3	0,9	37 220
7	Люксембург	0,5	0,4	0,6	76 710
8	Норвегия	0,5	0,3	0,7	84 640
9	Исландия	0,5	0,5	0,7	43 430
10	Дания	0,6	0,2	0,9	59 060
...	...	...	...	...	...
140	Тоҷикистон	34,9	3,2	621,4	700
...	...	...	...	...	...
165	Нигер	71,6	73,4	210,5	340

Аз чадвали №4 мушоҳида намудан мумкин аст, ки ҳиссаи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳоли ба рушди ТИК чи гуна таъсиргузори менамояд. Мувофиқи нишондодҳои соли 2010 Тоҷикистон дар рейтинги Шохиси рушди ТИК дар миёни 165 давлат мақоми 140-умро ишғол намудааст, ки чунин нишондод хеле паст мебошад. Дар маҷмӯъ, аз рӯи омили пешниҳодшуда барои он, ки аҳолии мамлакат ба алоқаи мобилӣ ва интернетӣ баландсуръат дастрасӣ пайдо намоянд, онҳоро зарур аст, ки қариб 35% даромади худро барои пардохти ин навъи хизматрасониҳо сарф намоянд. Бояд

<sup>1</sup> Отчет «Измерение информационного общества», 2011 год. [электронный ресурс]. URL: <https://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/material/2011/MIS2011-ExecSum-R.pdf> (дата обращения: 25.08.2018 г.)

гуфт, ки дар Тоҷикистон арзиши алоқаи мобилӣ барои аҳоли дастрас мебошад. Зеро тибқи омили пешниҳодшуда ҳамагӣ 3,2% даромади аҳоли барои пардохти ин навъи хизматрасонӣ масраф мешавад. Аммо арзиши интернетӣ баландсуръат хеле боло мебошад, ки на ҳамаи одамон метавонанд ба он дастрасӣ дошта бошанд. Маҳз чунин вазъият Тоҷикистонро дар рейтингӣ мазкур дар мақоми хеле поён қарор додааст.

Аз рӯи маълумоти Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳи июни соли 2012 дар мамлакате, ки 8 млн. аҳоли дорад, зиёда аз 7,4 млн. муштариҳои ширкатҳои мобилӣ ба қайд гирифта шудааст, ки аз он 4,6 млн. муштариҳои фаъол ба ҳисоб мераванд. Аз рӯи ин нишондод дар миёни 100 нафар аҳоли 61 нафарашон истифодабарандагони фаъоли алоқаи мобилӣ ба шумор мераванд. Дар соли 2012 истифодабарандагони шабакаи интернет 2,2 млн. нафар нишон дода шудааст. Аксарияти истифодабарандагони интернет муштариёни ширкатҳои мобилӣ мебошанд, ки тариқи телефонҳои мобилӣ ба интернет пайваستاанд. Дар маҷмӯъ соли 2012 дар миёни 100 нафар аҳоли 29 нафар муштариёни ширкатҳои мобилӣ аз шабакаи интернет истифода намудаанд<sup>1</sup>.

**5.Шохиси омодагии мамлакатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index)** – аз ҷониби Департаменти рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии СММ ҳамасола тартиб дода мешавад. Шохиси мазкур асосан барои муайян намудани рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ 191 давлати ҷаҳон ва мусоидат намудан ба рушди ҳукумати электронӣ пешбинӣ гардидааст. Дар шохиси мазкур тамоми нишондодҳо аз рӯи омодагии давлатҳо барои рушди ҳукумати электронӣ ва иштироки электронӣ онҳо тартиб дода

---

<sup>1</sup> В семимиллиардном мире насчитывается около 6 млрд. подписчиков мобильной связи [электронный ресурс]. URL: <https://www.news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20121012/v-semimilliardnom-mire-naschityvaetsya-okolo-6-mlrd-podpischikov-mobilnoi-svyazi> (дата обращения: 15.09.2018 г.)



мешавад. Омилҳое, ки дар раванди рушди ҳукумати электронӣ таъсиргузор мебошанд, ба таври зерин муайян карда шудаанд:

– иқтидори мақомоти ҳокимияти давлатӣ барои таъмин намудани рушди инфрасохтори ТИК ва истифодабарии ТИК барои беҳтару хубтар намудани хизматрасониҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва умуман омодагии давлат барои ташаккулдиҳии ҳукумати электронӣ;

– омодагии ҳукумат барои таъмин намудани аҳоли бо иттилоот ва донишҳои зарурӣ.

Дар раванди тартиб додани шохиси мазкур аз ҳама бештар ба масъалаи дастрасии одамон ба ҳукумати электронӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад. Бинобар ин, рушди инфрасохтори технологияи мамлакат, сатҳу сифати саводнокии компютери қишрҳои гуногуни ҷомеа ва истифодаи имконияти ТИК барои таъмини рушди соҳаҳои ҳаётан муҳими мамлакат ҳамчун нишондодҳои асосӣ доништа мешаванд. Бояд гуфт, ки нишондодҳои шохиси мазкур барои роҳбарони ҳукуматҳо, сиёсатмадорон, коршиносон, намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши хусусӣ хеле аҳамиятнок мебошанд. Зеро барои муайян намудани вазъият ва мавқеи давлат дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, инчунин ояндабинӣ намудани рушди минбаъдаи мамлакат нишондодҳои мазкур хеле муҳиманд.

Шохиси омодагии кишварҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ аз рӯи шумораи зиёди нишондодҳои сифатӣ тартиб дода мешавад. Аммо ҳамаи онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо намудаанд ва дар рейтингҳои шохиси мазкур низ аз рӯи ин се нишондод баҳогузорӣ сурат мегирад.

Нишондодҳои мазкур ба таври зайл мебошанд:

1. Рушди сомонаҳои интернетӣ ва системаҳои иттилоотии ҳукуматӣ (Online Service Component);
2. Рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ (Telecommunication Infrastructure Component);

### 3. Рушди сармояи инсонӣ (Human Capital Component).

Таҳлили нишондодҳои шохиси мазкур нишон медиҳад, ки ҳамаи онҳо бо назардошти рушди сомонаҳои расмӣ ва системаҳои иттилоотии ҳукумати амалӣ карда мешаванд. Бинобар сабабе, ки баҳогузори намудани сомонаҳои расмии ҳамаи сохторҳои давлатӣ кори хеле мушкил аст, аз ин рӯ, таҳлили шаш манбаи иттилоотиро дар мадди аввал гузоштаанд. Пеш аз ҳама, сомонаи расмии ҳукумат ва сомонаҳои панҷ вазорат – вазоратҳои тандурустӣ, маориф, хифзи иҷтимоӣ, меҳнат ва шуғли аҳоли, молия мавриди омӯзиш ва баҳогузори қарор дода мешаванд. Бояд гуфт, ки сомонаҳои расмии ҳукумати бояд манбаи муҳими иттилоотӣ ва дорои системаи иттилоотӣ бошад, то ки шаҳрвандони мамлакат бо истифодаи онҳо рушди соҳаро мушоҳида намуда, дар ҳолатҳои зарурӣ ба саволҳои худ посухи дуруст ва аниқу дақиқ пайдо намоянд. Рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ ва рушди сармояи инсонӣ бошанд дар асоси оморҳои соҳаи телекоммуникатсия таҳия мегарданд.

#### Ҷадвали №5

#### Рейтинги омодагии давлатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ дар соли 2018<sup>1</sup>

Мақоми давлат дар рейтинг	Мамлакат	Нишондоди умумӣ	Рушди сомонаҳои интернетӣ ва системаҳои иттилоотии ҳукумати	Рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ	Рушди сармояи инсонӣ
1	Дания	0.9	1.0	0.7	0.9
2	Австралия	0.9	0.9	0.7	1.0
3	Кореяи Ҷанубӣ	0.9	0.9	0.8	0.8
4	Британияи Кабир	0.8	0.9	0.8	0.9
5	Шветсия	0.8	0.9	0.7	0.9
...	...	...	...	...	...
131	Тоҷикистон	0.4	0.3	0.2	0.7

<sup>1</sup> United Nations. E-Government Survey 2018. New York, 2018. – 300 p. [electronic resource]. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2018>

...	...	...	...	...	...
191	Судан	0.1	0.1	0.02	0.2

Аз ҷадвали №5 мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар соли 2018 Тоҷикистон дар байни 191 давлати ҷаҳон дар рейтинги рушди ҳукумати электронӣ мақоми 131-умро ишғол намудааст, ки ин нишондоди нисбатан паст мебошад. Мушкилии асосӣ дар сатҳи паст қарор доштани сомонаҳои расмии давлатӣ ва рушди нокифояи инфрасохтори телекоммуникатсионии мамлакат мебошад. Ҳарчанд Тоҷикистон аз соли 2010 барои ташаккул додани ҳукумати электронӣ икдоми ҷиддӣ пеш гирифта бошад ҳам, ханӯз ҳам аз рӯи нишондодҳои шохиси омодагии давлатҳо барои гузариш ба ҳукумати электронӣ дар мавқеи поён қарор дорад (Ниг. ба ҷадвали №6). Сабабҳои чунин тамоюлот бо мавҷудияти як қатор масъалаҳо ва мушкилиҳои дохилии мамлакат асоснок карда мешавад. Аз ҷумла, даромади пасти аҳоли, дар сатҳи паст қарор доштани ташаббусҳои эҷодӣ дар соҳаи телекоммуникатсия, дар сатҳи паст қарор доштани истифодабарии ТИК, нарасидани мутахассисони касбии соҳаи телекоммуникатсия ва ғ.

#### Ҷадвали №6

#### Рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Солҳо	Мақоми давлат дар рейтинг	Нишондоди умумӣ	Рушди сомонаҳои интернетӣ ва	Рушди инфрасохтори телекоммуникацио	Рушди сармояи инсонӣ
2018	131	0.42	0.34	0.22	0.70
2016	139	0.33	0.12	0.18	0.70
2014	129	0.33	0.06	0.23	0.72
2012	122	0.40	0.24	0.14	0.83
2010	122	0.34	0.03	0.02	0.29

Дар маҷмӯъ гуфтан мумкин аст, ки раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаҳои аввали рушду инкишофи худ қарор дорад. Ҳарчанд дар мамлакат базаи меърию ҳуқуқии рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ

дар сатҳи зарурӣ қарор дошта бошад ҳам, бинобар сабаби дар сатҳи зарурӣ мавриди истифода қарор дода нашудани ТИК инфрасохтори иттилоотии мамлакат дар ҳоли ташаккулёбӣ мебошад. Пеш аз ҳама, нарасидани мутахассисони соҳаи ТИК дар амал татбиқ намудани барномаҳо, стратегияҳо ва концепсияҳои давлатиро ғайриимкон мегардонанд. Инчунин дар сатҳи паст қарор доштани саводнокии компютери шаҳрвандони мамлакат имкон намедихад, ки истифодабарии ТИК дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад. Гузашта аз ин, дар мамлакат шумораи ками одамон ба интернет баландсуръат дастрасӣ доранд. Дастнорас будани арзиши интернет барои аҳолии мамлакат истифодаи хизматрасониҳои электрониро ғайриимкон мегардонад.

Бояд гуфт, ки дар мамлакат раванди сохтани сомонаҳои расмии ҳукуматӣ ва ҷамъиятӣ тайи солҳои охир ғаъол гардид, аммо онҳо ҳанӯз ҳам талаботи ҷомеаро қонеъ сохта наметавонанд. Зеро дар аксар маврид аз сомонаҳои мазкур иттилооти зарурӣ ба даст овардан ғайриимкон аст. Сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотии соҳавӣ ва ташкил намудани порталҳои иттилоотӣ марҳилаи навбатии ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Мутаассифона, ин раванд дар кишварамон ҳанӯз оғоз нагардидааст. Ба истиснои соҳаи иқтисодиёт, ки дар он интиқоли пул, пардохтҳо ва супоридани андоз ба системаҳои иттилоотии электронӣ гузаронида шудаанд, дар соҳаҳои дигар, аз қабили соҳаҳои сиёсат, иҷтимоиёт, фарҳанг, санъат, фароғат ва ғ. ҳанӯз ҳам системаҳои иттилоотӣ ва хизматрасониҳои электронӣ ба назар намерасанд. Аз ин рӯ, Ҳукумати Тоҷикистонро зарур аст, ки тайи чанд соли оянда баҳри бартараф намудани мушкилиҳои мавҷуда бояд талош варзад. Зеро мушкилиҳои номбаргардида дар самти ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ монеаҳои мебошанд, ки гузариш ба марҳилаи навбатии онро ғайриимкон мегардонанд.

## ХУЛОСА

Дар раванди таҳқиқот муайян гардид, ки инқилобҳои иттилоотӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ замони муосир дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ таъсир амиқ расонида, муносибатҳои ҷамъиятиро ба дигаргуниҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ намуда истодаанд. Дар чунин шароит омӯзиши масъалаҳои ҷудоғонаи ҳаёти сиёсии ҷомеа бо дарназардошти инқилобҳои иттилоотӣю компютерӣ хеле муҳим ба шумор мераванд. Зеро технологияҳои иттилоотӣю замони муосир, пеш аз ҳама, ба муносибатҳои сиёсӣ ва ниҳодҳои сиёсӣ таъсири амиқ расонида, шаклҳои зоҳиршавии равандҳои сиёсиро дигаргун намуда истодаанд. Дар чунин шароит роҳу усулҳои таъсиррасонии сиёсӣ ба афкори ҷамъиятӣ ва умуман тарзи ташкили системаи идоракунии давлатӣ мазмуну мундариҷаи худро тағйир дода истодаанд. Раванди чунин дигаргуниҳо дар аксар маврид раванди ҷаҳонишавӣ муаррифӣ гардад ҳам, онро раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ номидан мумкин аст. Зеро пайдоиш ва ташаккулёбии ҳам ҷомеаи иттилоотӣ ва ҳам ҷаҳонишавӣ маҳз бо пайдоиши технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ замони муосир алоқамандии зич доранд. Аммо бояд дар назар дошт, ки ҷомеаи иттилоотӣ барои ҷаҳонишавӣ шароити муосид фароҳам меоварад. Иттилоот манбаи асосии ҷомеаи иттилоотӣ ва технологияҳои иттилоотӣ омили муҳими пешрафти иқтисодӣ ба шумор рафта, вобаста ба сатҳу сифати онҳо давлатҳо дар муносибат бо якдигар дар рақобати шадид қарор мегиранд.

Дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ истифодаи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар соҳаҳои гуногун ба амал меояд. Дар чунин шароит истифодаи технологияҳои мазкур дар соҳаи сиёсат низ ногузир мегардад. Аз ин рӯ, давлатҳои алоҳида дар зери таъсири равандҳои сиёсии оштинопазир маҷбур мегарданд, ки муносибати худро бо ҷомеа тағйир диҳанд. Дар ин раванд бо истифода

аз технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ташаккулёбии ҳукумати электронӣ оғоз мегардад, ки моҳияти онро истифодабарии ТИК дар системаи идоракунии давлатӣ ташкил медиҳад. Технологияҳои ҳушманд ба ҳукуматҳо имкон медиҳанд, ки аз болои ҷомеа назоратро хубтару беҳтар намоянд, аммо аз ҷониби дигар назорати ҷамъиятӣ ба сатҳу сифати нав мегузарад.

Бинобар ин, дар ҳар як мамлакат дар зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ва махсусан дар зери таъсири рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ ба мушоҳида мерасад. Чунин раванд новобаста аз майлу хоҳиши давлат ба амал меояд ва дар шароити безътиноӣ зоҳир намудан ба равандҳои мазкур таъсири онҳо ба рафтори одамон, шуури ҷамъиятӣ ва умуман барои ҷомеа оқибатҳои нохуби сиёсӣ меоваранд. Аз ҷумла, дар шароити муосир бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ таъсири сиёсати «нерӯи маҳин», ғасби иттилоотӣ, паҳн гардидани иттилооти экстремистӣю ифротӣ ва таъсири онҳо ба шуури ҷамъиятӣ, махсусан таъсири кибертерроризм ва киберэкстремизм дар ҷомеа ба мушоҳида мерасанд. Бинобар ин, ҳар як мамлакатро зарур аст, ки бо назардошти хусусиятҳои фарҳангӣю иҷтимоии ҷомеа консепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ худро қабул намояд ва дар доираи он барномаҳои гуногуни давлатӣю ҳукуматӣ қабул намуда, сиёсати иттилоотонии худро ба самти муайян ва дар сатҳи зарурӣ ба амал барорад. Зеро он давлатҳое, ки ҳадафмандона ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ машғул гардидаанд, на танҳо ба пешрафти илмию техноғологӣ ва техниқию ҷамъиятӣ ноил шудаанд, балки симои фарҳангии кишвари худ ва арзишҳои миллии худро то дараҷаи зарурӣ ҳифз намудаанд. Аз ин рӯ, дар сатҳи зарурӣ мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ва дар заминаи онҳо ташаккул додани инфрасохтори иттилоотӣи ватанӣ барои ҳар як мамлакат зарурати давру замон ба шумор меравад. Гузашта аз ин,

таъмини намудани пешрафти иқтисодӣ ва рушди соҳаҳои гуногуни мамлакат бе истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ замони муосир ғайриимкон мебошад.

Бо дарназардошти зарурат ва муҳимияти рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар раванди таҳқиқот заминаҳои рушду инкишофи ин навъи ҷомеа мавриди омӯзиш қарор дода шуда, ба омилҳои сиёсии он таваҷҷӯҳи бештар зоҳир гардидааст. Дар заминаи ин гуна омӯзиш ва махсусан дар асоси омӯзиши таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи олам маълум гардид, ки дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ аз ҳама бештар нақши давлат муайянкунанда мебошад. Зеро кишварҳои пешрафтаи олам маҳз бо ташаббуси барномаҳо ва стратегияҳои давлатӣ тавонистаанд, ки марҳилаҳои гуногуни рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотиро паси сар намоянд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол дар самти ташаккулёбии давлати миллӣ ва ҷомеаи мутамаддин қадамҳои устувор гузошта истодааст. Инчунин рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ низ дар мамлакатамон дар ибтидои солҳои 2000 оғоз гардида буд. Ҳарчанд дар ин самт муваффақиятҳо дида шаванд ҳам, ҳанӯз ҳам мушкилиҳои чашмрас хеле зиёданд ва маҳз мушкилиҳои мазкур имкон намедиханд, ки рушди соҳаҳои гуногуни мамлакат дар сатҳи зарурӣ ба амал бароварда шаванд. Дар раванди омӯзиш ва таҳқиқи ин масъала вобаста ба ҳалли мушкилиҳои ҷойдошта хулосаҳои илман асоснокшуда ва пешниҳодҳои амалӣ коркард шудаанд. Онҳоро мушаххасан ба таври зайл нишон додан мумкин аст:

1. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккул додани концепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Ташаккули концепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ барои ҳар як мамлакат ба он хотир зарур аст, ки нақш ва мавқеи мамлакат дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ, иқтисодии рақобатпазирии мамлакат, рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа, рушди шахсият, сатҳу сифати зиндагӣ, рушди саноати

иттилоотии мамлакат, ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ, рушди фарҳанг ва забони давлатӣ, таҳкими ягонагии иттилоотии мамлакат ва дар маҷмӯъ рушду инкишофи инфрасохтори иттилоотии мамлакат аз мавҷудият ва амалишавии консепсияи мазкур ва меъёрҳои мушаххаси он вобастагии калон доранд.

2. Аини замон дар мамлакат мутахассисони соҳаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ хеле кам мебошанд. Инчунин сатҳи донишҳои техникую технологии мутахассисони мавҷуда дар сатҳи паст қарор дошта, чунин ҳолат имкон намедихад, ки дар соҳаҳои гуногуни ҷамъиятӣ системаҳои иттилоотӣ сохта ба истифода дода шаванд. Махсусан, ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ, рушди тиҷорати электронӣ ва ҳукумати электронӣ аз мутахассисони варзидаи соҳаи ТИК вобаста мебошад. Аз ин рӯ, Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки дар солҳои минбаъда ба масъалаи омода намудани мутахассисони соҳаи ТИК таваҷҷуҳи бештар зоҳир намояд. Бояд гуфт, ки дар мактабҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат омода намудани мутахассисони ба талаботи даври замон ҷавобгӯ имконнопазир аст. Аз ин рӯ, чунин мутахассисон бояд дар мактабҳои олии хориҷӣ омода карда шуда, сипас ба ватан баргардонида шаванд, то ки онҳо дар самти сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотӣ мусоидат намоянд. Қайд намудан бамаврид аст, ки амалишавии ҳамагуна барномаҳои ва стратегияҳои иттилоотӣ давлат ба воситаи мутахассисони ТИК имконпазир мегардад.

3. Дар сатҳи паст қарор доштани саводнокии компютерии аҳоли яке сабабҳои дигари ба охирагӣ рушд намудани ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Шаҳрвандони мамлакат, махсусан мутахассисони оянда бояд аз истифодаи технологияҳои компютерӣ бархӯрдор бошанд. Бо дарназардошти ин, устодону омӯзгорон дар раванди таълим технологияҳои иттилоотию компютериро бояд ба таври васеъ истифода намоянд. Инчунин муассисаҳои таълимӣ низ кӯшиш ба харҷ



диҳанд, ки дар раванди таълим истифодаи технологияҳои мазкурро дастраси хонандагон ва донишҷӯён гардонанд ва ҳамзамон аз устодону омӯзгорон низ талаб намоянд, ки онҳо ҳам ба масъалаи истифодабарии ТИК таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намоянд. Бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки айнаи замон дар мамлакат аксари омӯзгорон ва устодон аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ замони муосир, махсусан аз имкониятҳои шабакаи интернет истифода бурда наметавонанд.

4. Таҳлили истифодабарии ТИК дар раванди идоракунии давлатӣ нишон дод, ки дар замони муосир яке аз роҳу воситаҳои асосии баланд бардоштани самаранокии системаи идоракунии давлатӣ ташаккул додани ҳукумати электронӣ мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба ин масъала таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Ҳанӯз соли 2011 дар мамлакат Консепсияи рушди ҳукумати электронӣ қабул гардидааст. Аммо дар самти ташаккулёбии ҳукумати электронӣ мушкилию камбудихо хеле зиёданд. Ба истиснои сомонаҳои расмӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ки аз рӯи мундариҷаи худ хеле содаанд, ҳанӯз ҳам пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандони мамлакат ба вучуд оварда нашудаанд, системаҳои иттилоотӣ давлатӣ, системаи назорати чамъитӣ ва порталҳои миллии иттилоотӣ ҳанӯз ҳам ташаккул дода нашудаанд. Бинобар ин, дар ин самт зарур доништа мешавад, ки ҳам мутахассисони ТИК омода карда шаванд ва ҳам саводнокии компютери хизматчиёни давлатӣ баланд бардошта шавад.

5. Дар соҳаҳои гуногуни мамлакат ба таври васеъ мавриди истифода қарор додани технологияҳои иттилоотӣ имкон медиҳанд, ки иҷроиши қору фаъолият на танҳо ғайрихузурӣ, балки бо сифат ва бо суръати баланд анҷом дода шаванд. Инчунин, истифодаи ТИК дар соҳаҳои гуногун ва дар заминаи онҳо ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ имкон медиҳад, ки сатҳи амалҳои

коррупсионӣ коҳиш дода шаванд. Чунин раванд боиси он мегардад, ки таъсири омили инсонӣ ба фаъолияти одамон камтар гардад. Инчунин дар шароити истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ гардиши хуччатҳои электронӣ ба амал меояд, ки дар ин гуна вазъият кормандони муассисаю ташкилот дастурамали вазифии худро хубтару беҳтар иҷро менамоянд.

6. Истифодабарии ТИК дар раванди идоранамоии соҳаҳои гуногуни ҳаёти мамлакат низ нақши муҳим мебозад. Барои баланд бардоштани самаранокии идоранамоии соҳаҳои мамлакат сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотӣ соҳавӣ хеле зарур мебошанд. Зеро системаҳои иттилоотӣ хушманд имкон медиҳанд, ки назорати иҷроиши корҳо, баҳогузори намудани фаъолияти ташкилотҳо ва субъектҳо, қабул намудани қарор дар асоси иттилоотӣ саҳеҳ ба амал бароварда шаванд.

7. Ташаккул додани контенти миллии барои рушду инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ хеле зарур мебошад. Чунин омил аз як ҷониб ҳам заминаи тарғибу ташвиқи забони давлатӣ ба ҳисоб рафта, ҳам воситаи аз худ намудани фазои фарҳангӣ иттилоотӣ мамлакат доништа мешавад. Инчунин, дар шабакаи интернет бо забони давлатӣ ҷоп намудани маълумоти бештар, ҷойгир намудани мақолаю китобҳо, иттилооти ҳуқуқӣ меъёрӣ, маводи таҳлилий, маълумот дар бораи хизматрасониҳо ва монанди инҳо яке аз унсурҳои муҳимтарини ташаккулдиҳии контенти миллии ба шумор меравад. Ҳамзамон, бо забони давлатӣ сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотӣ, бойгонҳои иттилоотӣ, хазинаҳои илмӣ иттилоотӣ, оморҳои иттилоотӣ, порталҳои иттилоотӣ зарурати даври замон ва манфиатҳои иттилоотии давлати соҳибистиклол ба шумор мераванд.

## РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

### Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ

1. Государственная стратегия «Информационно-коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан» // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 5 ноября 2003 г., №1174.
2. Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан // Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г., №468.
3. Концепция информационной безопасности Республики Таджикистан // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 7 ноября 2003 г., №1175.
4. Концепция государственной информационной политики Республики Таджикистан // Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 30 апреля 2008 г., №451.
5. Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, №643 тасдиқ шудааст.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 ноябри соли 1996, №382 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 22.07.2013, №1014.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқои барқӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №56 қабул гардидааст. Қонуни амалкунанда. Таҳрири охирин 15.03.2016, №1301.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №55

қабул гардидааст. Қонуни амалқунанда. Таҳрири охири  
27.11.2014, №1164.

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002, №51 қабул гардидааст. Қонуни амалқунанда. Таҳрири охири 31.12.2014, №1174.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» // Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06 августи соли 2001, №40 қабул гардидааст. Қонуни амалқунанда. Таҳрири охири соли 2005, №12.
11. Правила регистрации и делегирования доменов второго уровня в зоне .tj // Утверждены 19 января 2004 г.
12. Программа компьютеризации общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на 2008-2010 гг. // Утверждено постановлением Правительство Республики Таджикистан от 5 марта 2008 года, №77.
13. Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 27 марта 2006 года. Резолюция A/RES/60/252.

### Монографияҳо

14. Баранов В.В., Баранова И.В., Зайцев А.В. Управление развитием высокотехнологичного предприятия в условиях информационного общества. Монография. –М.: Изд-во «Креативная экономика», 2018. –186 с.
15. Балувев Д.Г. Информационная революция и современные международные отношения / Д.Г.Балувев. – Н.Новгород, 2001. – 320 с.
16. Бевир М. Управление: очень краткое введение / Пер. с англ. Порецковой А. – М.: Дело, 2015. – 159 с.

17. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Перевод с англ. / Д.Белл. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
18. Белл Д., Иноземцев В.Л. Эпоха разобщенности: размышления о мире XXI века. –М.: Центр исследования постиндустриального общества, 2007. – 304 с.
19. Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Пер. с нем. А.Ю.Антоновского. – М.: Логос, 2010. – 248 с.
20. Бурдьё П. Социология социального пространства. Пер. с франц. – М., 2007. – 288 с.
21. Бухарин С.Н., Цыганов В.В. Информационные войны в бизнесе и политике / С.Н.Бухарин, В.В.Цыганков. – М.: Академический проект, 2007. – 365 с.
22. Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С.Вершинин. – М.: Ягуар, 2006. – 256 с.
23. Губарев А.Б. Информационные войны как объект политологического исследования / А.Б.Губарев. – Уссурийск, 2005. – 180 с.
24. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация / В.Л.Иноземцев. – М.: Наука, 1999. –740 с.
25. Иноземцев В.Л. Очерки истории экономической общественной формации. – М., 1996. – 400 с.
26. Иноземцев В.Л. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – 640 с.;
27. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. –М., 2000. – 606 с.

28. Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояние: Финская модель / Пер. с англ. А.Калинина, Ю.Подороги. –М.: Логос, 2002. –219 с.
29. Кастельс М. Галактика Интернет: размышления об интернете, бизнесе и обществе. Пер. с англ. –Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 328 с.
30. Климушин П.С., Спасибов Д.В., Радченко А.В. Механизмы электронного управления в информационном обществе. Монография. –Харьков: Изд-во «Магистр», 2017. –124 с.
31. Курносков И.Н. Информационное общество: планы и программы зарубежных стран. –М.: Книжный мир, 1997. – 217 с.
32. Кукушин С.Н. Экономика информационного общества. Монография / С.Н. Кукушин. –М.: ООО «ИМПУЛЬС», 2018. –231 с.
33. Лисичкин В.А., Шелепин Л.А. Третья мировая (информационно-психологическая) война / В.А.Лисичкин, Л.А.Шелепин. – М., 2003. – 448 с.
34. Литвак Н.В. Информационное общество: перманентная революция. –М.: Колос, 2008. – 416 с.
35. Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. – М.: Горячая линия-Телеком, 2003. – 450 с.
36. Московичи С. Век толп / С.Московичи. – М.: Центр психологии и психотерапии, 1996. – 360 с.
37. Обидзода О.С. ВАО дар масири истиклолияти сиёсӣ (таҷрибаи Тоҷикистон). –Душанбе: Эр-граф, 2018. – 160 с.
38. Оболонский А.В. Кризис бюрократического государства: Реформы государственной службы: международный опыт и

- российские реалии. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2011. – 448 с.
39. Панарин И.Н. Информационная война и третий Рим / И.Н.Панарин. –М., 2001. – 380 с.
  40. Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика // Аналитические доклады. Выпуск 2 (23). – М.: МГИМО, 2009. – 41 с.
  41. Потупчик К., Федорова А. Власть над Сетью: Как государство действует в Интернете. – М.: Алгоритм, 2014. – 315 с.
  42. Почепцов Г.Г. Информационные войны / Г.Г.Почепцов. –М., 2000. –280 с.
  43. Расторгуев С.П. Философия информационной войны / С.П.Раторгуев. –М., 1998. – 280 с.
  44. Рудаков А.Б. Стратегия информационной войны. Монография. – М.: Атений, 2003. – 148 с.
  45. Соболев Н.А. Влияние социальной философии на построение системы государственного управления. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2014. – 64 с.
  46. Соколов А.В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности / А.В.Соколов. –СПб.: Алетейя, 2012. – 352 с.
  47. Тоффлер Э. Третья волна. Пер с англ. / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 784 с.
  48. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Пер с англ. / Э.Тоффлер. –М.: Изд-во АСТ, 2003. – 669 с.
  49. Трайнев В.А. Электронно-образовательные ресурсы в развитии информационного общества (обобщение и практика). Монография / В.А. Трайнев. –М.: Изд-во «Дашков и К», 2018. –256 с.

50. Уэбстер Ф. Теории информационного общества // Пер. с англ. М.В.Арапова. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
51. Фридман М.Ф. Теория глобальной научно-образовательной политики информационного общества: социально-философский анализ и прогноз. Монография. –М.: Изд-во «Перо», 2015. –448 с.
52. Швец Д.А. Информационное управление как технология обеспечения информационной безопасности. Массовая коммуникация и массовое сознание / Д.А.Швец. – М., 2003. – 34 с.
53. Юрикова С.А. Философские проблемы техники и информационного общества / С.А. Юриков. –Орел: Горизонт, 2012. – 106 с.
54. Юсупов Р.М. Наука и национальная безопасность. -2-е издание, переработанное и дополненное / Р.М.Юсупов. –СПб.: Наука, 2011. – 368 с.
55. Шапцев В.А., Бидуля Ю.В. Теория информации. Теоретические основы создания информационного общества. –М.: Изд-во «Юрайт», 2017. –177 с.

#### **Мақолаҳои илмӣ**

56. Артюхин О.А., Змановский В.В. Политические коммуникации и государственная информационная политика в условиях перехода к информационному обществу // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – №6(85). –С.128-131.
57. Байнова М.С. Развитие управления в информационном обществе / М.С. Байнова // Материалы Афанасьевских чтений. – 2017. – № 2 (19). –С. 99-106.
58. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С.330-342.



59. Булгатова Ю.С., Дырхеев А.В. Информационные технологии как средство модернизации государственного управления в современном обществе // Вестник Бурятского государственного университета. Экономика и менеджмент. – 2018. – №1. – С.8-15.
60. Вершинская О.Н. Существующие модели построения информационного общества // Информационное общество. – 1999. – №3. – С.53-58.
61. Вершинская О.Н., Алексеева О.А. Международные индексы готовности стран к информационному обществу // Труды ИСА РАН. Том 61. – 2011. – №2. – С.19-25.
62. Волокитин А.В., Курносков И.Н. Роль государства в развитии информационного общества // Информационное общество. – 2000. – №1. – С.8-11.
63. Голубева А.А. Электронное правительство: введение в проблему // Вестник СПбУ. Серия 8. – СПб., 2005. – Вып. 2 (№ 16). – С. 120–139.
64. Данилова М.И. Информационная война как реальность // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012. – № 3 (13). – С. 228-235.
65. Дятлов С.А. Принципы информационного общества // Информационное общество. – 2000. – №2. – С.77-85.
66. Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане // Информационное общество. – 2006. – №5-6. – С.5-27.
67. Камарали А.В. Специфика управления информационным обществом / А.В. Камарали // Сборник конференций НИЦ Социосферы: Выпуск 25. – Донецк, 2014. – С.172-174.
68. Клименский М.М. Кибертерроризм как социально-политическое явление: отличительные признаки и основные причины активизации на современном этапе // Внешнеполитические

- интересы России: история и современность: Материалы Всероссийской научной конференции (г.Самара, 30 марта 2014 г.). –Самара, 2014. –С.84-90.
69. Кошкин Р.П. Информационное общество и государственный (национальный) суверенитет // Стратегические приоритеты. – 2017. – № 2 (14). – С. 9-25.
70. Крутин Ю.В. Человеческий потенциал в информационном обществе / Ю.В. Крутин // Евразийское Научное Объединение. – 2017. – Т. 1. – № 8 (30). – С. 67-70.
71. Кулакова Т.В. Социологический анализ проблемы открытости государственного управления в информационном обществе / Т.В. Кулакова // Современное общество и власть. – 2015. – № 2 (4). – С. 26-30.
72. Курносков И.Н. Информационное общество и Россия: особый путь // Информ-ревью. – 1997. –№4 (24). –С.4-5.
73. Лаврухин А.Н. Информационное общество: надежды и результаты информатизации // Сборник трудов ВНИИСИ. –М., 1989. Вып. 12. –С.42-52.
74. Лапина М.А. Государственное управление в переходный период к информационному обществу / М.А. Лапина // Социодинамика. – 2016. – № 1. – С. 1-22.
75. Мазуров В.А. Кибертерроризм: понятие, проблемы противодействия / В.А.Мазуров // Доклады Томского государственного университета систем управления и радиоэлектроники. –2010. –№1 (21). –С.41-44.
76. Маркина Ю.В. Концепт «Информационное общество»: эволюция понятия и современное понимание / Ю.В. Маркина // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Том 2 (68). –2016. –№4. –С.12-21.

77. Матвиенко В.В. Кадровый потенциал в условиях перехода к информационному обществу // Вестник РУДН. Серия: вопросы образования: языки и специальность. – 2011. – №3. – С.85-88.
78. Махмадов А.Н., Ибодов А.Х. Нақш ва мавқеи интернет дар сиёсат / А.Н.Махмадов, А.Х.Ибодов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. –2014. –Қ.1. –№3-8 (150). –С.132-136.
79. Муҳаммад А.Н. Киберҷиноятҳо ҳамчун зухуроти кибертерроризм: моҳият ва хусусиятҳои навини онҳо / А.Н. Муҳаммад // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. –№3-1. –С.56-61.
80. Мелюхин И.С. Концепция «Информационного общества» и кризис / И.С. Мелюхин // Информационное общество. – 1998. –№6. –С.20-22.
81. Михальченко И.А. Информационные войны на рубеже XXI века / И.А.Михалченко // Безопасность информационных технологий. – 1998. – № 3. – С. 12-19.
82. Мэтякубов А.Д. Вопросы оптимизации процесса перехода к информационному обществу // Научные труды Северо-Западного института управления. – 2015. – Т. 6. – № 1 (18). – С. 90-94.
83. Налетова И.В., Комлева В.В., Жуликова О.В. Изменения культуры государственного управления в информационном обществе // Социально-гуманитарные знания. – 2017. – № 9. – С. 14-26.
84. Ниёзов А.С., Шамсов И.С. Э-правительство Республики Таджикистан как эффективная технология оказания государственных услуг: состояние и перспективы // Вестник Астраханского технического университета. Серия: Экономика. – 2016. –№3. –С.77-84.

85. Отоцкий Г.П. Информационная парадигма как инструмент анализа информационных обществ / Г.П. Отоцкий // Социальная политика и социология. – 2015. – Т. 14. – № 5 (112). – С. 192-201.
86. Павлютенкова М.Ю., Сваруп А.А. Социально-политические аспекты концепции «Электронного правительства» // Технологии информационного общества - Интернет и современное общество: труды VII Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 10-12 ноября 2004 г.). СПб., 2004. –С.193-195.
87. Пирумов В.С. Некоторые аспекты информационной борьбы в военных конфликтах / В.С.Пирумов, М.А.Родионов // Военная мысль. – 1997. – №5. –С.40-48.
88. Положихина М.А. Изменение организации государственного управления при переходе к информационному обществу / М.А. Положихина // Экономические и социальные проблемы России. – 2015. –№5. –С.12-47.
89. Раджабов С.А. К вопросу о разработке универсального механизма борьбы с киберпреступностью / С.А. Раджабов // Известия Института философии, политологии и права им. А.Баховадиноа АН РТ. –2018. –№2. –С.128-132.
90. Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу // Теория и практика общественно-научной информации. –М.: ИНИОН, 1989. –С. 50-78.
91. Россошанский А.В., Цаплин А.Ю. Пути развития современных демократий в информационном обществе // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Социология. Политология. – 2017. – Т. 17. – № 3. – С. 331-336.
92. Сафарализода Х. Кибертерроризм ҳамчун таҳдид ба амнияти миллӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми 2. –2017. –№2/4. –С.271-275.

93. Сафарализода Х.Қ., Таваров Д.С. Ташаққулёбии ҳукумати электронӣ заминаи муҳимми рушди ҷомеаи иттилоотӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –2018. –№6. –С.252-257.
94. Скрыль С.В., Зарубин С.В. Кибертерроризм как форма проявления информационного экстремизма / С.В.Скрыль, С.В.Зарубин // Информация и безопасность. –Т.12. –2009. – №1. – С.89-92.
95. Смоленский М.Б. Информационное общество и информационная безопасность / М.Б. Смоленский // European Journal of Law and Political Sciences. – 2017. – № 1. – С. 3-6.
96. Смолян Г.Л., Черешкин Д.С. Социально-экономические предпосылки движения России к информационному обществу // Доклад на Парламентских слушаниях. 10 июня 1997 г.
97. Сморгун Л.В. От электронного государства к электронному правлению: Смена парадигмы // Политическая наука: Сб. науч. тр. – М., 2007. – № 4. – С. 20–49.
98. Современные средства телекоммуникации: технологический и политический аспект // Телекоммуникации и информатизация общества. –М.: ИНИОН, 1990. – С.62-73.
99. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. –М.: Прогресс, 1986. – С.354-394.
100. Трахтенберг А.Д. «Открытое правительство»: новая коммуникативная стратегия в государственном управлении или новая административная идеология? // Социокультура и коммуникативные стратегии информационного общества: Тр. Междунар. научно-практической конференции (Санкт-Петербург, 19–22 ноября 2014 г.). – СПб., 2014. – С.148–152.

101. Туркин Е.В., Перегудов С.А. Информационная война в обществе как форма проявления этнорелигиозного экстремизма и терроризма // Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. – 2017. – Т. 11. – № 10. – С. 155-158.
102. Шабров О.Ф. Компьютерная революция // Политическая энциклопедия. В 2 т. Т.1. / Рук. проекта Г.Ю.Семигин. - М.: Мысль, 1999. - С.539-540.
103. Филатова О.Г., Балабанова С.Г. Информационное общество и электронное управление в странах ЕАЭС (по материалам контент-анализа СМИ) // PR и реклама в изменяющемся мире: региональный аспект. – 2017. – № 16. – С. 6-18.
104. Финько О.А., Нестеров Ю.М. О программе нормативно-правового обеспечения формирования в России информационного общества // Доклад на Парламентских слушаниях. 10 июня 1997 г.

#### Диссертация ва авторефератҳо

105. Волочаева О.Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / О.Ф. Волочева. –Пятигорск, 2015. – 300 с.
106. Давлатов Р.Л. Роль современных информационных технологий в глобализации и взаимодействие культур: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Р.Л. Давлатов. –Душанбе, 2014. –28 с.
107. Ибодов А.Х. Информационная безопасность: новые вызовы и угрозы в процессе перехода к информационному обществу: дис.. канд. полит. наук: 23.00.02 / А.Х. Ибодов. –Душанбе, 2015. –151 с.
108. Махмадов П.А. Информационная безопасность в системе политической коммуникации: состояние и приоритеты обеспечения (на материалах государств Центральной Азии): дис.

... д-ра полит. наук: 23.00.04 / П.А. Махмадов. –Душанбе, 2018. – 323 с.;

109. Мелюхин И.С. Информационное общество: проблемы становления и развития (философский анализ): дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.08; 09.00.11 / И.С. Мелюхин. –М., 1997. – 276 с.
110. Моргунов А.А. Информационное общество и перспективы его трансформации: философско-культурологический анализ: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 24.00.01 / А.А.Моргунов. – Казань, 2016. – 24 с.
111. Сафиев К.И. Информационная безопасность Республики Таджикистан в контексте современного политического процесса: сущность и приоритеты ее обеспечения: дис... канд. полит. наук: 23.00.02 / К.И. Сафиев. –Душанбе, 2014. – 147 с.
112. Талапина Э.В. Модернизация государственного управления в информационном обществе: информационно-правовое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.13 / Э.В. Талапина. – М., 2015. – 469 с.

### Маводҳои электронӣ

113. В семимиллиардном мире насчитывается около 6 млрд. подписчиков мобильной связи [электронный ресурс]. URL: <https://www.news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20121012/v-semimilliardnom-mire-naschityvaetsya-okolo-6-mlrd-podpischikov-mobilnoi-svyazi> (дата обращения: 15.09.2018 г.)
114. Всемирный экономический форум: индекс сетевой готовности 2015 года [электронный ресурс]. URL: <https://gtmarket.ru/news/2015/04/17/7128> (дата обращения: 15.09.2018 г.)
115. Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике

- Таджикистан на 2014-2017 годы от 3 июля 2014 года, № 428 [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=122089](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=122089) (дата обращения: 12.08.2018 г.)
116. Информационные войны как средство управления общественно-политическими процессами [Электронный ресурс] URL: <http://www.advlab.ru/articles/article551.htm> (дата обращения: 28.02.2017).
117. Караяни А.Г. Теория и практика психологической войны. Организация и проведение информационных операций [Электронный ресурс]. URL: <http://psyfactor.org/lib/psywar30.htm> (дата обращения: 02.03.2017)
118. Окинавская Хартия глобального информационного общества: принята на острове Окинава 22 июля 2000 г. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html> (дата обращения: 15.01.2018 г.).
119. Отчет «Измерение информационного общества», 2017 год. [электронный ресурс]. URL: [https://www.itu.int/dms\\_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2017-SUM-PDF-R.pdf](https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2017-SUM-PDF-R.pdf) (дата обращения: 10.08.2018 г.)
120. Отчет «Измерение информационного общества», 2011 год. [электронный ресурс]. URL: <https://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/material/2011/MIS2011-ExecSum-R.pdf> (дата обращения: 25.08.2018 г.)
121. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи истифодабарӣ: 15.08.2018)
122. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 июля 2011 года №337 «О внесении изменений в постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2004 года,



- №290» [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?rgn=115561](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=115561) (дата обращения: 11.08.2018 г.)
123. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 8 августа 2001 г., № 389 "О создании Республиканской сети передачи данных и мерах по упорядочению доступа к мировым информационным сетям" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=4165](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=4165) (дата обращения: 05.08.2018 г.)
124. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 5 декабря 2003 г., № 532 "О государственной поддержке формирования, использования и защиты национальных информационных ресурсов Республики Таджикистан" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=5281](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=5281) (дата обращения: 10.08.2018 г.)
125. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 6 июня 2005 г., № 188 "Об утверждении Программы применения и развития информационных технологий в таджикском языке" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=6404](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=6404) (дата обращения: 10.08.2018 г.)
126. Построение информационного общества – основная задача в новом тысячелетие [электронный ресурс]. URL: [http://www.itu.int/net/wsis/outcome/booklet/declaration\\_Bru.html](http://www.itu.int/net/wsis/outcome/booklet/declaration_Bru.html) (дата обращения: 04.04.2018 г.)
127. Правила предоставления услуг интернет на территории Республики Таджикистан от 8 августа 2001 года № 389 [электронный ресурс]. URL:

- [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=6507](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=6507) (дата обращения: 11.08.2018 г.)
128. Правила об условиях защиты информации в технических средствах обработки информации от 6 июня 2005 года № 203 [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=8523](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=8523) (дата обращения: 11.08.2018 г.)
129. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи дониш ва ифтихои бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/16031> (санаи истифодабарӣ: 14.08.2018)
130. Шафрански Р. Теория информационного оружия [Электронный ресурс] // URL: <http://www.lib.ru/SECURITY/kvn/shafran.txt> (дата обращения: 05.03.2017)
131. Указ Президента Республики Таджикистан от 16 сентября 1999 года № 1347 "О мерах по обеспечению доступа к мировым информационным сетям" [электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?Rgn=1622](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=1622) (дата обращения: 10.08.2018 г.)

#### **Маводҳо бо забони англисӣ:**

132. Europe and the global information society. Recommendations to the European Council. May 1994.
133. Government and the Internet survey. Handle with care // The Economist. – L., 2000. – N 355. – P. 1–34.
134. Laszlo Z. Karvalics. Information Society – What is it exactly? (The meaning, history, and conceptual framework of an expression). Budapest, 2007, p. 7.
135. Learning in the Information Society. Action Plan for European education initiative (1996-1998).

136. Measuring the information society 2014 // Report / ITU – Geneva, 2014. – 270 p. – Mode of access: [http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2014/MIS\\_2014\\_without\\_Annex\\_4.pdf](http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2014/MIS_2014_without_Annex_4.pdf)
137. Networks for People and their Communities. Making the Most of the Information Society in the European Union. First Annual Report to the European Commission from the Information Society Forum. June 1996.
138. Schmidt M., Coudray S. Future Challenges to Building Knowledge Societies. – London, 2007.
139. The role of responsive and accountable public governance in achieving the millennium development goals and the post-2015 development agenda // Официальные отчеты / ООН. Комитет экспертов по государственному управлению. – Нью-Йорк, 2013. – 123 с. – URL: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN95253.pdf>
140. UN E-Government Knowledgebase. URL: <https://publicadministration.un.org>
141. United Nations. E-Government Survey 2018. New York, 2018. – 300 p. [electronic resource]. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2018>